

VI Lenin

Imperialismen som kapitalismens högsta stadium

(Populär studie)

(1916)

Innehåll

Förord	1
Förord till den franska och den tyska upplagan.....	1
I. Produktionens koncentration och monopolen	5
II. Bankerna och deras nya roll.....	13
III. Finanskapitalet och finansoligarkin.....	22
IV. Kapitalexporten	30
V. Världens uppdelning mellan kapitalistsammanslutningarna	33
VI. Världens uppdelning mellan stormakterna.....	38
VII. Imperialismen som ett särskilt stadium av kapitalismen	44
VIII. Kapitalismens parasitism och förruttnelse.....	50
IX. Kritik av imperialismen.....	56
X. Imperialismens plats i historien	64

Förord

Den broschyr, som härmed föreläggs läsaren, skrev jag i Zürich våren 1916. På grund av arbetsförhållandena där led jag naturligtvis i viss mån brist på fransk och engelsk litteratur, men alldeles särskilt på rysk. Det grundläggande engelska arbetet om imperialismen, J A Hobsons bok, har jag dock utnyttjat med den uppmärksamhet, som detta verk enligt min övertygelse förtjänar.

Broschyren är skriven med tanke på den tsaristiska censuren. Därför var jag inte endast nödgad att strikt inskränka mig till en uteslutande teoretisk – särskilt ekonomisk – analys av fakta, utan även att formulera de få nödvändiga anmärkningarna om politik med den största försiktighet, att tala i antydningar, använda aisopiska språket, det fördömda aisopiska språk, som tsarismen tvang alla revolutionärer att tillgripa, så snart de tog till pennan för att skriva någonting ”legalt”.

Det känns svårt att nu, under frihetens dagar, läsa igenom de ställen i broschyren, som med tanke på den tsaristiska censuren blivit vanställda, komprimerade, pressade som i ett skruvstäd. Att imperialismen är tröskeln till den socialistiska revolutionen, att socialchauvinismen (socialism i ord, chauvinism i handling) är ett fullständigt förräderi mot socialismen, en fullständig övergång på borgarnas sida, att denna splittring inom arbetarrörelsen hänger samman med imperialismens objektiva villkor osv – allt detta var jag tvungen att tala om på ”slav”-språket och jag måste därför hänvisa den läsare, som intresserar sig för denna fråga, till den snart utkommande nya upplagan av mina utomlands skrivna artiklar från åren 1914-17. Det är särskilt ett ställe på s 119 och 120¹, som bör uppmärksammas: för att i en form, som var acceptabel för censuren, kunna klargöra för läsaren hur skamlöst kapitalisterna och socialchauvinisterna som gått över till deras sida (och som Kautsky kämpar så inkonsekvent emot) ljuger i frågan om annexionerna, hur skamlöst de *söker skyla över* sina kapitalisters annexioner, var jag tvungen att som exempel ta – Japan! Den uppmärksamme läsaren skall med lätthet i Japans ställe sätta Ryssland och i stället för Korea – Finland, Polen, Kurland, Ukraina, Chiva, Buchara, Estland och övriga områden som inte bebos av storryssar.

Jag vågar hoppas, att min broschyr skall hjälpa läsaren att orientera sig i den grundläggande ekonomiska frågan, frågan om imperialismens ekonomiska väsen, ty om den inte studeras är det omöjligt att förstå och bedöma det nutida kriget och den nutida politiken.

Petrograd den 26 april 1917 *Författaren*

Förord till den franska och den tyska upplagan

I

Denna skrift är, såsom påpekades i förordet till den ryska upplagan, skriven 1916 med tanke på den tsaristiska censuren. Jag har för närvarande inte möjlighet att omarbota hela texten, och detta vore nog oändamålsenligt, ty bokens huvuduppgift var och förblir att på grundval av en obestridlig borgerlig statistiks sammanfattande uppgifter och erkännanden av borgerliga lärda från alla länder ge en *helhetsbild* av den kapitalistiska världsekonomin i dess internationella inbördes relationer i början av 1900-talet, omedelbart före det första imperialistiska världskriget.

Dessutom kan det också vara nyttigt för många kommunister i de avancerade kapitalistiska länderna att av denna, *ur den tsaristiska censuren synpunkt legala*, skrifts exempel övertyga sig om att det är möjligt – och nödvändigt – att utnyttja också de sparsamma rester av

¹ Se s 65 – *Red*

legalitet, som ännu återstår för kommunisterna, låt oss säga i våra dagars Amerika eller i Frankrike, efter de nyligen företagna häktningarna av nästan alla kommunister, för att klargöra hur alltigenom lögnaktiga de socialpacifistiska åsikterna och förhoppningarna om en "världsdemokrati" är. De nödvändigaste kompletteringarna av denna censurbelagda skrift skall jag försöka ge i detta förord.

II

I skriften har bevisats, att kriget 1914-18 från båda sidor var ett imperialistiskt krig (dvs ett erövrings-, plundrings- och rövarkrig), ett krig om världens uppdelning, om fördelning och nyuppdelning av kolonierna, finanskapitalets "inflytelsesfärer" osv.

Ty beviset på krigets verkliga sociala eller, rättare sagt, verkliga klasskaraktär kan man självfallet inte finna i krigets diplomatiska historia, utan genom en analys av den *objektiva* ställning som *alla* de krigförande makternas härskande *klasser* intar. För att ge en bild av denna objektiva ställning får man inte ta exempel och enskilda uppgifter (så ytterligt komplicerade som företeelserna i samhällslivet är kan man alltid finna så många exempel eller enskilda uppgifter man önskar för att bekräfta vilken sats som helst), utan man måste absolut ta *totaliteten* av uppgifterna om *grunderna* för det ekonomiska livet i alla krigförande länder och i *hela* världen.

Just sådana sammanfattande uppgifter, som inte kan vederläggas, har jag anfört vid skildringen av *världens uppdelning* under åren 1876 och 1914 (i kapitel 6) och uppdelningen av *järnvägarna* i hela världen under åren 1890 och 1913 (i kapitel 7). Järnvägarna utgör resultat av den kapitalistiska industrins viktigaste grenar, nämligen kol-, järn- och stålindustrin – resultaten och de åskådligaste uttrycken för världshandeln och den borgerligt demokratiska civilisationens utveckling. Hur järnvägarna är förbundna med storproduktionen, med monopolen, syndikaten, kartellerna, trusterna, bankerna och finansoligarkin, visas i de tidigare kapitlen i boken. Järnvägsnätets fördelning – ojämnheten i denna fördelning och i järnvägsnätets utveckling – utgör resultat av den moderna, monopolistiska kapitalismen i världsmåttstock. Och dessa resultat visar, att imperialistiska krig är absolut oundvikliga på *denna* ekonomiska grundval, *så länge* privatäganderätten till produktionsmedlen består.

Byggandet av järnvägar förefaller att vara ett enkelt, naturligt, demokratiskt, kulturellt och civilisatoriskt företag. Så ter det sig för de borgerliga professorerna, vilka betalas för att försköna det kapitalistiska slaveriet, och för de småborgerliga filistrarna. I verkligheten har de kapitalistiska trådarna, som med tusentals nät förbinder dessa företag med privatäganderätten till produktionsmedlen i allmänhet, förvandlat järnvägsbyggandet till ett medel att förtrycka *en miljard* människor (i kolonierna och halvkolonierna), dvs över hälften av jordens befolkning i de avhängiga länderna samt kapitalets löneslavar i de "civiliserade" länderna.

Privategendomen, baserad på småföretagarens arbete, den fria konkurrensen, demokratin – alla dessa paroller, som kapitalisterna och deras press lurar arbetarna och bönderna med, är något som tillhör en sedan länge förgången tid. Kapitalismen har utvecklats till ett världssystem av kolonialt förtryck och finansiellt förkvävande av det överväldigande flertalet av jordens befolkning genom ett fåtal "framskridna" länder. Delningen av detta "byte" försiggår mellan två, tre i världen dominerande, till tänderna beväpnade rövare (Amerika, Storbritannien, Japan), som drar in hela jorden i sitt krig om delningen av *sitt* byte.

III

Freden i Brest-Litovsk, som dikterades av det monarkiska Tyskland och därefter den avsevärt brutalare och gemenare Versaillesfreden, dikterad av de "demokratiska" republikerna Amerika och Frankrike samt det "fria" Storbritannien, har gjort mänskligheten den största tjänst genom att avslöja både imperialismens lejda bläckkulier och de reaktionära kälk-

borgare, som – trots att de kallar sig pacifister och socialister – lovprisade ”wilsonismen” och sökte bevisa möjligheten av fred och reformer under imperialismen.

De tiotals miljoner lik och krymplingar, som kriget efterlämnat, ett krig som gällde vilken grupp av finansrövare, den brittiska eller den tyska, som skulle erhålla den största delen av bytet, och därefter dessa båda ”fredsfördrag” öppnar med en hittills okänd snabbhet ögonen på miljoner och åter miljoner av bourgeoisin kuvade, undertryckta, bedragna och fördummade människor. På grundval av den världsomfattande minering, som skapats genom kriget, växer sålunda den revolutionära världskrisen, vilken – hur långa och svåra vändpunkter den än genomgår – inte kan sluta på något annat sätt än med den proletära revolutionen och dess seger.

Andra internationalens Baselmanifest, som 1912 hade gett en värdering av just det krig, som bröt ut 1914, och inte av ett krig i allmänhet (det finns olika slags krig, det förekommer också revolutionskrig), förblev ett minnesmärke, som avslöjar hela det skymfliga sammanbrottet för Andra internationalens hjältar, hela räckvidden av deras förräderi.

Jag återger därför detta manifest såsom bilaga till denna utgåva och gör läsaren eftertryckligt uppmärksam på att Andra internationalens hjältar omsorgsfullt undviker de ställen i manifestet, där det koncist, klart och direkt talas om sammanhanget mellan just detta annalkande krig och den proletära revolutionen, och gör det lika omsorgsfullt som en tjuv undviker platsen för sitt brott.

IV

Särskild uppmärksamhet har i denna skrift ägnats kritiken av ”kautskyanismen”, en internationell idéströmning, som i all världens länder representeras av de ”mest framstående teoretiker”, Andra internationalens ledare (Otto Bauer & Co i Österrike, Ramsay MacDonald o a i Storbritannien, Albert Thomas i Frankrike osv, osv) samt av en mängd socialister, reformister, pacifister, borgerliga demokrater och präster.

Denna idéströmning är dels en produkt av Andra internationalens upplösning och förruttnelse, dels en oundviklig frukt av småborgarnas ideologi, vilka av hela sin levnadsmiljö hålls fångna av borgerliga och demokratiska fördomar.

Hos Kautsky och hans gelikar betyder sådana åsikter ett fullständigt förnekande av just marxismens revolutionära grundsatser, som författaren under årtionden försvarat, bl a särskilt i kampen mot den socialistiska opportunisten (Bernstein, Millerand, Hyndman, Gompers o a). Det är därför ingen tillfällighet, att ”kautskyanerna” världen över nu i den praktiska politiken förenat sig med de extrema opportunisterna (genom Andra eller gula internationalen) och med de borgerliga regeringarna (genom borgerliga koalitionsregeringar, i vilka socialister deltar).

Den i hela världen växande proletära revolutionära rörelsen i allmänhet och den kommunistiska i synnerhet kan inte undgå att analysera och avslöja ”kautskyanismens” teoretiska fel. Detta så mycket mera som pacifismen och ”demokratismen” överhuvudtaget, ehuru de inte alls gör anspråk på att vara marxism, men precis på samma sätt som Kautsky & Co söker fördunkla djupet av imperialismens motsättningar och oundvikligheten av den revolutionära kris imperialismen framkallar, ännu har en utomordentligt stark spridning i hela världen. Kampen mot dessa strömningar är obligatorisk för proletariatets parti, som från bourgeoisin måste erövra de av denna bedragna småföretagarna och miljoner arbetande, vilka försatts i mer eller mindre småborgerliga levnadsförhållanden.

V

Några ord måste sägas om kapitel VIII – Kapitalismens parasitism och förruttnelse. Såsom redan påvisats i texten, har Hilferding, f d ”marxist”, numera Kautskys vapenbroder och en av

de främsta representanterna för borgerlig, reformistisk politik inom Tysklands oavhängiga socialdemokratiska parti i denna fråga tagit ett steg bakåt i jämförelse med en *öppen* pacifist och reformist, engelsmannen Hobson. Den internationella splittringen av hela arbetarrörelsen har numera öppet trätt i dagen (Andra och Tredje internationalen). Väpnad kamp och inbördeskrig mellan de båda riktningarna har också blivit ett faktum: i Ryssland har mensjevikerna och "socialistrevolutionärerna" stött Koltjak och Denikin mot bolsjevikerna, i Tyskland har scheidemännen och Noske & Co gått tillsammans med bourgeoisin mot spartakisterna, likaså i Finland, Polen, Ungern osv. Var är då den ekonomiska grundvalen för denna världshistoriska företeelse?

Den består just i kapitalismens parasitism och förruttnelse, vilka är utmärkande för dess högsta historiska stadium, dvs imperialismen. Såsom bevisats i denna skrift, har kapitalismen nu avsondrat ett *fåtal* (mindre än en tiondel av jordens befolkning; vid en maximalt "generös" och frikostig uppskattning mindre än en femtedel) särskilt rika och mäktiga stater, vilka plundrar hela världen genom att helt enkelt "klippa kuponger". Kapitalexporten ger en inkomst av 8-10 miljarder franc årligen – enligt förkrigstidens priser och borgerlig statistik. För närvarande naturligtvis mycket mera.

Det är klart, att man med en så gigantisk *extraprofit* (ty den erhålls utöver den profit, som kapitalisterna pressar ut av arbetarna i "sitt" land) *kan muta* arbetarledarna och arbetararistokratinns övre skikt. Detta skikt mutas också av kapitalisterna i de "framskridna" länderna – mutas på tusen olika sätt, direkta och indirekta, öppna och maskerade.

Detta skikt förborgerligade arbetare eller "arbetararistokratin", som genom sitt levnadssätt, sina löneinkomster och hela sin världsåskådning är fullständiga småborgare, utgör Andra internationalens viktigaste stöd och i våra dagar *bourgeoisins* främsta *sociala* (icke militära) stöd. Ty de är i sanning *bourgeoisins agenter inom arbetarrörelsen*, kapitalistklassens arbetarlakejer (labour lieutenants of the capitalist class), verkliga förmedlare av reformism och chauvinism. I inbördeskriget mellan proletariatet och bourgeoisin ställer de sig i betydande antal oundvikligen på bourgeoisins sida, på "Versaillesmännens" sida mot "kommunarderna".

Utan att ha förstått denna företeelses ekonomiska rötter, utan att ha värderat dess politiska och samhällseliga betydelse är det omöjligt att ta ett enda steg framåt mot en lösning på den kommunistiska rörelsens och den annalkande sociala revolutionens praktiska uppgifter.

Imperialismen är tröskeln till proletariatets sociala revolution. Detta har sedan 1917 bekräftats i världsmåttstock.

Den 6 juli 1920 *N Lenin*

Under de senaste 15-20 åren, särskilt efter det spansk-amerikanska kriget (1898) och boerkriget (1899-1902), har den ekonomiska och även den politiska litteraturen både i gamla och nya världen allt oftare använt begreppet "imperialism" för att karakterisera den epok vi nu genomlever. År 1902 utkom i London och New York den engelske ekonomen J A Hobsons verk Imperialismen. Författaren, som företräder den borgerliga socialreformismens och pacifismens ståndpunkt, vilken i själva verket är identisk med den f d marxisten Karl Kautskys nuvarande ställningstagande, gav en utomordentlig och utförlig beskrivning av imperialismens grundläggande ekonomiska och politiska särdrag. År 1910 utkom i Wien den österrikiske marxisten Rudolf Hilferdings verk Finanskapitalet (rysk översättning, Moskva, 1912). Trots författarens fel i frågan om penningteorin och en viss benägenhet att söka försona marxismen med opportunisten, utgör detta verk en i högsta grad värdefull teoretisk analys av

”den senaste fasen i kapitalismens utveckling”, såsom underrubriken till Hilferdings bok lyder. I själva verket har det som under de senaste åren blivit sagt om imperialismen – särskilt i den väldiga mängden av tidskrifts- och tidningsartiklar om detta ämne och likaså i de resolutioner, som antogs t ex på kongresserna i Chemnitz och Basel hösten 1912 – knappast gått utöver kretsen av de idéer, vilka utvecklats eller rättare sagt sammanfattats av de båda nämnda författarna . . .

I det följande skall vi försöka att i korthet och i så populär form som möjligt framställa sammanhanget och det inbördes förhållandet mellan imperialismens *grundläggande* ekonomiska särdrag. Att uppehålla oss vid den icke-ekonomiska sidan av frågan så utförligt som den skulle förtjäna har vi icke möjlighet till. Litteraturhänvisningar och andra anmärkningar, som inte är av intresse för alla läsare, har vi placerat i slutet av broschyren.

I. Produktionens koncentration och monopolen

Industrins oerhörda tillväxt och den påfallande snabba koncentrationen av produktionen till allt större företag utgör ett av kapitalismens mest karakteristiska särdrag. Den moderna industristatistiken ger oss synnerligen fullständiga och exakta uppgifter om denna process.

I Tyskland t ex fanns på varje tusental industriföretag följande antal större företag, dvs med över 50 lönarbetare: år 1882 – 3, 1895 – 6 och 1907 – 9. De sysselsatte respektive 22, 30 och 37 av varje hundratal arbetare. Men koncentrationen av produktionen är mycket starkare än koncentrationen av arbetare, ty i storföretagen är arbetet mycket produktivare. Detta framgår av uppgifterna om ångmaskinerna och de elektriska motorerna. Om vi tar det, som i Tyskland betecknas som industri i vidsträckt mening, dvs handeln, trafikväsendet osv inberäknade, så visar det sig att av 3 265 623 företag är 30 588, dvs endast 0,9 proc storföretag. På de senares andel kommer 5,7 miljoner av sammanlagt 14,4 miljoner arbetare – dvs 39,4 proc, 6,6 miljoner av ångmaskinernas sammanlagt 8,8 miljoner hästkrafter – dvs 75,3 proc, 1,2 miljoner av sammanlagt 1,5 miljoner kilowatt elkraft – dvs 77,2 proc.

Mindre än en hundradel av företagen förfogar över *mera än tre fjärdedelar* av den samlade ång- och elkraften! På de 2,97 miljoner småföretagens (med högst 5 lönarbetare) andel, vilka utgör 91 proc av hela antalet företag, kommer endast 7 proc av ång- och elkraften! Några tiotusental storföretag betyder allt, miljoner småföretag – intet.

År 1907 fanns i Tyskland 586 företag med minst 1 000 arbetare. Dessa företag förfogade över nästan *en tiondel* (1,38 miljoner) av hela antalet arbetare och *nästan en tredjedel* (32 proc) av all ång- och elkraft.² Penningkapitalet och bankerna gör, såsom vi skall se, denna en handfull jätteföretags övervikt än mer överväldigande och detta i ordets mest bokstavliga bemärkelse, dvs miljoner små, medelstora och t o m en del stora ”arbetsgivare” är i verkligheten helt beroende av några hundra finansmän med miljonförmögenhet.

I ett annat av den moderna kapitalismens framskridna länder, nämligen USA, går produktionens koncentration ännu snabbare. Här avskiljer statistiken industrin i trängre bemärkelse, och företagen grupperas efter årsproduktionens värde. År 1904 fanns det 1 900 storföretag med en årsproduktion av minst 1 miljon dollar (dvs 0,9 proc av sammanlagt 216 180). Dessa hade 1,4 miljoner arbetare (dvs 25,6 proc av sammanlagt 5,5 miljoner) och en årsproduktion på 5,6 miljarder (dvs 38 proc av totalsumman 14,8 miljarder). Fem år senare, 1909, var motsvarande siffror: 3 060 företag (1,1 proc av sammanlagt 268 491) med 2 miljoner arbetare

² Sifferuppgifterna är hämtade ur *Annalen des deutschen Reichs*, 1911, Zahn (Tyska rikets årsböcker, 1911, Zahn – Red).

(30,5 proc av sammanlagt 6,6 miljarder) och 9 miljarder i årsproduktion (43,8 proc av sammanlagt 20,7 miljarder).³

Nära hälften av totalproduktionen i landets alla företag var i händerna på *en hundradel* av dessa företag! Och dessa 3 000 jätteföretag omfattar 258 industrigrenar. Härav framgår tydligt, att koncentrationen på ett visst stadium av sin utveckling så att säga av sig själv leder ända fram till monopolet. Ty för några tiotal jätteföretag är det lätt att komma överens, medan å andra sidan just företagens jätteomfång försvårar konkurrensen och alstrar tendens till monopol. Denna konkurrensens förvandling till monopol är en av de viktigaste företeelserna – om inte den allra viktigaste – i den moderna kapitalismens ekonomi, och det är nödvändigt, att vi utförligare uppehåller oss vid den. Men först måste vi undanröja ett eventuellt missförstånd.

Den amerikanska statistiken talar om 3 000 jätteföretag i 250 industrigrenar. Detta skulle då utgöra endast ett dussin jätteföretag på varje industrigren.

Så är emellertid inte fallet. Storföretag förekommer inte inom varje industrigren. Och en ytterst viktig säregenhet för kapitalismen i det högsta utvecklingsstadiet utgör å andra sidan den s k *kombinationen*, dvs förenandet av företag tillhörande olika industrigrenar i ett företag. Dessa företag utgör då antingen varandra efterföljande stadier av råvarans bearbetning (t ex framställning av tackjärn ur järnmalm och förädling av tackjärnet till stål samt möjligen därtill produktion av färdiga stålprodukter av ett eller annat slag) eller hjälpföretag i förhållande till varandra (t ex bearbetning av avfalls- eller biprodukter, tillverkning av förpackningsmaterial osv).

”Kombinationen”, skriver Hilferding, ”utjämnar konjunkturskillnader och åstadkommer därigenom en beständigare profitnorm för det kombinerade företaget. För det andra åstadkommer kombinationen att handeln upphävs. För det tredje åstadkommer den möjlighet till tekniska framsteg och därigenom erhållande av extraprofit i jämförelse med de ‘rena’ [dvs ickekombinerade] företagen. För det fjärde stärker den det kombinerade företagens ställning gentemot det ‘rena’ i konkurrenskampen under en stark depressionstid [stagnation i affärlivet, kris], då prissänkningen på råvaran inte håller jämna steg med sänkningen av fabrikatens pris.”⁴

Den tyske borgerlige ekonomen Heymann, som ägnat ett särskilt arbete åt att beskriva de ”blandade”, dvs kombinerade, företagen i den tyska järnindustrin, säger: ”De rena företagen krossas mellan höga material- och låga fabrikatpriser ...” Vad som händer är följande:

”Återstår å ena sidan de stora kolbolagen, som producerar miljoner ton kol och är fast organiserade i sitt kolsyndikat, samt de med dem nära liggande stora stålverken och deras stålsyndikat. Dessa jätteföretag med en årlig stålproduktion på 400 000 ton, med en väldig kol- och malmutvinning samt färdigfabrikation av stålprodukter, med 10 000 arbetare, vilka är inhysta i kaserner inom fabriken område, ja delvis med egna järnvägar och hamnar, är idag den tyska järnindustrins typiska företrädare. Och koncentrationen går ständigt vidare. Det enskilda företaget blir ständigt större, allt flera företag av samma eller olika art fogas samman till jätteföretag, vilka finner sitt stöd och sina ledare i ett halvt dussin storbanker i Berlin. Beträffande gruvindustrin är riktigheten av Karl Marx’ lära om koncentrationen exakt bevisad, åtminstone i ett land, där denna industri såsom hos oss skyddas genom tullar och frakttariffer. Tysklands gruvindustri är mogen för expropriation.”⁵

³ *Statistical Abstract of the United States 1912*, p. 202 (USA:s statistiska årsbok 1912, s 202 – Red).

⁴ *Das Finanzkapital*, rysk översättning, s 286f

⁵ Hans Gideon Heymann, *Die gemischten Werke im deutschen Grosseisengewerbe*, Stuttgart 1904, S. 256, 278-279 (Hans Gideon Heymann, De blandade företagen i den tyska storsjärnindustrin, Stuttgart 1904, s 256, 278f – Red).

Till en sådan slutsats var en undantagsvis samvetsgrann borgerlig ekonom tvungen att komma. Det bör påpekas, att han tycks betrakta Tyskland som ett slags särfall, med hänsyn tagen till att dess industri skyddas av höga tullar. Men denna omständighet har blott kunnat påskynda koncentrationen och bildandet av företagens monopolistiska förbund, karteller, syndikat osv. Utomordentligt viktigt är, att i frihandels land, Storbritannien, koncentrationen *också* leder till monopol, om än något senare och kanske i en annan form. Så här skriver professor Hermann Levy i en specialundersökning, kallad *Monopol, karteller och truster*, vilken är baserad på uppgifter om den ekonomiska utvecklingen i Storbritannien:

”I Storbritannien är det just företagens storlek och deras höga tekniska nivå, som rymmer en monopolistisk tendens. Detta beror först och främst på att de stora kapitalinvesteringarna per företag, så snart koncentrationsprocessen en gång börjat, ställer växande krav på kapitalanskaffningen för de nya företagen, varigenom deras bildande försvåras. Vidare innebär (och det förefaller oss vara den viktigaste punkten) varje nytt företag, som vill hålla jämna steg med de genom koncentrationen uppståndna jätteföretagen, tillverkning av en sådan uppsjö av produkter, att en vinstgivande försäljning av dem endast kan ske genom en enorm stegring av efterfrågan, ty i annat fall pressar detta produktionsöverflöd priserna ned till en nivå, som är oräntabel både för det nya företaget och för de monopolistiska sammanslutningarna.” Till skillnad från andra länder, där skyddstullarna underlättar kartellbildningen, uppstår i Storbritannien monopolistiska företagsammanslutningar, karteller och truster i regel endast då antalet konkurrerande huvudföretag endast utgör ”ett par dussin”. ”Koncentrationsrörelsens inflytande på den storindustriella monopolorganisationen träder här för ett helt ekonomiskt områdes vidkommande kristallklart i dagen.”⁶

Då Marx för ett halvt århundrade sedan skrev *Kapitalet*, föreföll den fria konkurrensen för de allra flesta ekonomer vara en ”naturlag”. Den officiella vetenskapen försökte tåga ihjäl det verk som skrivits av Marx, vilken genom sin teoretiska och historiska analys av kapitalismen bevisade, att den fria konkurrensen ger upphov till koncentration av produktionen och att denna koncentration på ett visst stadium av sin utveckling leder till monopol. Nu har monopoliet blivit ett faktum. Ekonomerna skriver högar av böcker, i vilka de beskriver monopolets enskilda yttringar och fortsätter att i kör förklara, att ”marxismen blivit vederlagd”. Men fakta är envisa ting, säger ett engelskt ordspråk, och man måste med eller mot sin vilja räkna med dem. Fakta visar, att skillnader mellan enskilda kapitalistiska länder, t ex beträffande protektionism eller frihandel endast orsakar oväsentliga olikheter i fråga om monopolens form eller tiden för deras uppträdande, medan monopolens uppkomst som följd av produktionens koncentration överhuvudtaget utgör en allmän och grundläggande lag för kapitalismen på dess nuvarande utvecklingsstadium.

För Europas vidkommande kan man tämligen exakt fastställa tidpunkten, då den gamla kapitalismen definitivt avlöstes av den nya – det skedde i början av 1900-talet. I ett av de nyaste översiktsarbetena över ”monopolbildningarnas” historia, läser vi följande:

”Man kan anföra enskilda exempel på kapitalistiska monopol från tiden före 1860; man kan i dem upptäcka embryon till de former, som nu är så vanliga. Men allt detta är obetingat kartellernas förhistoria. De moderna monopolens egentliga början hänför sig allra tidigast till 1860-talet. Deras första stora utvecklingsperiod börjar med den internationella depressionen på 1870-talet och varar till början av 1890-talet ... Ur europeisk synpunkt betraktat kulminerar den fria konkurrensen på 60- och 70-talet. Vid denna tid avslutade Storbritannien utbyggandet av sin kapitalistiska organisation av gamla stilen. I Tyskland trängde denna organisation

⁶ Hermann Levy, *Monopole, Kartelle und Trusts*, Jena 1909, S. 286, 290, 298 (Hermann Levy, *Monopol, karteller och truster*, Jena 1909, s 286, 290, 298 – Red).

kraftigt framåt på hantverkets och hemindustrins bekostnad och började skapa sig egna existensformer.”

”Den stora omvälvningen börjar med kraschen 1873 eller, rättare sagt, med den därpå följande depressionen, vilken med ett knappast märkbart avbrott i början av 80-talet och en ovanligt häftig men kortvarig ‘boom’ omkring år 1889, omfattar 22 år av Europas ekonomiska historia ... Under den korta hausseperioden, 1889-90, använde man sig i hög grad av kartellordningen för att utnyttja konjunkturen. En kortsynt politik drev priserna ännu snabbare och starkare i höjden än vad kanske annars varit fallet utan karteller, och nästan alla dessa karteller fann ett nesligt slut i ‘kraschens grav’. Så följde en femårsperiod med dåliga affärer och låga priser, men det var inte längre samma stämning, som härskade inom industrin. Man betraktade inte längre depressionen såsom någonting självklart, utan man ansåg den blott vara en vilopaus före en ny, gynnsam konjunktur.

Så inträdde kartellbildningen i sin andra epok. I stället för en övergående företeelse blir kartellerna en av grundvalarna för hela det ekonomiska livet. De erövrar det ena området efter det andra, och framför allt råvaruindustrin. Redan i början av 90-talet utformades i kokssyndikatets organisation, efter vilken förebild sedan kolsyndikatet organiserades, en kartellteknik, som knappast förbättrats. Det stora uppsvinget i slutet av 1800-talet och krisen 1900-03 står, åtminstone i fråga om gruv- och järnindustrin, för första gången helt och hållet i kartellernas tecken. Och om detta då ännu föreföll som någonting nytt, så har det numera ingått i det allmänna medvetandet som en självklar sak, att stora delar av det ekonomiska livet i regel undandragits den fria konkurrensen.”⁷

De viktigaste stadierna i monopolens historia är alltså följande: 1) 1860-1870-talet – det högsta stadiet, kulminationen i den fria konkurrensens utveckling. Monopolen är ännu knappt märkbara embryon. 2) Efter krisen 1873 en omfattande utveckling av karteller, vilka dock ännu utgör undantag. De är ännu icke stabila, de utgör övergående företeelser. 3) Uppsving vid slutet av 1800-talet och kris 1900-03: kartellerna blir en av grundvalarna för hela det ekonomiska livet. Kapitalismen har förvandlats till imperialism.

Kartellerna ingår överenskommelser om försäljningsvillkor, betalningsterminer osv. De fördelar avsättningsområdena mellan sig. De bestämmer mängden av de varor, som skall produceras. De fastställer priserna. De fördelar profiten mellan de enskilda företagen osv.

Antalet karteller i Tyskland uppskattades 1896 till ungefär 250 och 1905 till 385, omfattande ungefär 12 000 företag.⁸ Det är dock allmänt erkänt, att dessa siffror är för låga. Av den tyska industristatistikens tidigare anförda uppgifter för år 1907 framgår att t o m de 12 000 största företagen säkerligen koncentrerar mer än hälften av all ång- och elkraft. I Förenta staterna uppskattades trusternas antal 1900 till 185, 1907 till 250. Den amerikanska statistiken delar upp alla industriföretagen i sådana, som tillhör enskilda personer, firmor eller bolag. År 1904 tillhörde 23,6 proc av företagen bolag, 1909 – 25,9 proc, dvs över en fjärdedel av alla företag.

⁷ Th. Vogelstein, *Die finanzielle Organisation der kapitalistischen Industrie und die Monopolbildungen i Grundriss der Sozialökonomik*, VI Abt., Tübingen 1914 (Th Vogelstein, Den kapitalistiska industrins finansiella organisation och monopolbildningarna i tidskriften *Socialekonomins grunddrag*, Avdelning VI, Tübingen 1914 – Red). Se av samme författare: *Organisationsformen der Eisenindustrie und Textilindustrie in England und Amerika*, Bd. I, Leipzig 1910 (Järn- och textilindustrins organisationsformer i England och Amerika, b I, Leipzig 1910 – Red).

⁸ Dr. Riesser, *Die deutschen Grossbanken und ihre Konzentration im Zusammenhange mit der Entwicklung der Gesamtwirtschaft in Deutschland*, 4. Aufl. 1912, S. 149. – R. Liefmann, *Kartelle und Trusts und die Weiterbildung der volkswirtschaftlichen Organisation*, 2. Aufl. 1910, S. 25 (Dr Riesser, De tyska storbankerna och deras koncentration i samband med den allmänna utvecklingen av ekonomin i Tyskland, fjärde uppl, 1912, s 149 – R Liefmann, Karteller och truster och folk-hushållningsorganisationens vidareutveckling, andra uppl, 1910, s 25 – Red).

Antalet arbetare i dessa företag uppgick 1904 till 70,6 proc, 1909 till 75,6 proc, dvs tre fjärdedelar av hela antalet arbetare. Produktionen uppgick till respektive 10,9 och 16,3 miljarder dollar, dvs 73,7 proc och 79 proc av dess totala summa.

Kartellerna och trusterna koncentrerar ofta sju–åtta tiondelar av en industrigrens totala produktion i sina händer. Rhein-Westfaliska kolsyndikatet koncentrerade vid sitt grundande 1893 86,7 proc men 1910 redan 95,4 proc av den totala kolproduktionen inom detta område.⁹ Det på detta sätt skapade monolet säkerställer jättevinst och leder till att det bildas oerhört stora teknisk-produktiva enheter. Den berömda oljetrusten i Förenta staterna (Standard Oil Company) grundades 1900. ”Dess kapital utgjorde 150 miljoner dollar. Stamaktier har emitterats för 100 miljoner dollar, preferensaktier för 106 miljoner. På dessa senare har 1900-07 följande utdelningar betalats: 48, 48, 45, 44, 36, 40, 40, 40 proc, sammanlagt 367 miljoner dollar. Från 1882 till slutet av 1907 utdelades av den till 889 miljoner dollar uppgående nettovinsten 606 miljoner, resten lades till reservfonden.”¹⁰ ”År 1907 sysselsattes inom samtliga fabriker tillhörande ståltrusten [United States Steel Corporation] inte mindre än 210 180 anställda ... År 1908 hade det största företaget inom den tyska gruvindustrin [Gelsenkirchener Bergwerksgesellschaft] 46 048 anställda.”¹¹ Redan 1902 producerade ståltrusten 9 miljoner ton stål.¹² Dess stålproduktion uppgick 1901 till 66,3 proc och 1908 till 56,1 proc av Förenta staternas hela stålproduktion,¹³ dess malmbrytning var under samma år respektive 43,9 och 46,3 proc.

I den amerikanska regeringskommissionens rapport om trusterna heter det: ”Trusternas överlägsna ställning gentemot sina konkurrenter beror på deras företags storlek och deras utomordentliga tekniska utrustning. Tobakstrusten har allt sedan den grundades gjort allt för att i vidaste utsträckning ersätta det manuella arbetet med maskiner. Den har i detta syfte förvärvat alla patent, som har något som helst samband med tobaksberedningen, och utbetalat kolossala summor för detta. Många av patenten kunde till en början inte användas och måste förbättras av trustens ingenjörer. I slutet av 1906 grundades två dotterbolag, som uteslutande hade till uppgift att förvärva patent. För samma ändamål har trusten anlagt egna gjuterier, maskin-fabriker och reparationsverkstäder. En av dessa fabriker, i Brooklyn, sysselsätter i genomsnitt 300 arbetare. Här experimenteras med uppfinningar för framställning av cigaretter, cigarr-cigaretter, snus, staniolförpackningar, cigarrhylsor, askar o d. Här sysslar man också med att förbättra uppfinningar.”¹⁴ Också andra trustar anställer i sin tjänst s k development engineers [utvecklingsingenjörer], vilka har till uppgift att finna nya produktionsätt och prova de tekniska förbättringarna. Ståltrusten betalar sina ingenjörer och arbetare höga premier för uppfinningar, vilka är ägnade att höja tekniken eller sänka produktionskostnaderna.”¹⁵

⁹ Dr. Fritz Kestner, *Der Organisationszwang. Eine Untersuchung über die Kämpfe zwischen Kartellen und Aussenseitern*, Brl. 1912, S. 11 (Dr Fritz Kestner, Organisationstvånget. En undersökning av kampen mellan karteller och utomstående, Berlin 1912 – Red).

¹⁰ R. Liefmann, *Beteiligungs- und Finanzierungsgesellschaften. Eine Studie über den modernen Kapitalismus und das Effektenwesen*, 1. Aufl., Jena 1909, S. 212 (R Liefmann, Deläger- och finansieringsbolag. En studie i den moderna kapitalismen och värdepapperens väsen, första uppl, Jena 1909, s 212 – Red).

¹¹ *Ibid*, s 218

¹² Dr. S. Tschierschky, *Kartell und Trust*, Gött. 1903, S. 13 (Dr S Tschierschky, Kartell och trust, Göttingen 1903, s 13 – Red).

¹³ Th. Vogelstein, *Organisationsformen*, S. 275.

¹⁴ *Report of the Commissioner of Corporations on the Tobacco Industry*, Washington 1909, s 266

(Kommissionsmedlemmens rapport om bolagen i tobaksindustrin, Washington 1909, s 266 – Red). Citerad efter dr Paul Tafels bok *Die nordamerikanischen Trusts und ihre Wirkungen auf den Fortschritt der Technik*, Stuttgart 1913, S. 48 (De nordamerikanska trusterna och deras inverkan på teknikens framåtskridande, Stuttgart 1913, s 48 – Red).

¹⁵ *Ibid*. s 48f

På liknande sätt är systemet för tekniska förbättringar organiserat i den tyska storindustrin, t ex den kemiska industrin, som utvecklats så oerhört under de senaste årtiondena. Produktionens koncentration hade redan 1908 inom denna industri gett upphov till två ledande ”grupper”, vilka på sitt sätt även närmade sig monopolen. Till en början utgjorde dessa grupper ”dubbelförbund”, bestående av två par av de största fabrikerna, med ett kapital på 20-21 miljoner mark vardera: å ena sidan Höchster Farbwerke, tidigare Meister, Lucius och Brüning i Höchst am Main och Cassella i Frankfurt am Main; å andra sidan Sodafabrik i Ludwigshafen och f d Bayer i Elderfeld. Därpå slöt 1905 den ena gruppen och 1908 den andra var och en å sin sida överenskommelse med en stor fabrik. Så uppstod två ”trippelförbund” med ett kapital på 40-50 miljoner mark var, vilka började ”närma sig” varandra, komma till ”samsförstånd” om priserna osv.¹⁶

Konkurrensen förvandlas till monopol. Följden blir ett gigantiskt framsteg i produktionens församhälleligande. Bland annat församhälleligas också de tekniska uppfinningarnas och förbättringarnas process.

Detta är redan något helt annat än den gamla fria konkurrensen mellan spridda företagare, som ingenting vet om varandra och producerar för avsättning på en okänd marknad. Koncentrationen har nått så långt, att man kan göra en ungefärlig beräkning av alla råvarukällor (t ex järnmalmsfyndigheter) i ett givet land, och rentav, som vi skall se, i flera länder, ja, i hela världen. Och inte nog med att sådana beräkningar görs: väldiga monopolförbund bemäktigar sig också dessa källor och samlar dem på en hand. En ungefärlig beräkning av marknadens omfång företas. Denna marknad blir på grundval av avtalsmässiga överenskommelser ”uppdelad” mellan dessa förbund. Den kvalificerade arbetskraften blir monopoliserad, man anställer de bästa ingenjörerna, slår under sig vägar och transportmedel – järnvägarna i Amerika och rederierna i Europa och Amerika. I sitt imperialistiska stadium leder kapitalismen ända fram till det mest allsidiga församhälleligande av produktionen, den drar kapitalisterna så att säga mot deras vilja och utan deras vetskap in i ett slags ny samhällelig ordning, som bildar övergången från den fullständigt fria konkurrensen till fullständigt församhälleligande.

Produktionen blir samhällelig, men tillägnandet förblir privat. De samhälleliga produktionsmedlen förblir ett fåtal personers privategendom. Den allmänna ramen för den formellt erkända fria konkurrensen kvarstår, och de få monopolisternas förtryck av den övriga befolkningen blir hundrafalt tyngre, kännbarare och olidligare.

Den tyske ekonomen Kestner har i ett särskilt arbete undersökt ”kampen mellan kartellerna och de utomstående”, dvs företagare, som inte tillhör kartellerna. Han har kallat detta arbete Organisationstvånget, medan man naturligtvis, för att inte försköna kapitalismen, borde ha talat om tvånget till underkastelse under monopolförbunden. Det är lärorikt att kasta en flyktig blick bara på förteckningen över de medel, som monopol-förbunden använder i den nuvarande, moderna, civiliserade kampen för ”organisering”: 1) Avstängning från råvaror (”en av de viktigaste metoderna för att framtvunga anslutning till kartellerna”). 2) Avstängning från arbetskraft genom ”allianser” (dvs överenskommelser mellan kapitalisterna och arbetarnas organisationer, enligt vilka arbetarna endast åtar sig att arbeta i kartelliserade företag). 3) Avstängning från tillförsel. 4) Avstängning från avsättning. 5) Överenskommelser med köparna, enligt vilka dessa upprätthåller affärsförbindelser uteslutande med kartellerna. 6) Planmässig sänkning av priserna (i syfte att ruinera de ”utomstående”, dvs företag, som inte underkastar sig monopolisterna, spenderas miljoner för att under en viss tid kunna sälja varorna under självkostnadspriserna: inom bensinindustrin har det hänt, att man sänkt priset från 40 till 22 mark, dvs nästan till hälften!). 7) Avstängning från kredit. 8) Bojkottförklaring.

¹⁶ Riesser, a a, s 547ff, tredje upplagan. Tidningarna meddelar (juni 1916) att det bildats en ny trust, en koloss som förenar Tysklands kemiska industri.

Vi bevittnar inte längre en konkurrenskamp mellan små och stora, tekniskt efterblivna och tekniskt avancerade företag. Vi bevittnar hur monopolisterna kväver alla, som inte underkastar sig monopolet, dess förtryck och godtycke. Låt oss se hur denna process avspeglar sig i en borgerlig ekonoms medvetande:

”Även inom den rent ekonomiska verksamheten”, skriver Kestner, ”försiggår en förskjutning från den kommersiella verksamheten i ordets gamla betydelse till organisatorisk-spekulativ verksamhet. Störst framgång vinner inte den köpman, som på grund av sina tekniska och kommersiella erfarenheter bäst förstår kundernas behov, som förstår att finna och effektivt väcka en latent efterfrågan, utan spekulationsgeniet [?!], som förmår att i förväg beräkna eller i förväg ana den organisatoriska utvecklingen, möjligheten av förbindelser mellan de enskilda företagen och bankerna ...”

Översatt till ett mänskligt språk betyder detta: kapitalismens utveckling har gått därhän, att varuproduktionen, vilken visserligen ännu ”härskar” som förut och alltjämt räknas som grundvalen för hela hushållningen, i verkligheten redan är underminerad och huvudparten av profitema inhöstas av finansmanipulationernas ”genier”. Grundvalen för dessa manipulationer och svindlerier är produktionens församhälleligande, men det väldiga framåtskridandet för mänskligheten, som arbetat sig fram till detta församhälleligande, tillgodogör sig spekulanterna. Vi skall strax se, hur den småborgerligt reaktionära kritiken av den kapitalistiska imperialismen ”av denna grund” drömmer om en *återgång* till den ”fria”, ”fredliga”, ”hederliga” konkurrensen.

”En bestående höjning av priserna som resultat av kartellbildningen”, skriver Kestner, ”har hittills kunnat iaktas endast i fråga om de viktigaste produktionsmedlen, särskilt kol, järn, kalium, men i längden däremot aldrig i fråga om färdiga produkter. Den därmed sammanhängande höjningen av räntabiliteten har också förblivit begränsad till produktionsmedelsindustrin. Denna iakttagelse måste utvidgas därhän, att råmaterialindustrin inte bara åtnjutit fördelar genom kartellbildningen i form av höga vinster, till nackdel för halvfabrikatindustrin, utan också vunnit en *maktposition* visavi denna industri som var okänd under den fria konkurrensen.”¹⁷

Det av oss kursiverade ordet visar det väsentliga i saken, det som de borgerliga ekonomerna så ogärna och sällan erkänner och som opportunistens nuvarande försvarare med Karl Kautsky i spetsen så ivrigt söker bortförklara och bagatellisera. Maktförhållandena och det med dem förbundna våldet är det typiska för ”kapitalismens senaste utvecklingsfas”, det som med nödvändighet måste uppstå och har uppstått genom att allsmåttiga ekonomiska monopol bildats.

Låt oss ge ännu ett exempel på hur kartellerna styr och ställer. Där det är möjligt att erövra alla eller de viktigaste råvarukällorna, där är det synnerligen lätt att karteller uppkommer och monopol bildas. Men det vore oriktigt att tro, att monopol inte uppstår också inom andra industrigrenar, där det är omöjligt att bemäktiga sig råvarukällorna. För cementindustrin finns råmaterial överallt. Men också denna industri är starkt kartelliserad i Tyskland. Fabrikerna har förenat sig distriktsvis i syndikat, t ex Sydtyska, Rhein-Westfaliska osv. Monopolpriser har fastställts: 230-280 mark per vagnslast vid ett självkostnadspris på 180 mark! Företagen ger utdelningar på 12-16 proc, varvid man inte bör glömma, att den moderna spekulations ”genier” förstår att låta stora summor av vinsten försvinna i sina fickor vid sidan av det, som delas ut. För att hindra konkurrens i en så vinstgivande industri tillgriper monopolisterna t o m alla slags knep: man sprider lögnaktiga rykten om industrins dåliga läge, man låter trycka anonyma meddelanden i tidningarna: ”Kapitalister, akta er för att placera kapital i cement-

¹⁷ Kestner, a a, s 254

affärer!” Slutligen köper de upp de ”utomståendes” (dvs de som inte tillhör syndikaten) företag och betalar dem ”överlåtelsesummor” på 60 80-150 tusen mark.¹⁸ Monopolet bryter sig väg överallt och med alla medel, från ”blygsamma” överlåtelsesummor till ”användning”, på amerikanskt sätt, av dynamit mot konkurrenten.

Att kartellerna upphäver kriserna är en saga, som uppfunnits av de borgerliga ekonomerna, vilka till varje pris söker försköna kapitalismen. Monopolet, som uppstår inom *några* industrigrenar, förstärker och skärper i stället det kaotiska tillstånd, som är utmärkande för *hela* den kapitalistiska produktionen. Disproportionen mellan lantbrukets och industrins utveckling, vilken är karakteristisk för kapitalismen i allmänhet, blir ännu större. Den privilegierade ställning, som den starkast kartelliserade, s k *tunga* industrin, särskilt kol- och järnindustrin, intar, leder inom de övriga industrigrenarna till ”ökad planlöshet” såsom Jeidels, författare till ett av de bästa arbetena om ”de tyska storbankernas förhållande till industrin”, erkänner.¹⁹

”Ju mer utvecklad en folkhushållning är”, skriver Liefmann, en kapitalismens oförbehållsamme försvarare, ”desto oftare vänder den sig till mera riskabla företag eller utländska företag, till sådana som behöver en mycket lång tid för sin utveckling, och slutligen till sådana, som har endast lokal betydelse.”²⁰ Den ökade risken hänger slutligen samman med den oerhörda tillväxten av kapitalet, vilket så att säga flyter över bräddarna, strömmar till utlandet osv. Samtidigt medför teknikens allt snabbare utveckling ständigt talrikare uttryck för disproportionen mellan näringslivets olika delar, kaos och kriser. Samme Liefmann är tvungen att erkänna: ”Troligen står mänskligheten inom en inte alltför avlägsen framtid på nytt inför stora omvälvningar på teknikens område, vilka även kommer att utöva sitt inflytande på näringslivets organisation ... [elektricitet, flyg]... Under sådana tider av genomgripande ekonomiska förändringar brukar vanligen och som allmän regel även en stark spekulativ utvecklas.”²¹

Men kriser av varje slag – främst ekonomiska, men inte blott ekonomiska kriser – förstärker i sin tur i oerhörd grad koncentrations- och monopolens tendenser. Här följer Jeidels’ utomordentligt lärorika omdöme om betydelsen av krisen år 1900, en kris, vilken som vi vet betydde en vändpunkt i de moderna monopolens historia:

”Krisen år 1900 fann vid sidan av jätteföretagen inom industrins viktigaste grenar många företag med en efter nutida begrepp föråldrad organisation, de ‘rena’ [dvs inte kombinerade] företagen, vilka av högkonjunktens våg lyfts i höjden. Prisfallet, den minskade efterfrågan försatte dessa ‘rena’ företag i ett nödtillstånd, vilket antingen inte alls eller blott för en kort tid berörde de kombinerade jätteföretagen. Till följd härav ledde krisen år 1900 till en mycket starkare industriell koncentration än de tidigare, än krisen 1873, som visserligen medförde ett urval, men teknikens dåvarande nivå medgav inte ett sådant urval, att ett monopol skapades av de företag, som gick segrande ur krisen. Ett sådant bestående monopol har däremot i hög grad jätteföretagen i våra dagars järnindustri och elektriska industri, och i mindre grad företagen inom den mekaniska verkstadsindustrin och vissa metall-, transport- o a branscher uppnått genom sin komplicerade teknik, sin stort upplagda organisation och sin kapitalstyrka.”²²

¹⁸ L. Eschwege, *Zement, Die Bank*, 1, 1909, S. 115ff (L Eschwege, Cement, i tidskriften *Banken*, 1, s 115ff – Red).

¹⁹ Jeidels, *Das Verhältnis der deutschen Grossbanken zur Industrie mit besonderer Berücksichtigung der Eisenindustrie*, Lpz. 1905, S. 271 (Jeidels, De tyska storbankernas förhållande till industrin, särskilt till järnindustrin, Leipzig 1905, s 271 – Red).

²⁰ Liefmann, *Beteiligungs-etc. Ges.*, S. 434.

²¹ *Ibid*, s 465f

²² Jeidels, a a, s 108

Monopolet, det är det sista ordet i ”kapitalismens senaste utvecklingsfas”. Men vår föreställning om de moderna monopolens verkliga makt och betydelse skulle vara högst otillräcklig, bristfällig och begränsad, om vi inte tog hänsyn till bankernas roll.

II. Bankerna och deras nya roll

Bankernas grundläggande och ursprungliga funktion är betalningsförmedling. I samband härmed förvandlar bankerna passivt penningkapital till aktivt, dvs vinstbringande kapital, samlar penninginkomster av alla slag och ställer dem till kapitalistklassens förfogande.

I samma mån som bankväsendet utvecklas och koncentreras i några få institutioner, förvandlas bankerna från blygsamma förmedlare till allsmäktiga monopol, som förfogar över nästan alla kapitalisters och småföretagares samlade penningkapital och dessutom över största delen av produktionsmedlen och råvarukällorna i ett visst land eller i en hel rad av länder. Denna förvandling av en mängd blygsamma förmedlare till en handfull monopol utgör en av de viktigaste processerna i kapitalismens överväxande till kapitalistisk imperialism, och det är därför som vi i första hand måste uppehålla oss vid bankväsendets koncentration.

År 1907-08 utgjorde insättningarna i alla aktiebanker i Tyskland, vilkas aktiekapital översteg 1 miljon mark, 7 miljarder mark. År 1912-13 utgjorde de redan 9,8 miljarder. Detta innebär en ökning på 40 proc under 5 år. Av dessa 2,8 miljarder i ökning fördelades 2,75 miljarder på 57 banker, vilka hade ett kapital på över 10 miljoner mark var. Fördelningen av insättningarna mellan stor- och småbankerna såg ut på följande sätt²³:

Procent av samtliga insättningar

	I de 9 stora berlin- bankerna	I de 48 övriga bankerna med ett kapital på mer än 10 miljoner mark var	I 115 banker med 1-10 miljoner i kapital	I småbanker med mindre än 1 miljon i kapital
1907-08	47	32,5	16,5	4
1912-13	49	36	12	3

De små bankerna har trängts undan av de stora och av dessa koncentrerar endast 9 nära hälften av samtliga insättningar hos sig. Men härvid är det mycket som vi inte beaktat, t ex att en hel rad av de små bankerna de facto förvandlats till filialer av de stora osv. Vi återkommer till detta längre fram.

I slutet av 1913 beräknade Schulze-Gaevernitz insättningarna i de 9 stora berlinbankerna till 5,1 miljarder mark av ett totalbelopp på omkring 10 miljarder. Med hänsyn tagen till inte bara insättningarna utan hela bankkapitalet skrev samme författare: ”De 9 storbankerna i Berlin och de till dem anslutna bankerna förvaltade i slutet av 1909 11,3 miljarder mark, dvs ca 83 proc av hela det tyska bankkapitalet. Tyska banken [Die Deutsche Bank], som tillsammans med de till den anslutna bankerna förvaltar omkring 3 miljarder mark, utgör vid sidan av den preussiska administrationen av statsjärnvägarna den största – och samtidigt mest decentraliserade – kapitalackumuleringen i den gamla världen.”²⁴

Vi har kursiverat hänvisningen till de ”anslutna” bankerna, därför att denna hänvisning hänförs sig till ett av de viktigaste särdragen i den moderna kapitalistiska koncentrationen. Storföretagen, särskilt bankerna, uppslukar inte bara de små företagen direkt utan ”ansluter”

²³ Alfred Lansburgh, *Fünf Jahre deutsches Bankwesen, Die Bank* 1913, Nr. 8, S. 728 (Fem år av tyskt bankväsen i tidskriften *Banken*, 1913. nr 8, s 728 – Red).

²⁴ Schulze-Gaevernitz, *Die deutsche Kreditbank i Grundriss der Sozialökonomik*, TVI. 1915, S. 12, 137 (Schulze-Gaevernitz, Den tyska kreditbanken i tidskriften *Socialekonomins grunddrag*, Tübingen 1915, s 12 och 137 – Red).

dem även till sig, underordnar dem, inkorporerar dem i "sin" grupp, i sin "koncern" – som den tekniska termen lyder – genom "delägarskap" i deras kapital, genom köp eller utbyte av aktier, genom kreditsystemet osv, osv. Professor Liefmann har ägnat ett helt stort "verk" på ett halvt tusental sidor åt att beskriva de moderna "delägar- och finansieringsbolagen".²⁵

Tyvänn har han till det ofta dåligt bearbetade råmaterialet fogat en del "teoretiska" betraktelser av ytterst undermålig kvalitet. Till vilket resultat i fråga om koncentrationen detta "delägar"-system leder framgår bäst av "bankmannen" Riessers verk om de tyska storbankerna. Men innan vi övergår till hans uppgifter, skall vi ge ett konkret exempel på "delägar"systemet.

Die Deutsche Banks "grupp" är en av de största, om inte den allra största, av samtliga storbanksgupper. För att undersöka de viktigaste trådar, som förbinder alla banker inom denna grupp med varandra, måste man skilja mellan "delägarskap" av första, andra och tredje graden, eller, vilket är samma sak, mellan ett avhängighetsförhållande (de mindre bankernas avhängighet av Die Deutsche Bank) av första, andra och tredje graden. Vi får då följande bild²⁶:

	Avhängighet av första graden	Avhängighet av andra graden	Avhängighet av tredje graden
Ständigt . . . i 17 banker		av vilka 9 deltar i 34	av vilka 4 deltar i 7
På obestämd tid " 5 "		andra –	andra –
Die Deutsche Bank är Delägare	Tidvis . . . " 8 "	av vilka 5 deltar i 14 andra	av vilka 2 deltar i 2 andra
<hr/>			
	<i>Sammanlagt</i> i 30 banker	av vilka 14 deltar i 48 andra	av vilka 6 deltar i 9 andra

Till de åtta bankerna av "första avhängighetsgraden", vilka "tidvis" är underordnade Die Deutsche Bank, hör tre utländska banker: en österrikisk (Der Wiener Bankverein) och två ryska (Sibiriska handelsbanken och Ryska banken för utrikeshandel). Inalles hör 87 banker direkt och indirekt, helt eller delvis till Die Deutsche Banks grupp, och totalsumman av eget och främmande kapital, som denna grupp förfogar över, uppskattas till 2-3 miljarder mark.

Det är klart, att en bank, som står i spetsen för en sådan grupp och som träffar överenskommelser med ett halvt dussin andra, nästan lika betydande banker i och för särskilt omfattande och fördelaktiga finansoperationer, t ex statslån, redan vuxit ifrån rollen som "förmedlare" och förvandlats till ett förbund av en handfull monopolister.

Hur snabbt koncentrationen av bankväsendet skedde i Tyskland just i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet, framgår av följande, här i förkortad form återgivna uppgifter, hämtade från Riesser:

²⁵ R. Liefmann, *Beteiligungs- und Finanzierungsgesellschaften. Eine Studie über den modernen Kapitalismus und das Effektenwesen*, 1. Aufl., Jena 1909, S. 212.

²⁶ Alfred Lansburgh, *Das Beteiligungssystem im deutschen Bankwesen i Die Bank* 1910, 1, S. 500 (Alfred Lansburgh, Delägarsystemet i det tyska bankväsendet i tidskriften Banken, 1910, 1, s 500 – Red).

6 storbanker i Berlin hade

År	Filialkontor i Tyskland	Depositions- och växelkontor	Ständigt delägarskap i tyska aktiebanker	Hela antalet institutioner
1895 ...	16	14	1	42
1900 ...	21	40	8	80
1911 ...	104	276	63	450

Vi ser hur snabbt det växer fram ett tätt nät av kanaler, som omfattar hela landet, centraliserar samtliga kapital och penninginkomster och förvandlar tusentals och åter tusentals splittrade företag till en enhetlig, landsomfattande kapitalistisk hushållning och slutligen till en kapitalistisk världshushållning. Den "decentralisation", som Schulze-Gaevernitz å våra dagars borgerliga politiska ekonomis vägnar talar om i ovan anförda citat, består i själva verket däri, att ett ständigt växande antal förut jämförelsevis "självständiga" eller rättare sagt lokalt begränsade ekonomiska enheter underordnas ett enhetligt centrum. I verkligheten betyder den alltså *centralisation*, förstärkning av monopoljättarnas roll, betydelse och makt.

I de äldre kapitalistiska länderna är detta "banknät" ändå tätare. I Storbritannien och Irland var 1910 hela antalet bankfilialer 7 151. Fyra storbanker hade över 400 avdelningar (från 447 till 689) var, fyra andra över 200 och 11 över 100 var.

I Frankrike utvecklade *tre* storbanker – Credit Lyonnais, Comptoir National och Société Générale²⁷ – sina operationer och sitt nät av filialer på följande sätt²⁸:

År	Antal filialer och kassor			Kapitalets storlek (i miljoner franc)	
	I provinsen	I Paris	Sammanlagt	Eget	Främmande
1870 ...	47	17	64	200	427
1890 ...	192	66	258	265	1 245
1909 ...	1 033	196	1 229	887	4 363

För att karakterisera en modern storbanks "förbindelser" anför Riesser uppgifter om antalet utgående och inkommande brev i Diskontobolaget (Die Disconto-Gesellschaft), en av de största bankerna i Tyskland och i hela världen (som 1914 hade ett kapital på 300 miljoner mark):

År	Mottagna brev	Avsända brev
1852	6 135	6 292
1870	85 800	87 513
1900	533 102	626 043

I den stora parisbanken Credit Lyonnais steg antalet konton från 28 535 år 1875 till 633 539 år 1912.²⁹

Dessa enkla siffror visar kanske åskådligare än långa utläggningar, hur kapitalets koncentration och bankomsättningens tillväxt radikalt förändrar bankernas betydelse. Av de spridda enskilda kapitalisterna bildas en kollektiv kapitalist. När banken för kontokurant för några kapitalister, utför den till synes en rent teknisk operation, en hjälpopoperation rätt och slätt. Men

²⁷ Lyons kreditbank, Nationella diskontokontoret och Allmänna bolaget – *Red.*

²⁸ Eugen Kaufmann, *Das französische Bankwesen*, Tub. 1911, S. 356, 362 (Eugen Kaufmann, Det franska bankväsendet, Tübingen 1911, s 356 och 362 – *Red.*)

²⁹ Jean Lescure: *L'épargne en France*, P. 1914, p. 52 (Jean Lescure, Sparväsendet i Frankrike, Paris 1914, s 52 – *Red.*)

så snart denna operation antar jättedimensioner visar det sig, att en handfull monopolister gör sig till herrar över hela det kapitalistiska samhällets handels- och industrioperationer. Genom sina bankförbindelser, de löpande räkningarna och andra finansiella operationer får de möjlighet till en början att skaffa sig *noggrann kännedom* om de enskilda kapitalisternas affärsställning, därefter att *kontrollera* dem, inverka på dem genom att utvidga eller inskränka, underlätta eller försvåra krediten och slutligen att *helt och hållet bestämma* över deras öde, bestämma deras räntabilitet, undandra dem kapital eller ge dem möjlighet att snabbt och i väldig utsträckning öka sitt kapital osv.

Vi nämnde nyss Diskontobolaget i Berlin med dess kapital på 300 miljoner mark. Bolagets kapitalökning utgjorde en av episoderna i kampen om herraväldet mellan de två största berlinbankerna, Tyska banken och Diskontobolaget. År 1870 var Tyska banken ännu en nykomling och förfogade över ett kapital på bara 15 miljoner, medan Diskontobolagets uppgick till 30 miljoner. År 1908 hade den förstnämnda ett kapital på 200 miljoner, den senare på 170 miljoner. År 1914 hade Tyska banken höjt sitt kapital till 250 miljoner och Diskontobolaget genom en fusion med en annan storbank av första storleksordning, Der Schaffhausenscher Bankverein, till 300 miljoner. Och självfallet går denna kamp om herraväldet parallellt med allt oftare upprepade och fastare knutna ”överenskommelser” mellan de båda bankerna. Denna utveckling föranleder sådana specialister på bankväsendet, som betraktar de ekonomiska frågorna från en synpunkt, vilken på intet sätt överskrider ramen för en högst moderat och strikt borgerlig reformanda, till följande slutsatser:

”Andra banker kommer att följa den inslagna vägen”, skrev den tyska tidskriften Die Bank med anledning av att Diskontobolaget ökat sitt kapital till 300 miljoner, ”och de 300 personer, som idag ekonomiskt regerar Tyskland, kommer med tiden att minska till 50, 25 eller ännu mindre. Det är inte heller att vänta, att den senaste koncentrationsrörelsen skall inskränka sig endast till bankväsendet. De nära förbindelserna mellan enskilda banker leder naturligtvis också till ett närmande mellan de industrikoncerner, som dessa banker gynnar ... En vacker dag kommer vi att vakna och gnugga oss i ögonen: omkring oss bara truster; vi kommer att ställas inför nödvändigheten att ersätta privatmonopolen med statsmonopol. Och ändå har vi i grund och botten ingenting annat att förebå oss än att vi gett fritt lopp åt utvecklingen, som blott påskyndats något genom aktien.”³⁰

Detta är ett exempel på hjälplösheten i den borgerliga publicistiken, från vilken den borgerliga vetenskapen skiljer sig blott genom mindre uppriktighet och en strävan att dölja tingens verkliga väsen, så att man inte skall kunna se skogen för bara träd. Att stå ”förvånad” inför koncentrationens följder, att ”rikta förebåelser” mot det kapitalistiska Tysklands regering eller mot det kapitalistiska ”samhället” (”oss”), att frukta att koncentrationen skall ”påskyndas” till följd av aktiernas införande på samma sätt som den tyske ”kartellspecialisten” Tschierschky fruktar de amerikanska trusterna och ”föredrar” de tyska kartellerna, emedan dessa, som han påstår, ”inte i så hög grad påskyndar det tekniska och ekonomiska framåtskridandet som trusterna”³¹ – är inte detta hjälplöshet?

Men fakta förblir fakta. I Tyskland finns inga truster, det finns ”bara” karteller, men Tyskland styrs av högst 300 kapitalmagnater. Och de blir ständigt allt färre. Under alla omständigheter, i alla kapitalistiska länder och under alla olika former av banklagstiftning förstärks och påskyndas kapitalkoncentrationens och monopolbildningens process i hög grad av bankerna.

För ett halvt århundrade sedan skrev Marx i *Kapitalet*: ”Banksystemet ger visserligen en form för allmän bokföring och fördelning av produktionsmedlen i samhällelig skala, men enbart

³⁰ A. Lansburgh, *Die Bank mit den 300 Millionen*. Die Bank 1914, 1, S. 426 (Banken med de 300 miljonerna i tidskriften Banken, 1914, 1, s 426 – Red).

³¹ S Tschierschky, a a, s 128

formen.” (*Kapitalet*, rysk översättning, band III, del 2, s 144). De av oss anförda uppgifterna om bankkapitalets tillväxt, om ökningen av antalet kontor och avdelningar av storbankerna, av antalet konton osv visar oss konkret denna ”allmänna bokföring” för *hela* kapitalistklassen, och inte endast för kapitalisterna, ty bankerna samlar ju upp – om också blott för en tid – alla möjliga penninginkomster såväl från småföretagarna som från tjänstemännen och ett ringa överskikt bland arbetarna. Formellt betraktat kan en ”allmän fördelning av produktionsmedlen” ur de moderna bankerna – 3-6 storbanker i Frankrike, 6-8 i Tyskland, vilka förfogar över miljarder och åter miljarder. Till sitt *innehåll* är emellertid denna fördelning av produktionsmedlen inte alls ”allmän”, utan privat, dvs anpassad till intressena hos storkapitalet – främst det största, monopolistiska kapitalet – som verkar under förhållanden, då befolkningens stora massa lever på svältgränsen, då lantbrukets utveckling ligger hopplöst efter industrins, varav en gren, ”den tunga industrin”, uppbär tribut av alla övriga industrigrenar.

Beträffande den kapitalistiska hushållningens församhälleligande kan man notera sparkassornas och postanstalternas begynnande konkurrens med bankerna, därför att de är mera ”decentraliserade” än bankerna, dvs drar in flera orter och avlägsna områden samt bredare befolkningslager under sitt inflytande. Här följer några uppgifter, som en amerikansk kommission samlat i fråga om förhållandet mellan insättningar i bankerna och sparkassorna³²:

Insättningar (i miljarder mark)

År	Storbritannien		Frankrike		Tyskland		
	I banker	I sparkassor	I banker	I sparkassor	I banker	I kreditsam- manslutningar	I sparkassor
1880	8,4	1,6	?	0,9	0,5	0,4	2,6
1888	12,4	2,0	1,5	2,1	1,1	0,4	4,5
1908	23,2	4,2	3,7	4,2	7,1	2,2	13,9

Sparkassorna, som betalar 4 och 4 1/4 proc på insatta medel, måste söka en ”räntabel” placering för sitt kapital, inlåta sig på växel-, hypoteks- och andra operationer. Gränserna mellan bankerna och sparkassorna ”utplånas allt mera”. Handelskamrarna, t ex i Bochum och Erfurt, kräver att sparkassorna skall ”förbjudas” att utföra ”rena” bankoperationer, såsom att diskontera växlar, och att postanstalternas ”bankverksamhet” skall inskränkas.³³ Bankmagnaterna tycks befara, att ett statsmonopol kan smyga sig över dem från ett alldeles oväntat håll. Men denna fruktan överskrider givetvis inte gränserna för konkurrensen mellan exempelvis två avdelningschefer inom samma kansli. Ty å ena sidan är det dock sist och slutligen samma bankmagnater, som faktiskt förfogar över sparkassornas miljardkapital, och å andra sidan utgör statsmonopolet i ett kapitalistiskt samhälle endast ett medel att höja och stabilisera inkomsterna för av bankrutt hotade miljonärer inom en eller annan industrigren.

Den omständigheten, att den gamla kapitalismen, där den fria konkurrensen härskade, avlöses av den nya kapitalismen, där monopolet härskar, uttrycks bl a genom börsens minskade betydelse. Tidskriften *Die Bank* skriver: ”Börsen har för länge sedan upphört att vara den oundgängliga förmedlaren av omsättningen, såsom den var förut, då bankerna ännu inte kunde placera de flesta emissionerna inom sin kundkrets.”³⁴

³² Enligt den amerikanska *National Monetary Commission* i *Die Bank* 1910, 2, S. 1200 (... nationella myntkommissionen i tidskriften *Banken*, 1910, 2, s 1200 – *Red*).

³³ Enligt den amerikanska *National Monetary Commission* i *Die Bank* 1913, S. 811, 1022; 1914, S. 713.

³⁴ *Die Bank* 1914, 1, S. 316.

”‘Varje bank är en börs’ är ett modernt uttryck, som innehåller alltmer sanning ju större banken är och ju större framsteg koncentrationen inom bankväsendet gör.”³⁵ ”... Medan börsen en gång på 70-talet med sina ungdomliga excesser [en ”fin” anspelning på börskraschen 1873, grundarskandalerna osv] inledde Tysklands industrialisering, så kan bankerna och industrin idag ’klara sig själva’. Våra storbankers herravälde över börsen ... är ingenting annat än ett uttryck för den fullt organiserade tyska industristaten. Medan på detta sätt de automatiskt verkande ekonomiska lagarnas giltighetsområde inskränks och området för en medveten reglering via bankerna i utomordentlig grad vidgas, så växer därmed också några få, ledande personers ansvar för folkhushållningen ofantligt.” Så skriver den tyske professorn Schulze-Gaevernitz³⁶, den tyska imperialismens apologet, en auktoritet för imperialisterna i alla länder, vilken söker skylla över en ”småsak”, nämligen att denna ”medvetna reglering” via bankerna innebär att en handfull ”fullständigt organiserade” monopolister utplundrar allmänheten. Den borgerlige professors uppgift är inte att avslöja hela maskineriet och påvisa bankmonopolisternas alla manipulationer utan i stället att försköna dem.

På samma sätt avfärdar även Riesser, en ekonom och ”bankman” med ännu större auktoritet, obestridliga fakta med ett par intetsägande fraser: ”Börsen förlorar alltmera den för hela samhällsekonomin och för värdepappersomsättningen oumbärliga egenskapen att vara inte blott det finaste mätinstrumentet utan också en nästan automatiskt verkande regulator för de ekonomiska rörelser, vilka möts i börsen.”³⁷

Med andra ord: den gamla kapitalismen, den fria konkurrensens kapitalism, med börsen som en ovillkorligen nödvändig regulator, håller på att försvinna. Den avlöses av en ny kapitalism, som har tydliga drag av någonting övergående, ett slags blandning av fri konkurrens och monopol. Då uppstår naturligt frågan: *vad* är det då som denna den nyaste kapitalismen håller på att ”övergå” till? Men de borgerliga lärda fruktar att ställa denna fråga.

”För 30 år sedan utförde de fritt konkurrerande företagarna nio tiondelar av det ekonomiska arbete, som inte tillhörde ’arbetarens’ fysiska arbete. Idag utförs nio tiondelar av detta ekonomiska andliga arbete av *tjänstemän*. Bankväsendet står i spetsen för denna utveckling.”³⁸ Detta Schulze-Gaevernitz’ erkännande leder återigen till frågan: vad håller den moderna kapitalismen, kapitalismen i sitt imperialistiska stadium, på att övergå till?

Bland de få banker, som på grund av koncentrationsprocessen står kvar i spetsen för hela den kapitalistiska hushållningen, gör sig självfallet en allt starkare strävan att träffa monopolistiska överenskommelser, att bilda en banktrust, gällande. I Amerika härskar inte nio utan två storbanker – miljardärerna Rockefellers och Morgans banker – över ett kapital på 11 miljarder mark.³⁹ Då tyska Disconto-Gesellschaft som tidigare nämnts uppslukade Der Schaffhausenscher Bankverein föranledde detta Frankfurter Zeitung, börsintressenas organ, att göra följande uttalande:

”I och med den fortgående koncentrationsprocessen blir den krets, till vilken man kan vända sig med stora kreditanspråk, allt trängre, så att storindustrins beroende av några få bankkoncerner ökar. Det intima sambandet mellan industrin och finanskretsarna inskränker de till bankkapital hänvisade industribolagens rörelsefrihet. Av denna orsak följer storindustrin bankernas tilltagande förtrustning med blandade känslor. Således visar sig redan flera ansatser

³⁵ Dr. Oscar Stillich, *Geld- und Bankwesen*, Berlin 1907, S. 169 (Dr Oscar Stillich, Penning- och bankväsen, Berlin 1907, s 169 – Red).

³⁶ Schulze-Gaevernitz, *Die deutsche Kreditbank i Grundriss der Sozialökonomik*, Tübingen

³⁷ Riesser, a a, fjärde upplagan, s 629

³⁸ Schulze-Gaevernitz, *Die deutsche Kreditbank i Grundriss der Sozialökonomik*, Tübingen 1915, S. 151.

³⁹ *Die Bank* 1912, 1, S. 435.

till vissa överenskommelser mellan de enskilda storbankkoncernerna, vilka går ut på en inskränkning av konkurrensen.”⁴⁰

Än en gång visar det sig, att monopoliet är det sista ordet i bankväsendets utveckling.

Beträffande det intima sambandet mellan bankerna och industrin, så är det kanske just på detta område som bankernas nya roll framträder åskådligast. Om banken diskonterar en växel åt en viss företagare, öppnar kontokurant åt honom osv, så förminskar dessa operationer, var för sig betraktade, inte det ringaste denna företagares självständighet, och banken överskrider inte förmedlarens anspråkslösa roll. Men så snart dessa operationer mångfaldigas och stabiliseras, om banken i sina händer ”samlar” oerhörda kapital, om förändret av ifrågavarande företags kontokuranter sätter banken i stånd att – och så är ju fallet – allt mera detaljerat och fullständigt lära känna sin kunds ekonomiska ställning, så följer därav att industrikapitalisten blir allt mera beroende av banken.

Samtidigt utvecklar sig så att säga en personalunion mellan bankerna och de största industri- och handelsföretagen, en sammansmältning av de ena och de andra genom aktieförvärv, genom bankdirektörernas inträde i handels- och industriföretagens förvaltningsråd (eller styrelser) och tvärtom. Den tyske ekonomen Jeidels har sammanställt synnerligen utförliga uppgifter om denna form för koncentration av kapital och företag. Sex av de största berlinbankerna var genom sina direktörer representerade i 344 industribolag och genom sina styrelsemedlemmar i ytterligare 407, alltså sammanlagt i 751 bolag. I 289 bolag hade de antingen två medlemmar i varje förvaltningsråd eller besatte dess ordförandepost. Bland dessa industri- och handelsbolag finner vi de mest olikartade industrigrenar företrädda; vidare försäkringsbolag, trafikföretag, restauranger, teatrar, konstindustri osv. Å andra sidan fanns (1910) i de sex bankernas förvaltningsråd 51 representanter för storindustrin, bl a en direktör från Krupp, en från det väldiga rederiet Hapag (Hamburg–Amerikalinjen) osv. Var och en av dessa sex banker deltog under tiden 1895-1910 i emission av aktier och obligationer för flera hundra industribolag, nämligen mellan 281 och 419.⁴¹

Bankernas ”personalunion” med industrin kompletteras genom bankernas och industrins ”personalunion” med regeringen. Jeidels skriver: ”Platser i förvaltningsråden ställs frivilligt till förfogande åt personer med fina namn, också f d statstjänstemän, vilka kan åstadkomma mångahanda lättnader [!] i förbindelserna med myndigheterna ... I en storbanks förvaltningsråd finner man vanligtvis en parlamentsledamot eller en ledamot av Berlins stadsfullmäktige.”

De storkapitalistiska monopolens så att säga uppkomst och utveckling fullföljs således med högsta möjliga fart på alla ”naturliga” och ”övernaturliga” vägar. En viss arbetsfördelning mellan några hundra av det moderna kapitalistiska samhällets finanskungar utbildas systematiskt:

”Jämsides med denna utvidgning av enskilda stora industrimäns verksamhetsområde [genom inträde i bankstyrelser osv] och inskränkningen av landsortsdirektörernas verksamhet till ett bestämt industriområde försiggår en viss tilltagande specialisering av storbankernas ledande män på särskilda affärgrenar. En sådan specialisering är tänkbar endast när hela bankväsendet och i synnerhet dess industriella förbindelser blivit mycket omfattande. Denna arbetsfördelning sker i två riktningar så att förbindelsen med industrin i sin helhet anförtros en av direktörerna som hans specialområde och så att vid sidan härav varje direktör i egenskap av medlem av förvaltningsrådet övertar kontrollen över enskilda isolerade eller flera genom produktion och intressen förbundna företag ... [Kapitalismen har redan uppnått en organiserad *övervakning* av enskilda företag.] Den tyska industrin, ibland också endast industrin i

⁴⁰ Citerat efter Schulze-Gaevernitz i *Grundriss der Sozialökonomik*, s 155

⁴¹ Jeidels och Riesser, anförda arbeten

Tysklands västra del [som är mest utvecklad i industriellt avseende], blir den enes specialområde, förbindelserna med andra stater och utlandets industri, personfrågor, börsaffärer osv den andres specialitet.

Dessutom har var och en av de enskilda bankdirektörerna ofta en särskild industrigren eller ett särskilt område, den ene arbetar huvudsakligen i de elektriska bolagens förvaltningsråd, den andre i kemiska fabriker, bryggerier eller sockerfabriker, ytterligare andra finner man endast i några få isolerade industriföretag, vidare i förvaltningsrådet för försäkringsbolag ... Det är ostridigt, att i storbankerna, i samma mån som affärernas omfång och mångsidighet växer, en tilltagande arbetsfördelning mellan ledarna utvecklas, och att denna arbetsfördelning har till syfte (och resultat) att i viss mån höja dem över de rena bankaffärerna och höja deras omdömesförmåga och sakkunskap beträffande såväl industrins allmänna frågor som de enskilda industrigrenarnas speciella frågor och därigenom öka deras prestationsförmåga inom bankernas industriella inflytelsesfär. Detta bankernas system kompletteras av deras strävan att i sitt eget eller filialernas förvaltningsråd invälja personer med industriell sakkunskap, företagare, f d tjänstemän, särskilt från järnvägarna, gruvförvaltningen” osv.⁴²

Likartade institutioner, blott i något annorlunda form, finner vi inom Frankrikes bankväsen. En av Frankrikes tre största banker, Credit Lyonnais, har t ex inrättat en särskild ”byrå för finansstudier” (service des études financières). I denna byrå arbetar ständigt över 50 personer – ingenjörer, statistiker, ekonomer, jurister osv. Utgifterna för denna byrå utgör mellan 600 000 och 700 000 franc om året. Byrån är i sin tur uppdelad i åtta avdelningar: en samlar uppgifter speciellt om industriföretag, en annan studerar den allmänna statistiken, en tredje järnvägsbolagen och rederierna, en fjärde fonderna, en femte finansrapporterna osv.⁴³

Resultatet blir å ena sidan allt större sammansmältning eller, såsom Nikolaj Bucharin träffande uttrycker sig, ett sammanväxande av bankkapitalet med industrikapitalet, och å andra sidan bankernas förvandling till institutioner av verkligt ”universell karaktär”. Vi anser det nödvändigt att anföra Jeidels’ exakta uttalanden i denna fråga, emedan han är den författare, som grundligast studerat detta ämne:

”Vid en överblick av de industriella förbindelserna i deras helhet framträder *den universella karaktären* hos de för industrin arbetande finansinstitutionerna. I motsats till andra bankformer och i motsats till det emellanåt i litteraturen uppställda kravet, att bankerna bör specialisera sig på ett bestämt område eller en bestämd industrigren för att inte förlora fotfästet, söker storbankerna att gestalta sina förbindelser med industriföretag med hänsyn till ort och produktionsgren så mångsidigt som möjligt, att avlägsna de olikheter i fördelningen efter ort och industri, vilka finner sin förklaring i de skilda företagens historia ... Den ena tendensen är att göra förbindelsen med industrin allmän, den andra är att göra den bestående och intensiv. Båda är redan i hög grad förverkligade i de sex storbankerna, om inte helt och fullt, så dock i det väsentliga i samma utsträckning.”

Man hör ganska ofta industri- och handelskretsar klaga över bankernas ”terrorism”. Det är inte heller att undra på att dylika klagomål höjs, då storbankerna för ett sådant ”regemente” som följande exempel visar. Den 19 november 1901 vände sig en av Berlins D-banker (de fyra största berlinbankernas namn börjar med bokstaven D) till styrelsen för Nordwestmitteldesches Zementsyndikat med följande brev: ”Av det av Edert bolag i Der Reichsanzeiger av den 18 dennes publicerade meddelandet framgår, att vi måste räkna med möjligheten, att på den bolagsstämma, som äger rum den 30 dennes, beslut kommer att fattas, vilka kan medföra för oss oacceptabla förändringar i Edert företag. På grund härav ser vi oss med största

⁴² Jeidels, a a, s 156f

⁴³ Artikel av Eug Kaufmann om de franska bankerna i *Die Bank*, 1909, 2, s 851ff

beklagande nödsakade att härmed indraga den Eder beviljade krediten ... Skulle emellertid på stämman inte sådana för oss oacceptabla beslut fattas, och vi i detta avseende genom tillfredsställande garantier blir skyddade också för framtiden, så förklarar vi oss gärna beredda att träda i underhandlingar med Eder beträffande en ny kredit.”⁴⁴

I själva verket har vi här samma klagan som småkapitalets klagan över storkapitalets förtryck, bara att här ett helt syndikat råkat hamna i de ”små” kategori! Den gamla kampen mellan små- och storkapital upprepar sig på ett nytt, ojämförligt högre utvecklingsstadium. Det är klart, att storbankernas miljardföretag kan befördra även den tekniska utvecklingen med medel, som inte alls kan jämföras med tidigare använda. Bankerna inrättar t ex särskilda sällskap för teknisk forskning, vilkas resultat naturligtvis endast kommer ”vänskapligt sinnade” industriföretag till godo. Hit hör Sällskapet för studium av de elektriska järnvägarna, Centralbyrå för vetenskaplig och teknisk forskning osv.

Storbankernas ledare kan själva inte undgå att se, att några slags nya betingelser håller på att bildas för ekonomin, men de står hjälplösa inför dem:

”Den som under de senaste åren iakttagit personskiftet inom storbankernas styrelser och förvaltningsråd”, skriver Jeidels, ”måste lägga märke till hur så småningom sådana personer kommer till makten, vilka anser ett aktivt ingripande i industrins allmänna utveckling vara den nödvändiga, alltmer aktuella uppgiften för storbankerna, hur på grund härav en motsättning i samband med affärerna, och ofta en personlig motsättning utvecklar sig mellan dem och de äldre bankdirektörerna. Det rör sig egentligen om huruvida inte bankernas verksamhet såsom kreditinstitut blir lidande vid ett sådant ingripande i den industriella produktionsprocessen, om inte de solida grundsatserna och den säkra vinsten offras till förmån för en verksamhet, som inte har någonting att göra med kreditförmedling och som skulle föra banken in på ett område, där den mera än förut vore utsatt för den industriella konjunkturens blinda välde. Medan många av de äldre bankmännen förfäktar denna ståndpunkt, ser flertalet av de yngre i det aktiva ingripandet i industriella frågor samma nödvändighet, som med den moderna storindustriella utvecklingen också skapat storbankerna och de nuvarande industriella bankföretagen. Endast i en fråga är de båda riktningarna eniga – att fasta grundsatser och ett konkret mål för storbankernas nya verksamhet ännu inte existerar.”⁴⁵

Den gamla kapitalismen har överlevt sig själv. Den nya utgör övergången till någonting annat. Att finna ”fasta grundsatser och ett konkret mål” för monopolets ”försoning” med den fria konkurrensen är givetvis hopplöst. Erkännandet från praktikens män klingar helt annorlunda än de officiella lovsånger över den ”organiserade” kapitalismens tjusning, vilka stäms upp av dess apologeter i stil med Schulze-Gaevernitz, Liefmann och dylika ”teoretiker”. Till vilken tidpunkt bör man egentligen hänföra den slutgiltiga konsolideringen av storbankernas ”nya verksamhet”? På denna viktiga fråga finner vi ett tämligen exakt svar hos Jeidels:

”De industriella förbindelserna med deras nya syfte, deras nya former och deras nya organ, dvs de samtidigt centralistiskt och decentralistiskt organiserade storbankerna, utbildas knappast före 1890-talet som en för folkhushållningen karakteristisk företeelse; i viss mening kan man rentav förlägga denna utgångspunkt till år 1897 med dess stora fusioner, vilka för första gången inför den nya formen av decentralistisk organisation med hänsyn till bankernas industripolitik, eller man kan möjligen också förlägga den till en något senare termin, emedan krisen (år 1900) i hög grad påskyndat och skärpt koncentrationsprocessen såväl i industrin som inom bankväsendet och för första gången gjort förbindelsen med industrin till ett storbankernas monopol samt gjort denna förbindelse i enskildheter betydligt intimare och intensivare.”⁴⁶

⁴⁴ Dr. Oscar Stillich, *Geld- und Bankwesen*, Berlin, 1907, S. 147.

⁴⁵ Jeidels, a a, s 183f

⁴⁶ Jeidels, a a, s 181

Således utgör 1900-talet vändpunkten från den gamla kapitalismen till den nya, från kapitalets herravälde i allmänhet till finanskapitalets herravälde.

III. Finanskapitalet och finansoligarkin

”En ständigt växande del av industrikapitalet”, skriver Hilferding, ”tillhör inte de industriidkare, som använder det. *Kapitalet* ställs till deras förfogande endast genom banken, som gentemot dem representerar ägaren. Å andra sidan måste banken binda en ständigt växande del av sina kapital i industrin. Därigenom förvandlas banken alltmer till industrikapitalist. Det bankkapital, alltså kapital i penningform, som på så vis i verkligheten förvandlats till industrikapital, kallar jag finanskapital ... Finanskapitalet är alltså kapital, som står till bankernas förfogande och används av industriidkarna.”⁴⁷

Denna definition är såtillvida ofullständig, som den saknar en hänvisning till ett av de viktigaste momenten, nämligen att produktionens och kapitalets koncentration ökar i så hög grad, att koncentrationen leder och redan lett till monopol. Men hela Hilferdings framställning överhuvudtaget och särskilt de två kapitlen, som föregår det kapitel, ur vilket denna definition hämtats, understryker de *kapitalistiska monopolens* roll.

Produktionens koncentration; därur framväxande monopol; bankernas sammansmältning eller sammanväxande med industri – det är historien om finanskapitalets uppkomst och detta begrepps innehåll.

Vi måste nu övergå till att skildra hur de kapitalistiska monopolens ”regemente” under varuproduktionens och privategendomens allmänna förhållanden oundvikligen leder till finansoligarkins herravälde. Det bör observeras, att representanterna för den tyska – och inte bara den tyska – borgerliga vetenskapen, såsom Riesser, Schulze-Gaevernitz, Liefmann o a, helt och hållet är imperialismens och finanskapitalets apologeter. De avslöjar inte oligarkibildningens ”maskineri” oligarkins metoder, storleken av dess inkomster – både ”tillåtliga och otillåtliga” – dess förbindelser med parlamenten osv, osv utan de skyler över och förskönar dem. De avfärdar dessa ”fördömda frågor” med uppstyltade, dunkla fraser, med appeller till bankdirektörernas ”ansvarskänsla”, med lovsånger över de preussiska ämbetsmännens ”plikt-känsla”, med gravallvarlig analys av struntsaker i fullständigt löjeväckande lagförslag om ”övervakning”, ”reglementering”, med teoretiska spetsfundigheter i stil med t ex följande ”vetenskapliga” definition, som härrör från professor Liefmanns penna: **”... Handeln är förvärvsverksamhet genom samling, förvaring och förmedling av ägodelar”**⁴⁸ (fetstil i professorns verk) ... Härav följer, att handel förekommit redan hos urtidens människa, som ännu inte kände till varuutbytet, och också måste förekomma i det socialistiska samhället!

Men de vidunderliga fakta, som rör finansoligarkins vidunderliga herravälde, är till den grad iögonenfallande, att det i alla kapitalistiska länder, i Amerika, i Frankrike och i Tyskland, uppstått en litteratur, vilken utgår från *borgerlig* ståndpunkt, men ändå ger en tämligen sann bild och en – naturligtvis kälkborgerlig – kritik av finansoligarkin.

Främst bör det ”delägarsystem” uppmärksammas, som vi tidigare i korthet berört. En tysk ekonom, Heymann, kanske den förste, som riktade uppmärksamheten på sakens kärna, beskriver denna kärna på följande sätt:

”Ledaren kontrollerar moderbolaget, detta dotterbolag, dessa återigen sina dotterbolag osv, så att man med ett relativt litet kapital kan behärska väldiga produktionsavsnitt; ty om innehavet av 50 procent av kapitalet alltid är tillräckligt för att utöva kontrollen, så behöver ledaren äga

⁴⁷ R. Hilferding, *Das Finanzkapital* (Finanskapitalet – Red), rysk övers, Moskva 1912, s 338f

⁴⁸ R Liefmann, a a, s 476

endast 1 miljon för att hos dotterbolagens dotterbolag kunna kontrollera 8 miljoner. Fortsätter han med uppdelningen, så kommer han upp till 16 miljoner, 32 miljoner osv.”⁴⁹

I verkligheten visar erfarenheten, att det räcker med att äga 40 proc av alla aktier för att bestämma över ett aktiebolags affärer,⁵⁰ ty en viss del av de splittrade små aktieägarna har i praktiken alls ingen möjlighet att delta i bolagsstämmorna osv. ”Demokratiseringen” av aktieinnehavet, av vilken de borgerliga sofisterna och de opportunistiska socialdemokraterna väntar (eller föreger sig vänta) en ”demokratisering av kapitalet”, ett stärkande av småproduktionens roll och betydelse osv, är i verkligheten ett av medlen att stärka finansoligarkins makt. Det är bl a på grund härav som lagstiftningen i mera framskridna eller äldre och mer ”erfarna” kapitalistiska länder tillåter aktier av lägre värde. I Tyskland är aktier under 1 000 mark i lag förbjudna och de tyska finansmagnaterna ser med avund på Storbritannien, där lagen tillåter aktier på 1 pund sterling (= 20 mark, cirka 10 rubel). Siemens, en av de största industrimännen och ”finanskungarna” i Tyskland, förklarade i riksdagen den 7 juni 1900, att ”aktien på ett pund utgör den brittiska imperialismens grundval”.⁵¹ Denne köpman har tydligen en djupare, mera ”marxistisk” uppfattning av vad imperialismen är än en viss otillständig författare, vilken gäller som den ryska marxismens grundare men som tror, att imperialismen är en dålig egenskap hos ett visst folk ...

Men ”delägarsystemet” tjänar inte endast till att i oerhörd grad öka monopolisternas makt, det möjliggör dessutom ostraffat alla slags dunkla och smutsiga affärer och plundring av allmänheten ty ledarna för ”moderbolaget” är formellt, enligt lag, inte ansvariga för ”dotterbolaget”, vilket gäller som ”självständigt” och *genom* vilket *allt* kan ”ordnas”. Här följer ett exempel, som vi lånat ur den tyska tidskriften Die Bank, majnumret 1914:

”Så har exempelvis Aktiebolaget för fjäderstålindustri i Kassel, som ända till för några år sedan var ett av de mest inbringande företagen i Tyskland, genom en olycklig förvaltning bragts därhän, att utdelningarna inom några få år gick ned från 15 proc till 0 proc. Styrelsen hade utan aktieägarnas vetskap försträckt ett dotterbolag, Hassia, vars nominella kapital endast uppgick till några hundratusen mark, en summa av 6 miljoner mark. Om detta engagemang, som utgjorde nästan tredubbla summan av moderbolagets aktiekapital, fanns ingenting infört i det senares bokslut – ett fördöljande mot vilket i juridiskt hänseende inte det minsta kunde anföras, och som kunde fortsätta i två år, emedan det inte överskred någon av handelslagstiftningens bestämmelser. Ordföranden i förvaltningsrådet, vilken som ansvarig undertecknade dessa vilseledande bokslut, var och är fortfarande ordförande i Kassels handelskammare. Aktieägarna fick kännedom om Hassia-engagemanget först då detta för länge sedan visat sig vara ett missgrepp [detta ord borde författaren ha satt inom citations-tecken] ... och sedan kursen på fjäderstålaktierna fallit ungefär 100 proc till följd av att de aktieägare, som var invigda började sälja.

... Detta typiska exempel på en helt alldaglig bokslutsekvilibristik inom aktieväsendet förklarar, varför aktiebolagens styrelser med mycket lättare hjärta inlåter sig på riskabla företag än privatföretagarna. Den moderna bokslutstekniken gör det inte blott lätt för dem att dölja risken i företaget för aktieägarna i gemen, utan den tillåter också huvudintressenterna att undandra sig följderna av ett misslyckat experiment genom att i rätt tid göra sig av med sitt aktieinnehav, medan privatföretagaren själv får svida för allt vad han gör ...

Många aktiebolags bokslut liknar de från medeltiden bekanta palimpsesterna [palimpsest är ett pergament, på vilket den ursprungliga handskriften blivit utsuddad och överskriven med en

⁴⁹ Hans Gideon Heymann, *Die gemischten Werke im deutschen Grosseisengewerbe*, Stuttgart 1904, S. 268-269.

⁵⁰ Liefmann, *Beteiligungsges. etc.*, s 258 i första upplagan

⁵¹ Schulze-Gaevernitz i *Grundriss der Sozialökonomik*, V, 2, s 110

annan text], från vilka man först måste utplåna skriften för att kunna dechifrera de under denna stående tecknen med den verkliga meningen ...

Det enklaste och därför mest använda sättet att göra ett bokslut ogenomträngligt är att klyva det enhetliga företaget i flera delar genom att upprätta eller ansluta dotterbolag. Detta systems fördelar med hänsyn till syftemålen – legala och illegala – är så självklara, att man redan nu måste beteckna de stora bolag, som inte godtagit detta system, såsom undantag.”⁵²

Som exempel på ett mycket stort och monopoliserat bolag, vilket tillämpar detta system i vidaste utsträckning, nämner författaren det berömda Allgemeine Elektrizitäts-Gesellschaft (AEG, som vi längre fram kommer att sysselsätta oss med). År 1912 antog man, att AEG var delägare i 175 – 200 bolag, som det givetvis behärskar, och totalt förfogar över ett kapital på omkring 1,5 miljarder mark.⁵³

Alla slags regler om kontroll, publicering av boksluten, utarbetande av ett bestämt schema för boksluten, tillsättande av kontrollinstanser osv, varmed välsinnade professorer och ämbetsmän – välsinnade mot kapitalismen, vilken de försvarar och förskönar – tar publikens uppmärksamhet i anspråk, blir här fullständigt betydelselösa. Ty privategendomen är helig, och man kan inte förbjuda någon att köpa, sälja och byta aktier, förpanta dem osv.

Vilken omfattning detta ”delägarsystem” fått inom de ryska storbankerna kan bedömas med ledning av uppgifter, som meddelats av E Agand. Denne, som under 15 år var anställd i den rysk-kinesiska banken, publicerade i maj 1914 ett verk under den något svävande rubriken Storbanker och världsmarknad.⁵⁴ Författaren indelar de ryska storbankerna i två huvudgrupper: a) sådana som arbetar efter ”delägarsystemet” och b) sådana som är ”oberoende”, varvid han med ”oberoende” alldeles godtyckligt menar oberoende av *utländska* banker. Den första gruppen indelar författaren i tre undergrupper: 1) med tyskt, 2) med brittiskt och 3) med franskt deltagande, varvid menas ”delägarskap” och herravälde, utövat av de största utländska bankerna av respektive nationalitet. Bankernas kapital indelar författaren i ”produktivt” placerat (i handel och industri) och ”spekulativt” placerat (i börs- och finansoperationer), då han utifrån sin småborgerligt reformistiska synpunkt föreställer sig, att det är möjligt att med bibehållande av kapitalismen skilja de båda formerna av kapitalplacering åt och att utrota den senare formen.

Här följer författarens uppgifter:

Bankaktiva i miljoner rubel (per oktober–november 1913)

	Investerat kapital		
Grupper av ryska banker:	produktivt	spekulativt	summa
a 1) 4 banker: Sibiriska handelsbanken; Ryska banken; Internationella banken; Diskontobanken	413,7	859,1	1272,8
a 2) 2 banker: Handels- och industribanken; Rysk-brittiska banken	239,3	169,1	408,4

⁵² L. Eschwege, *Tochtergesellschaften*. *Die Bank* 1914, 1, S. 545 (L Eschwege, Dotterbolag i tidskriften *Banken* 1914, 1, s 545 – Red).

⁵³ * Kurt Heinig, *Der Weg des Elektrotrusts* i *Die Neue Zeit* 1912, 30 Jahrg., 2, S. 484 (Elektrotrustens väg i tidskriften *Den nya tiden*. 30:e årgången, 2, s 484 Red).

⁵⁴ E. Agand, *Grossbanken und Weltmarkt. Die wirtschaftliche und politische Bedeutung der Grossbanken im Weltmarkt unter Berücksichtigung ihres Einflusses auf Russlands Volkswirtschaft und die deutschrussischen Beziehungen*, Berlin 1914. (E Agand, *Storbanker och världsmarknad*. Storbankernas ekonomiska och politiska betydelse på världs. marknaden med hänsynstagande till deras inflytande på Rysslands folkhushåll och de tysk-ryska relationerna, Berlin 1914 – Red).

a 3) 5 banker: Rysk-asiatiska banken; S:t Petersburgsprivatbank; Asov-Don-banken; moskvabanken Union; Rysk-franska handelsbanken	711,8	661,2	1373,0
(11 banker) Summa	a) = 1 364,8	1689,4	3054,2
b) 8 banker: Moskvas köpmannabank; Volga-Kamabanken; J W Junker & Co.; S:t Petersburgs handelsbank (f d Wawelberg); Moskva-banken (f d Rjabusjinskij); Moskvas diskontobank; Moskvas handelsbank; Moskvas privatbank	504,2	391,1	895,3
(19 banker) Summa	1869,0	2080,5	3949,5

Enligt dessa uppgifter tillfaller av de nära 4 miljarder rubel, som utgör storbankernas "arbetande" kapital, *mer än tre fjärdedelar*, över 3 miljarder, banker, som i själva verket utgör "dotterbolag" till utländska banker, främst parisbanker (den berömda banktrion Union Parisienne, Banque de Paris et des Pays-Bas, Société Générale⁵⁵) och berlinbanker (särskilt Die Deutsche Bank och Der Disconto-Gesellschaft). Två av de största ryska bankerna, Ryska banken (Ryska banken för utrikeshandel) och Internationella banken (S:t Petersburgs internationella handelsbank) ökade från 1906 till 1912 sitt kapital från 44 till 98 miljoner rubel och reservkapitalet från 15 till 39 miljoner, varvid de "till tre fjärdedelar arbetar med tyskt kapital". Den förra tillhör "koncernen" Die Deutsche Bank och den senare "koncernen" Der Disconto-Gesellschaft, båda i Berlin. Den gode Agand är djupt upprörd över att berlinbankerna har aktiemajoriteten i sina händer och att de ryska aktieägarna därför är maktlösa. Och det land, som exporterar kapital, skummar naturligtvis grädden: när t ex Die Deutsche Bank införde Sibiriska handelsbankens aktier i Berlin, lät den aktierna ligga ett helt år i portfölj och sålde dem sedan till en kurs av 193 för 100, dvs till nästan fördubblad kurs. Den "förtjänade" därvid omkring 6 miljoner rubel, en profit som Hilferding kallat "grundarvinst".

De petersburgska storbankernas hela "makt" uppskattar författaren till 8 235 miljoner rubel, nära 8,25 miljarder. Därvid fördelar han de utländska bankernas "delägarskap" eller rättare sagt herravälde på följande sätt: franska banker 55 proc, brittiska 10 proc, tyska 35 proc. Av denna summa, 8 235 miljoner aktivt kapital, kommer enligt författarens beräkning 3 687 miljoner, dvs över 40 procent, på syndikaten Prodogol, Prodamet, olje-, metall- och cementsyndikat. Följaktligen har också i Ryssland bankkapitalets sammansmältning med industrikapitalet gjort kolossala framsteg i samband med att kapitalistiska monopol bildats.

Finanskapitalet, som koncentrerats på några få händer och åtnjuter ett verkligt monopol, kammar hem väldiga och ständigt växande profiter genom att bilda bolag, emittera värdepapper, statslån osv; det befäster härmed finansoligarkins herravälde och pålägger hela samhället en tribut till monopolisterna. Här följer ett bland tusentals andra, av Hilferding anfört exempel på de amerikanska trusternas "regemente": 1887 grundade Havemeyer sockertrusten genom fusion av 15 mindre bolag, vilkas sammanlagda kapital uppgick till 6,5 miljoner dollar. Men trustens kapital blev, som det amerikanska uttrycket lyder, "urvattnat" och fastställt till 50 miljoner. Vid denna "omvärdering" av kapitalet räknade man med framtida monopolprofiter, liksom ståltrusten – alltjämt i Amerika – räknar med framtida monopolprofiter genom att köpa upp allt fler järnmalmsfyndigheter. Sockertrusten fastställde verkligen monopolpriser och erhöll sådana inkomster, att den kunde dela ut 10 proc på ett *sjufalt*

⁵⁵ Parisunionen, Paris- och Nederlandsbanken, Allmänna bolaget – Red

”urvattnat kapital, dvs nära 70 proc på det kapital, som faktiskt inbetalats när trusten bildades! År 1909 hade trusten ett kapital på 90 miljoner dollar. På 22 år hade kapitalet mer än tiodubblats.

I Frankrike har ”finansoligarkins” herravälde (Contre l’oligarchie financière en France – Mot finansoligarkin i Frankrike heter Lysis’ bekanta verk, som 1908 utkom i sin femte upplaga) antagit en endast obetydligt avvikande form. De fyra största bankerna åtnjuter ett inte relativt utan ”absolut monopol” vid emission av värdepapper. I verkligheten har vi här en ”storbankernas trust”. Och monopoliet säkrar monopolprofiter av emissionerna. Det land, som upptar ett lån, erhåller vanligtvis inte mer än 90 proc av hela summan; 10 proc tillfaller bankerna och de övriga förmedlarna. Bankernas profit av det rysk-kinesiska lånet på 400 miljoner franc utgjorde 8 proc, av det ryska lånet (1904) på 800 miljoner 10 proc, av Marocko-lånet (1904) på 62,5 miljoner franc 18,75 proc. Kapitalismen, som börjat sin utveckling med ett litet ockrarkapital, slutar sin utveckling med ockrarkapital av jättedimensioner. ”Fransmännen är Europas ockrare”, säger Lysis. Det ekonomiska livets alla förhållanden undergår till följd av denna kapitalismens omvandling en djupgående förändring. Vid stagnation i folkökningen, i industrin, handeln och sjöfarten kan ”landet” berika sig genom ocker. ”50 personer, vilka representerar ett kapital på 8 miljoner franc, kan förfoga över två miljarder i fyra banker.” ”Delägarsystemet”, vilket vi redan känner till, har samma följd: en av de största bankerna (Société Générale) emitterar 64 000 obligationer för sitt ”dotterbolag”, Sucreries et Raffineries d’Egypte (Egyptens sockerfabriker). Emissionskursen är 150 proc, dvs banken förtjänar 50 kopek på varje rubel. Utdelningarna från detta bolag visade sig vara fiktiva och ”allmänheten” förlorade 90-100 miljoner franc. ”En av direktörerna för Société Générale var styrelsemedlem i Raffineries d’Egypte.” Det är inte underligt, att Lysis är tvungen att dra följande slutsats: ”Den franska republiken är en finansmonarki”; ”finansoligarkins herravälde är fullständigt, den behärskar pressen och regeringen.”⁵⁶

Den utomordentligt höga räntabiliteten hos värdepappersemissionerna, som är en av finanskapitalets främsta transaktioner, spelar en mycket viktig roll för att utveckla och stärka finansoligarkin. ”Inom landet finns det överhuvudtaget ingen affär av denna art, som avkastar ens tillnärmelsevis sådan vinst som att överta och förmedla ett utländskt lån”, skriver den tyska tidskriften Die Bank.⁵⁷

”Det finns ingen bankoperation, som inbringar så stor vinst som emissionsaffärerna.” Vinsten vid emissionen av industriföretagens värdepapper utgjorde, enligt en sammanställning av Deutscher Ökonomist, i genomsnitt per år:

1895	38,6 proc	1898	67,7 proc
1896	36,1 ”	1899	66,9 ”
1897	66,7 ”	1900	55,2 ”

”Under loppet av 10 år, 1891-1900, uppgick ’förtjänsten’ på tyska industripapper till över en miljard.”⁵⁸

Medan finanskapitalets profiter växer kolossalt under ett industriellt uppsving, innebär nedgångsperioderna en krasch för de små och svaga företagen, och storbankerna ”deltar” i uppköp av dessa till vrakpris eller i vinstgivande ”saneringar” och ”reorganiseringar” av dem. Vid ”saneringarna” av oräntabla företag, ”sänks aktiekapitalet, dvs inkomsten fördelas på ett

⁵⁶ Lysis, *Contre l’oligarchie financière en France*, 5 ed., Paris 1908. pp. 11, 12, 26, 39, 40, 48.

⁵⁷ *Die Bank*, 1913, No 7, S. 630.

⁵⁸ Stillech, a a, s 143 och W. Sombart, *Die deutsche Volkswirtschaft im 19. Jahrhundert*, 2. Aufl., 1909, S. 526, Anlage 8 (W Sombart, Det tyska folkhushållet på 1800-talet, andra upplagan, 1909, s 526, bilaga 8 – Red).

mindre kapital och beräknas framdeles efter detta. Om avkastningen sjunkit till noll, dras nytt kapital in, vilket förenas med det gamla, mindre inbringande kapitalet och sedan kommer att avkasta tillräcklig inkomst. ”I förbigående må anmärkas”, tillfogar Hilferding, ”att alla dessa saneringar och reorganiseringar har en dubbel betydelse för bankerna: för det första som en inbringande operation och för det andra som ett tillfälle att göra sådana nödlidande bolag beroende av sig.”⁵⁹

Ett exempel: gruvaktiebolaget Union i Dortmund bildades 1872. Ett aktiekapital på nära 40 miljoner mark emitterades, och efter första årets utdelning på 12 proc steg kursen till 170 proc. Finanskapitalet skummade grädden, dvs tjänade en bagatell på omkring 28 miljoner. Vid stiftandet av detta bolag spelade Der Disconto-Gesellschaft huvudrollen – samma tyska storbank, som lyckligt uppnått ett kapital på 300 miljoner mark. Senare sjönk Unions utdelningar till noll. Aktieägarna måste gå med på att ”avskriva” en del av kapitalet, dvs att förlora en del för att inte förlora allt. Och som resultat av en rad ”saneringar” försvinner under loppet av 30 år mera än 73 miljoner mark ur Unions böcker. ”För närvarande har detta bolags ursprungliga aktieägare i sina händer endast 5 proc av det nominella värdet av deras aktier”⁶⁰ – och vid varje ”sanering” fortsatte bankerna att ”förtjäna”.

En för finanskapitalet särskilt inbringande operation är också spekulation med tomter i närheten av snabbt växande storstäder. Bankmonopolet sammansmälter här med monopolet på jordrätten och på trafikväsendet, ty prisstegringen på tomterna, möjligheten att sälja dessa fördelaktigt i mindre lotter osv, är framför allt beroende av goda trafikförbindelser med stadens centrum, och dessa trafikmedel befinner sig i händerna på stora bolag, vilka genom delägarsystemet och direktörsposternas fördelning är lierade med samma banker. Så uppstår det, som den tyske författaren L Eschwege, en medarbetare i tidskriften *Die Bank*, vilken speciellt studerat tomtjobberiet, förpantningen av tomter osv, kallat ”träsket”: en vanvetlig spekulation med tomter i förstäderna, krascher för byggnadsfirmor, exempelvis firman Boswau & Knauer i Berlin, vilken roffat åt sig närmare 100 miljoner mark genom förmedling av den ”högst solida och respektabla” Deutsche Bank, som naturligtvis medverkade enligt ”delägar”-systemet, dvs hemligt, i skymundan, och efter en förlust av ”blott” 12 miljoner mark drog sig ur affären – därnäst ruin för småföretagare och arbetare, vilka inte får någonting av svindelfirmorna i byggnadsfacket, smussel med den ”hederliga” berlinpolisen och förvaltningen för att få hand om magistratens utgivning av meddelanden om tomter och om byggnadstillstånd osv, osv.⁶¹

De ”amerikanska seder”, som europeiska professorer och välmenande borgare himlar sig över, har under finanskapitalets epok blivit seder i bokstavligen varenda storstad i vilket som helst land.

I Berlin var det i början av 1914 tal om att bilda en ”trafiktrust”, dvs en ”intressegemenskap” mellan de tre största trafikföretagen i Berlin: elektriska järnvägen, spårvägsbolaget och omnibusbolaget. ”Att en sådan avsikt förefinns”, skrev *Die Bank*, ”har vi vetat ända sedan det blev känt, att aktiemajoriteten i omnibusbolaget övergått till de båda andra trafikbolagen ... Man kan utan vidare tro på dem som arbetar för dessa planer, då de säger sig hoppas att genom en enhetlig reglering av trafikväsendet kunna åstadkomma besparingar, vilka sist och slutligen delvis också skulle komma allmänheten till godo. Men frågan kompliceras av att bakom den planerade trafiktrusten står banker, vilka om de så vill kan ställa det av dem monopoliserade trafikväsendet i sina tomtintressens tjänst. Att denna tanke ligger nära till hands förstår man, när man erinrar sig, att redan då det elektriska järnvägsbolaget bildades

⁵⁹ Finanskapitalet, s 172

⁶⁰ Stillich, a a, s 138 och Liefmann, a a, s 51

⁶¹ *Die Bank* 1913, S. 952; L. Eschwege, *Der Sumpf* (Träsket – Red); ibid. 1912, 1, S. 223ff.

ägde en sammansmältning rum mellan trafikintressen och tomtintressena hos den storbank, som stod bakom järnvägen, ja att sammansmältningen t o m utgjorde en väsentlig förutsättning för att detta trafikföretag skulle bildas. Den östra linjen av banan skulle anlöpa de tomtområden, vilka banken – sedan banans anläggning tryggats – försålde med stor vinst för sig och några medintressenter ...”⁶²

Sedan ett monopol en gång kommit till stånd och förfogar över miljarder, genomtränger det med absolut oundviklighet samhällslivets *alla* områden oberoende av den politiska strukturen eller vilka som helst andra ”detaljer”. I den tyska ekonomiska litteraturen förekommer mycket ofta lakejaktiga lovsånger över de preussiska tjänstemännens hederlighet med anspelningar på den franska Panamaskandalen eller amerikansk politisk besticklighet. Men faktum är, att *till och med* den borgerliga litteraturen om bankväsendet i Tyskland ständigt är tvungen att gå långt utöver gränserna för behandlingen av rena bankoperationer och t ex med anledning av att allt fler statstjänstemän övergår till banktjänst skriva om ”strömmen till bankerna”: ”hur står det emellertid till med omutligheten hos en statstjänsteman, vars hemliga längtan står till en varm vrå vid Behrenstrasse?”⁶³ (Behrenstrasse är den gata i Berlin, där Die Deutsche Bank har sitt huvudkontor.) Utgivaren av tidskriften Die Bank, Alfred Lansburgh, skrev 1909 en artikel, Bysantinismens ekonomiska betydelse, med anledning av bl a Wilhelm II:s palestinaresa och det ”omedelbara resultatet av denna resa, byggandet av Bagdadbanan, detta ödesdigra ‘standardverk av den tyska företagargandan’, vilket mer än alla våra övriga politiska fel tillsammans bidragit till ‘inringningen’ ”⁶⁴ (med inringningen menas Edward VII:s politik, som gick ut på att isolera Tyskland och omringa det med ett imperialistiskt tyskfiendtligt förbund). Den av oss tidigare nämnde medarbetaren i samma tidskrift, Eschwege, skrev 1911 en artikel, kallad Plutokratien och ämbetsmannakåren, där han t ex avslöjade fallet med den tyske ämbetsmannen Völker, vilken som medlem av en kommission för undersökning av kartellfrågan utmärkte sig för sin energi men efter någon tid visade sig vara innehavare av en inbringande liten syssla just i den största kartellen, stålsyndikatet. Liknande fall, vilka alls inte är tillfälliga, tvang samme borgerlige författare att erkänna, att ”den av Tysklands författning garanterade ekonomiska friheten redan nu på många områden av vårt ekonomiska liv förvandlats till en innehållslös fras” och att sedan plutokratien en gång upprättat sitt herravälde ”t o m den mest vittgående politiska frihet inte längre kan rädda oss från att förvandlas till ett folk av ofria”.⁶⁵

Vad Ryssland beträffar, så skall vi inskränka oss till ett exempel: för några år sedan gick genom hela pressen ett meddelande om att direktören för kreditkansliet, Davydov, lämnade statens tjänst för att överta en post i en storbank med en lön, som enligt kontraktet inom några år skulle komma att överstiga 1 miljon rubel. Kreditkansliet är en institution, som har till uppgift att ”förening alla statliga kreditinstitutioners verksamhet” och som beviljar huvudstadens banker understöd på upp till 800 och 1 000 miljoner rubel.⁶⁶

Det är överhuvudtaget karakteristiskt för kapitalismen, att den skiljer innehavet av kapital från användningen av kapital i produktionen, penningkapitalet från industri- eller produktionskapitalet, rentiern, som lever blott på inkomster från penningkapitalet, från företagaren och alla, som omedelbart deltar i förfogandet över kapitalet. Imperialismen eller finanskapitalets herravälde är det kapitalismens högsta stadium, då detta avskiljande antar en väldig omfattning. Finanskapitalets övervikt gentemot kapitalets alla övriga former innebär

⁶² *Verkehrstrust, Die Bank* 1914, 1, S. 89 (Trafiktrusten i tidskriften Banken 1914, 1, s 89 – Red).

⁶³ *Der Zug zur Bank, Die Bank* 1909, 1, S. 79 (Strömmen till bankerna i tidskriften Banken 1909, 1, s 79 – Red).

⁶⁴ *Ibid*, S. 301.

⁶⁵ *Der Zug zur Bank, Die Bank* 1911, 2, S. 825; 1913, 2, S. 962.

⁶⁶ E Agand, a a, s 202

rentierens och finansoligarkins herravälde, innebär att några få stater, som har finansiell ”makt”, avskiljer sig från de övriga. I vilket omfång denna process försiggår visar oss statistiken över emissionerna, dvs utgivandet av alla slags värdepapper.

I Bulletin från Internationella statistiska institutet⁶⁷ har A Neymarck offentliggjort synnerligen utförliga, fullständiga och åskådliga uppgifter om emissionerna i hela världen, uppgifter, som senare upprepade gånger återgetts i utdrag i den ekonomiska litteraturen. Siffrorna för fyra årtionden är följande:

Summan av emissioner i miljarder franc per årtionde

1871-1880	76 ,1
1881-1890	64 ,5
1891-1900	100,4
1901-1910	197,8

På 1870-talet steg summan av emissionerna i hela världen, särskilt på grund av lån i samband med fransk-tyska kriget och den därpå följande grundartiden i Tyskland. I det stora hela försiggår stegringen under 1800-talets tre sista årtionden relativt sett inte särdeles snabbt, och först 1900-talets första årtionde medför en väldig ökning, nästan en fördubbling på 10 år. 1900-talets början utgör följaktligen genombrottsepoken inte blott i fråga om monopolens (kartellernas, syndikatens, trusternas) utveckling, varom vi redan talat, utan också i fråga om finanskapitalets tillväxt.

Totalsumman av värdepapper i världen år 1910 uppskattar Neymarck till omkring 815 miljarder franc. Efter ett ungefärligt avdrag för dubbelräkningar minskar han summan till 575-600 miljarder. Fördelningen på de olika länderna blir följande (med 600 miljarder som summa):

Summan av värdepapper år 1910 (i miljarder franc)

Storbritannien	142
Förenta staterna	132
Frankrike	110
Tyskland	95
Ryssland	31
Österrike-Ungern	24
Italien	14
Japan	12
Nederländerna	12,5
Belgien	7,5
Spanien	7,5
Schweiz	6,25
Danmark	3,75
Sverige, Norge, Rumänien m fl	2,5
<i>Summa</i>	600

Av denna tabell framgår det genast hur starkt de fyra rikaste kapitalistiska länderna (sammanlagt totalt 479 miljarder franc, *Red.*), som vart och ett äger värdepapper för ungefär 100-150 miljarder franc, skiljer sig från de övriga. Av dessa fyra länder är två – Storbritannien och Frankrike – de äldsta kapitalistiska länderna och, såsom vi skall få se, rikast på kolonier,

⁶⁷ *Bulletin de l'Institut international de Statistique*, t. XIX, livre II, La Haye 1912. Uppgifterna om de små staterna (andra kolumnen) är ungefärligt uträknade enligt 1902 års nivå ökad med 20 proc.

de två andra – Förenta staterna och Tyskland – de mest framskridna kapitalistiska länderna i fråga om utvecklingstempot och de kapitalistiska monopolens utbredningsgrad i produktionen. Dessa fyra länder äger tillsammans 479 miljarder franc, dvs nästan 80 proc av världens finanskapital. Nästan hela den övriga världen spelar i en eller annan form rollen av gäldenär eller tributpliktig till dessa länder – dessa internationella bankirer, dessa fyra ”pelare” för hela världens finanskapital.

Det är nödvändigt att särskilt uppehålla sig vid den roll, som kapitalexporten spelar vid skapandet av finanskapitalets internationella nät av beroende och förbindelser.

IV. Kapitalexporten

För den gamla kapitalismen med den fria konkurrensens fullständiga herravälde var exporten av varor typisk. För den nuvarande kapitalismen, med monopolens herravälde, har exporten av *kapital* blivit typisk.

Kapitalismen är varuproduktionen i dess högsta utvecklingsstadium, då också arbetskraften blir en vara. Varuutbytets ökning såväl inom ett land, som i synnerhet internationellt, är ett karakteristiskt kännetecken för kapitalismen. Den ojämna och språngartade utvecklingen av enskilda företag, enskilda industrigrenar och enskilda länder är oundviklig under kapitalismen. Storbritannien utvecklade sig före de andra länderna till ett kapitalistiskt land, och i mitten av 1800-talet, då det införde frihandeln, gjorde det anspråk på att vara ”hela världens verkstad”, som skulle leverera fabrikat till alla länder, vilka i gengäld hade att förse England med råmaterial. Men detta Storbritanniens monopol var undergrävt redan under sista fjärdedelen av 1800-talet, ty ett antal andra länder, vilka värjde sig medelst ”skyddstullar”, utvecklade sig till självständiga kapitalistiska stater. På tröskeln till 1900-talet finner vi, att ett nytt slags monopol håller på att utbildas: för det första kapitalisternas monopolistiska förbund i alla länder med utvecklad kapitalism, för det andra en monopolställning för ett fåtal av de mycket rika länderna, där kapitalackumuleringen nått gigantiska dimensioner. Ett väldigt ”kapitalöverflöd” uppstod i de avancerade länderna.

Om kapitalismen kunde utveckla lantbruket, som nu överallt släpar skrämmande långt efter industrin, om den kunde höja levnadsnivån för befolkningens massor, vilka trots det kolossala tekniska framåtskridandet ännu överallt för en eländig tillvaro på svältgränsen, så skulle det naturligtvis inte ens kunna bli tal om något kapitalöverflöd. Detta ”argument” anförs oupp-
hörligt av de småborgerliga kritikerna av kapitalismen. Men i så fall vore kapitalismen inte kapitalism, ty både denna ojämnhet i utvecklingen och detta att massans levnadsnivå hålls vid svältgränsen, utgör väsentliga och oundvikliga villkor och förutsättningar för detta produktionssätt. Så länge kapitalismen förblir kapitalism, används kapitalöverflödet inte för att höja massans levnadsnivå i ett givet land, ty detta skulle innebära minskning av kapitalisternas profit, utan i stället för att höja profiten genom kapitalexport till utlandet, till efterblivna länder. I dessa efterblivna länder är profiten vanligen hög, ty kapitalmängden är där liten, jordpriset relativt lågt, arbetslönen låga och råvarorna billiga. Möjlighet till kapitalexport skapas genom att en rad efterblivna länder redan är indragna i världskapitalismens kretslopp, de viktigaste järnvägarna redan byggda eller påbörjade, de elementära villkoren för industrins utveckling säkerställda osv. Nödvändigheten av kapitalexport skapas av att kapitalismen blivit ”övermogen” i några få länder och att det (då lantbruket är efterblivet och massorna lever i nöd) saknas spelrum för en ”räntabel” placering av kapitalet.

Följande siffror visar den ungefärliga storleken av det kapital, som de tre främsta länderna investerat i utlandet:⁶⁸

Kapitalinvesteringar i utlandet (i miljarder franc)

År	Storbritannien	Frankrike	Tyskland
1862	3,6	–	
1872	15	10 (1869)	
1882	22	15 (1880)	?
1893	42	20 (1890)	?
1902	62	27-37	12,5
1914	75-100	60	44

Härav ser vi att kapitalexporten nådde jättedimensioner först i början av 1900-talet. Före kriget uppgick det kapital, som de tre huvudländerna hade investerat i utlandet, till 175200 miljarder franc. Inkomsten från denna summa, beräknad så lågt som till 5 proc, torde uppgå till 8-10 miljarder franc per år. En solid grundval för det imperialistiska förtrycket och utsugningen av de flesta nationer och länder i världen, för ett fåtal av de rikaste staternas kapitalistiska parasitism!

Hur fördelar sig detta i utlandet placerade kapital mellan de olika länderna, var är det placerat? På denna fråga kan man ge endast ett ungefärligt svar, vilket dock är ägnat att belysa vissa allmänna relationer och förbindelser i den moderna imperialismen:

Det exporterade kapitalets (ungefärliga) fördelning på världsdelarna (omkring 1910)

	Storbritannien	Frankrike	Tyskland	Summa
		(i miljarder mark)		
Europa	4	23	18	45
Amerika	37	4	10	51
Asien, Afrika och Australien	29	8	7	44
<i>Summa</i>	70	35	35	140

I främsta rummet för Storbritanniens vidkommande står dess koloniala besittningar, vilka är mycket betydande också i Amerika (t ex Canada), för att inte tala om Asien osv. Den gigantiska kapitalexporten är här på det mest intima sätt förknippad med de väldiga kolonierna, vilkas betydelse för imperialismen vi senare återkommer till. Annat är förhållandet med Frankrike. Dess utlandskapital är i huvudsak placerat i Europa, framför allt i Ryssland (inte mindre än 10 miljarder franc). Det utgörs företrädesvis av lånekapital, statslån, och inte av kapital investerat i industriföretag. Till skillnad från den brittiska, koloniala imperialismen kan den franska kallas ockraramperialism. I Tyskland finner vi en tredje

⁶⁸ Hobson, *Imperialism*, London 1902, p. 58. – Riesser, a a, s 395 och 404. – P. Arndt i *Weltwirtschaftliches Archiv*, Bd. 7, 1916, S. 35 (P Arndt i Världsekonometiskt arkiv, b 7, 1916, s 35 – Red). – Neymarck i Bulletin – Hilferding, *Finanskapitalet*, s 492 – Lloyd George, Tal i underhuset den 4 maj 1915 (enligt *Daily Telegraph* den 5 maj 1915) – B. Harms, *Probleme der Weltwirtschaft*, Jena 1912, S. 235 u. a. (B Harms, Världsekonomin problem, Jena 1912, s 235 m fl – Red). – Dr. Sigmund Schilder, *Entwicklungstendenzen der Weltwirtschaft*, Berlin 1912, Bd. 1, S. 150 (Dr Sigmund Schilder, Utvecklingstendenser i världsekonomin, Berlin 1912, b 1, s 150 – Red). – George Paish, *Great Britain's Capital Investments etc. i Journal of the Royal Statistical Society*, vol. LXXIV, 1910-11, p. 167ff (George Paish, Storbritanniens kapitalinvesteringar etc i Kungliga statistiska sällskapets tidskrift, vol LXXIV, 1910-11, s 167ff – Red). – Georges Diouritch, *L'Expansion des banques allemandes à l'étranger, ses rapports avec le développement économique de l'Allemagne*, Paris 1909, p. 84 (Georges Diouritch, De tyska bankernas expansion utomlands, dess förbindelser med Tysklands ekonomiska utveckling, Paris 1909. s 84 – Red).

variant: dess kolonier är inte stora, och Tysklands i utlandet placerade kapital fördelar sig jämnast mellan Europa och Amerika.

I de länder, dit kapitalexporten försiggår, inverkar den på kapitalismens utveckling och påskyndar denna i mycket hög grad. Om därför denna export till en viss grad kan hämma utvecklingen i de exporterande länderna, så är detta möjligt endast till priset av att kapitalismens fortsatta utveckling i hela världen utvidgas och fördjupas.

De kapitalexporterande länderna får nästan alltid möjlighet att vinna vissa ”fördelar”, vilkas art belyser det egenartade för finanskapitalets och monopolens epok. Berlintidskriften *Die Bank* skrev t ex i oktober 1913:

”På den internationella kapitalmarknaden utspelas sedan kort tid tillbaka en komedi, värd en Aristofanes’ penna. Ett flertal utländska stater, från Spanien till balkanländerna, från Ryssland till Argentina, Brasilien och Kina, framträder öppet eller hemligt på de stora penningmarknaderna med sina lånekrav, av vilka en del är synnerligen trängande. Läget är visserligen inte särskilt gynnsamt på penningmarknaderna, och de politiska utsikterna är alltfjämt inte strålande. Men likväl vågar ingen av penningmarknaderna avvisa de främmande lånekraven av fruktan för att någon av grannarna kunde förekomma honom, bevilja lånet och därigenom skaffa sig rätt till vissa små gentjänster. Vid sådana internationella affärer får ju alltid långivaren någonting, vare sig det är en handelspolitisk fördel eller en kolstation, uppbyggnaden av en hamn, en fet koncession eller en kanonbeställning.”⁶⁹

Finanskapitalet har skapat monopolens epok. Och monopolen för överallt med sig monopolistiska principer: i stället för konkurrensen på den öppna marknaden träder utnyttjandet av ”förbindelserna” i syfte att sluta fördelaktiga överenskommelser. Den vanligaste företeelsen är följande: som villkor för ett lån ställs kravet, att en viss del av lånet går till inköp av produkter från det kreditbeviljande landet, framför allt krigsmateriel, fartyg osv. Frankrike har under de två senaste decennierna (1890–1910) mycket ofta tillgripit detta medel. Kapitalexporten till utlandet blir ett medel att främja varuexporten till utlandet. Transaktionerna mellan särskilt stora företag är därvid av sådan art, att de som Schilder⁷⁰ ”milt” uttrycker sig står ”på gränsen till korruption”. Krupp i Tyskland, Schneider i Frankrike, Armstrong i England – alla utgör de exempel på firmor, som är nära lierade med storbankerna och regeringen och vilka det inte är lätt att ”förbigå”, när ett lån skall upptas.

Frankrike, som beviljade Ryssland lån, ”pressade” det i handelsfördraget av den 16 september 1905 och tillförsäkrade sig vissa eftergifter från Rysslands sida till 1917. Detsamma skedde vid handelsfördraget med Japan av den 19 augusti 1911. Tullkriget mellan Österrike och Serbien, vilket med ett avbrott på sju månader fortgick från 1906 till 1911, var delvis framkallat av konkurrensen mellan Österrike och Frankrike om leveranser av krigsmateriel till Serbien. Paul Deschanel förklarade i januari 1912 i kammaren, att franska firmor under tiden 1908-11 levererat krigsmateriel till Serbien för 45 miljoner franc.

Den österrikisk-ungerske konsuln i São Paulo (Brasilien) skriver i en rapport: ”De brasilianska järnvägarna byggs till största delen med franskt, belgiskt, brittiskt och tyskt kapital; i de finansiella operationerna förbundna med järnvägsbyggandet tillförsäkras sig dessa länder leveranserna av det nödvändiga järnvägsmaterielet.”

På detta sätt spänner finanskapitalet i ordets bokstavliga mening, kan man säga, sina nät över världens alla länder. En stor roll spelar härvid de i kolonierna upprättade bankerna och deras filialer. De tyska imperialisterna betraktar med avund de ”gamla” kolonialländerna, som i detta avseende ställt det synnerligen ”gynnsamt” för sig. År 1904 hade Storbritannien 50

⁶⁹ *Die Bank* 1913, 2, S. 1024-1025.

⁷⁰ Schilder, a a, s 346, 350 och 371

kolonialbanker med 2 279 filialer (1910 – 72 banker med 5 449 filialer), Frankrike 20 banker med 136 filialer, Nederländerna 16 banker med 68 filialer men Tyskland ”inalles blott” 13 banker med 70 filialer.⁷¹ De amerikanska kapitalisterna avundas i sin tur de brittiska och tyska: ”I Sydamerika”, klagade de 1915, ”äger 5 tyska banker 40 filialer och 5 brittiska 70 filialer ... Storbritannien och Tyskland har under de senaste 25 åren placerat omkring 4 miljarder dollar i Argentina, Brasilien och Uruguay, och resultatet är, att de deltar med 46 proc i dessa tre länders totala handel.”⁷²

De kapitalexporterande länderna har bildligt talat delat upp världen mellan sig. Men finanskapitalet har också lett till en *direkt* uppdelning av världen.

V. Världens uppdelning mellan kapitalistsammanslutningarna

Kapitalisternas monopolistiska sammanslutningar – karteller, syndikat, truster – delar först och främst hemmamarknaden mellan sig genom att mer eller mindre fullständigt bemäktiga sig ifrågavarande lands produktion. Men under kapitalismen är hemmamarknaden oundvikligen förbunden med utrikeshandeln. Kapitalismen har för länge sedan skapat en världsmarknad. I samma mån som kapitalexporten har vuxit och de största monopolistförbundens utländska och koloniala förbindelser och ”inflytelsesfärer” på alla sätt utvidgats, har utvecklingen på ett ”naturligt” sätt lett till en överenskommelse dem emellan i världsmåttstock, till att internationella karteller bildats.

Detta utgör ett nytt stadium i kapitalets och produktionens världsomfattande koncentration, ojämförligt mycket högre än de föregående. Låt oss se hur detta supermonopol uppstår.

Elindustrin är mest typisk för de senaste tekniska framstegen, för kapitalismen i *slutet* av 1800-talet och början av 1900-talet. Denna industri har utvecklat sig starkast i de två mest avancerade av de nya kapitalistiska länderna, Förenta staterna och Tyskland. I Tyskland invercade krisen år 1900 särskilt starkt på koncentrationens utveckling inom denna bransch. Bankerna, som vid denna tid redan var nog så sammanvuxna med industrin, påskyndade och fördjupade under denna kris i högsta grad de relativt små företagens undergång och storföretagens uppslukande av dem. ”Då bankerna”, skriver Jeidels, ”tar sin hand från de företag som mest behöver deras hjälp befordrar de först en svindlande hausse och sedan en räddningslös ruin för de bolag, som inte är tillräckligt nära lierade med dem.”⁷³

Följden blev, att koncentrationen efter 1900 gick framåt med jättesteg. Före 1900 fanns det inom elindustrin 8 eller 7 ”grupper”, som var och en bestod av flera bolag (sammanlagt 28), och bakom varje grupp stod 2 till 11 banker. Omkring 1908-12 sammansmälte alla dessa grupper till två eller en enda grupp. Denna process försiggick på följande sätt:

Grupper inom den elektriska industrin

Före 1900: Felten & Guillaume	Lahmeyer;	Union AEG.	Siemens & Halske	Schuckert & Co.	Bergmann	Kummer

⁷¹ Riesser, a a, fjärde upplagan, s 375, och Diouritch, a a, s 283

⁷² *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, vol. LIX, May 1915, p. 301 (Årsböcker från amerikanska akademien för stats- och socialvetenskap, b LIX, maj 1915, s 301 – Red). I samma publikation läser vi på sidan 331 att den bekante statistikern Paish i senaste häftet av finanstidskriften *The Statist* uppskattar summan av det kapital som exporterats av Storbritannien, Tyskland, Frankrike, Belgien och Nederländerna till 40 miljarder dollar, dvs 200 miljarder franc.

⁷³ Jeidels, a a, s 232

Felten & Lahmeyer	A.E.G. (Allm el-bolaget)	Siemens & Halske-Schuckert	Berg- man	krasch 1900
-----	-----	-----	-----	
Till 1912:	AEG (Allm el-bolaget)	Siemens & Halske Schuckert		
		(Intimt samarbete sedan 1908)		

Det berömda AEG (Allgemeine Elektrizitäts-Gesellschaft), som vuxit på detta sätt, behärskar (genom "delägar"-systemet) 175-200 bolag och förfogar över ett totalt kapital på ungefär 1,5 miljarder mark. Enbart AEG:s direkta utländska representationer uppgår till 34, varav 12 aktiebolag, i mer än 10 stater. Redan 1904 beräknade man de kapital, som den tyska elindustrin investerat utomlands, till 233 miljoner mark, därav 62 miljoner i Ryssland. Det behöver knappast nämnas, att AEG utgör ett kolossalt "kombinerat" företag – enbart dess industribolag uppgår till 16 – för tillverkning av de mest olikartade produkter, från kablar och isolatorer till bilar och flygmaskiner.

Men koncentrationen i Europa utgjorde också en beståndsdel av koncentrationsprocessen i Amerika. Utvecklingen försiggick på följande sätt:

General Electric Co

Amerika :	Thomson-Houston Co grundar en firma för Europa	Edison Co grundar för Europa firman Franska Edison Co, som överlämnar patent till en tysk firma
Tyskland :	Union Elektrizitäts-Gesellschaft	AEG

Allgemeine Elektrizitäts-Gesellschaft (AEG)

På så vis uppkom två "makter" inom elindustrin. "Andra av dessa båda fullständigt oberoende elektriska bolag", skriver Heinig i sin artikel Elektricitetstrustens väg, "finns inte på jorden". Om omsättningen och storleken av dessa båda "trusters" företag ger följande siffror en viss, ehuru långt ifrån fullständig föreställning:

	Varuomsättning (i miljoner mark)	Antal syssel- satta	Nettoinkomst (i miljoner mark)
Amerika: General Electric Co (GEC) 1907:	252	28 000	35,4
1910:	298	32 000	45 ,6
Tyskland: Allgem. Elektr.- Ges.(AEG) 1907:	216	30 700	14,5
1911:	362	60 800	21 ,7

Och så sluts 1907 ett avtal om delning av världen mellan den amerikanska och den tyska trusten. Konkurrensen upphävs: GEC "får" Förenta staterna och Canada, AEG "erhåller" Tyskland, Österrike, Ryssland, Nederländerna, Danmark, Schweiz, Turkiet och balkanländerna. Särskilda – givetvis hemliga – avtal har slutits om dotterbolagen, som tränger in i nya industrigrenar och i "nya", formellt ännu inte fördelade, länder. Uppfinningar och erfarenheter utbyts ömsesidigt.⁷⁴

⁷⁴ Riesser, a a; Diouritch, a a, s 239; Kurt Heinig, a a

Det säger sig självt hur svårt det blivit att konkurrera med denna i verkligheten enhetliga, världsomfattande trust, som förfogar över kapital på flera miljarder och har ”avdelningar”, representationer, agenturer, förbindelser osv överallt i världen. Men uppdelningen av världen mellan två starka truster utesluter naturligtvis inte en *nyuppdelning*, ifall styrkeförhållandena ändras till följd av den ojämna utvecklingen, krig, krascher osv.

Ett lärorikt exempel på ett försök att göra en sådan nyuppdelning, på kampen för en nyuppdelning, erbjuder oljeindustrin.

”Världens oljemarknad är än idag”, skrev Jeidels 1905, ”i det väsentliga uppdelad mellan tvenne stora finansgrupper: Rockefeller's amerikanska Standard Oil Co och herrarna över den ryska Baku-oljan, Rothschild och Nobel. Båda grupperna står i nära förbindelse med varandra, men deras monopolställning hotas sedan flera år av fem fiender ...”:⁷⁵ 1) de amerikanska oljekällornas utsinande; 2) konkurrensen från firman Mantasjev i Baku; 3) oljekällorna i Österrike och 4) i Rumänien samt 5) de transoceaniska oljekällorna, särskilt i de nederländska kolonierna (tillhörande de rika firmorna Samuel och Shell, vilka också är förbundna med brittiskt kapital). De tre sistnämnda företagsgrupperna är anknutna till tyska storbanker med den största, Die Deutsche Bank, i spetsen. Dessa banker har självständigt och planmässigt utvecklat oljeindustrin t ex i Rumänien för att ha en ”egen” stödjepunkt. Det utländska kapitalet i den rumänska oljeindustrin uppskattades 1907 till 185 miljoner franc, varav 74 miljoner utgjordes av tyskt kapital.⁷⁶

Så började en kamp, som i den ekonomiska litteraturen också kallas kampen om ”världens delning”. Å ena sidan Rockefeller's ”oljetrust”, som i sin strävan att slå under sig allt, grundade ett dotterbolag i själva Nederländerna och köpte upp oljekällorna i nederländska Indien för att på så sätt slå till mot sin huvudfiende, den holländsk-brittiska Shelltrusten. Å andra sidan sökte Die Deutsche Bank och andra berlinbanker ”åt sig bevara” Rumänien och sammansluta det med Ryssland mot Rockefeller. Denne förfogade över ett ojämförligt större kapital och en ypperlig organisation för transport och leverans av olja till konsumenterna. Kampen kunde endast sluta och slutade 1907 med fullständigt nederlag för Die Deutsche Bank, som endast hade två uvägar att välja mellan: antingen avveckla sina ”oljeintressen” med miljonförluster eller underkasta sig. Man valde det senare, och ett för Die Deutsche Bank mycket ofördelaktigt avtal med ”oljetrusten” slöts. Enligt detta avtal förpliktade sig Die Deutsche Bank att inte ”företa sig någonting till skada för de amerikanska intressena”, med ett förbehåll, nämligen att avtalet skulle upphöra att gälla, ifall Tyskland antog en lag om statligt oljemonopol.

Nu börjar ”oljekomedin”. En av Tysklands finanskungar, von Gwinner, direktör för Die Deutsche Bank, sätter genom sin privatsekreterare Stauss igång en agitation för oljemonopol. Hela den väldiga berlinbankens jätteapparat, alla dess omfattande ”förbindelser” sätts i rörelse, pressen far ut i ”patriotiska” skrik över den amerikanska trustens ”ok”, och den 15 mars 1911 antar riksdagen nästan enhälligt ett beslut, som uppmanar regeringen att utarbeta förslag till ett oljemonopol. Regeringen tog upp denna ”populära” idé, och det såg ut som om Die Deutsche Bank, som ville föra sin amerikanska kontrahent bakom ljuset och förbättra sina egna affärer med statsmonopolets hjälp, skulle ha tagit hem spelet. De tyska oljekungarna njöt redan i förväg av jätteprofiter, som inte skulle stå de ryska sockerfabrikanternas efter ... Men så råkade för det första de tyska storbankerna i strid om bytets delning, och Die Disconto-Gesellschaft avslöjade Die Deutsche Banks snikna intressen, för det andra fruktade regeringen en kamp mot Rockefeller, ty det var ytterst tvivelaktigt, om Tyskland kunde erhålla olja utan honom (Rumäniens produktion är liten), för det tredje stod man just inför miljardbevilningen

⁷⁵ Jeidels, a a, s 192f

⁷⁶ Diouritch, a a, s 245f

1913 till Tysklands krigsförberedelser. Monopolförslaget bordlades. Rockefeller's "oljetrust" gick tills vidare som segrare ur striden.

Berlintidskriften Die Bank skrev med anledning härav, att Tyskland skulle kunna bekämpa "oljetrusten" endast genom att införa monopol på elkraft och genom att förvandla vattenkraften till billig elektricitet. Men, tillfogade författaren, "elmonopolet kommer till stånd då producenterna behöver det, dvs när nästa stora krasch inom elindustrin står för dörren, när de väldiga och dyra kraftstationer, som nu byggs överallt av elindustrins privata koncerner och som stater, kommuner och andra redan nu beviljar dem partiella monopol på, inte längre är i stånd att arbeta med vinst. Då kommer man att rycka fram med vattenkraften. Men man kommer inte att på statens bekostnad kunna förvandla den till billig elkraft, utan man måste ändå överlämna den till ett 'statskontrollerat privat monopol', emedan den privata industrin redan slutit en rad uppgörelser och förbehållit sig kraftigt tilltagna kompensationer ... Så var det med kaliummonopolet, så är det med oljemonopolet, och så blir det med elektricitetsmonopolet. Våra statsocialister, som låter sig bländas av en vacker princip, bör äntligen inse, att monopolen i Tyskland aldrig haft som mål och resultat att tjäna konsumtionen eller ens låta staten få del i företagervinsten, utan alltid tjänat till att med statsmedel sanera privatindustrier, som står på bankruttens rand."⁷⁷

Sådana värdefulla medgivanden är Tysklands borgerliga ekonomer tvungna att göra. Vi ser här åskådligt hur de privata och de statliga monopolen under finanskapitalets epok flätas in i varandra, och hur såväl de ena som de andra i verkligheten endast utgör enskilda länkar av den imperialistiska kampen mellan de största monopolisterna om världens delning.

Också inom handelssjöfarten har koncentrationens väldiga tillväxt lett till en uppdelning av världen. I Tyskland avskilde sig två jättebolag. Hamburg–Amerikalinjen och Norddeutscher Lloyd, med ett kapital på 200 miljoner mark vardera (i aktier och obligationer) och med fartyg till ett värde av 185-189 miljoner mark. Å andra sidan grundades i Amerika den 1 januari 1903 den s k Morgan-trusten, Internationella handelssjöfartsbolaget, som förenar 9 amerikanska och brittiska rederibolag och förfogar över ett kapital på 120 miljoner dollar (480 miljoner mark). Redan 1903 slöt de tyska jättebolagen en överenskommelse med denna amerikansk-brittiska trust om delning av världen i samband med delningen av profiterna. De tyska bolagen avstod från att konkurrera i fraktfarten mellan Storbritannien och Amerika. Man fastställde noggrant vilka hamnar, som skulle "överlämnas" åt var och en, tillsatte ett gemensamt kontrollutskott osv. Avtalet slöts på 20 år med det förutseende förbehållet, att det upphör att gälla i händelse av krig.⁷⁸

Synnerligen lärorik är också historien om den internationella rälskartellens tillkomst. Första gången de brittiska, belgiska och tyska rälsfabrikanterna gjorde ett försök att grunda en sådan kartell var redan 1884, under en period av den svåraste industriella depression. Man kom överens om att inte konkurrera på respektive länders hemmamarknad och att fördela utrikesmarknaderna efter följande norm: Storbritannien 66 proc, Tyskland 27 proc och Belgien 7 proc. Indien överlämnades helt och hållet åt Storbritannien. Mot ett brittiskt bolag, som stannade utanför överenskommelsen, fördes ett gemensamt krig, vars kostnader täcktes med en viss procent av den samlade försäljningen. Kartellen upplöstes emellertid 1886, då två brittiska firmor utträdde ur den. Den är betecknande, att man inte lyckades få till stånd någon överenskommelse under de följande uppgångsperioderna.

I början av 1904 grundades ett stålsyndikat i Tyskland. I november 1904 återupprättades den internationella rälskartellen enligt följande norm: Storbritannien 53,5 proc, Tyskland 28,83

⁷⁷ Die Bank 1912, 2, S. 629, 1036; 1913, 1, S. 388.

⁷⁸ Riesser a a, s 125

proc, Belgien 17,67 proc. Senare inträdde Frankrike med 4,8 proc, 5,8 proc och 6,4 proc utöver 100 proc för det första, det andra och det tredje året, dvs med en totalmängd på 104,8 proc osv. År 1905 anslöt sig Förenta staternas ståltrust (United States Steel Corporation) och därpå Österrike och Spanien till kartellen. För ögonblicket”, skrev Vogelstein 1910, ”är jordens uppdelning fullbordad, och de stora konsumenterna, framför allt statsjärnvägarna, kan nu, då världen blivit bortgiven utan att deras intressen bevakats, som diktaren bo i Zeus’ himmel.”⁷⁹

Nämnas må dessutom det internationella zinksyndikatet, som grundades 1909 och noggrant fördelade produktionsvolymen mellan 5 grupper av fabriker: tyska, belgiska, franska, spanska och brittiska; vidare den internationella kruttrusten, denna – enligt Liefmanns ord – ”full moderna, intima sammanslutning av alla tyska sprängämnesföretag, som sedan tillsammans med de på liknande sätt organiserade franska och amerikanska sprängämnesfabrikerna så att säga delade hela världen mellan sig”.⁸⁰

Totalt räknade Liefmann med att det 1897 fanns omkring 40 internationella karteller, i vilka Tyskland deltog, och 1910 redan omkring 100.

En del borgerliga författare (till vilka nu också Karl Kautsky anslutit sig efter att fullständigt ha svikit sin marxistiska inställning från t ex år 1909) har uttryckt den uppfattningen, att de internationella kartellerna, såsom en av de mest typiska uttrycksformerna för kapitalets internationalisering, gör det möjligt att hoppas på fred mellan folken under kapitalismen. Denna åsikt är ur teoretisk synpunkt orimlig: i praktiken är den en sofism och en oärlig metod att försvara den värsta opportunist. De internationella kartellerna visar i vilken grad de kapitalistiska monopolerna nu vuxit och vad kampen mellan kapitalistförbunden gäller. Den senare omständigheten är allra viktigast. Endast den klargör för oss händelsernas historisk-ekonomiska innebörd, ty kampens *form* kan växla och växlar ständigt, beroende på olika, jämförelsevis speciella och övergående orsaker, men kampens *väsen*, dess *klassinnehåll kan inte* växla, så länge klasserna existerar. Det är förståeligt, att t ex den tyska borgarklassen, till vilken Kautsky i sina teoretiska utläggningar i verkligheten övergått (därom mera senare), är intresserad av att fördunkla *innehållet* i den nutida ekonomiska kampen (delningen av världen) och framhäva än den ena, än den andra *formen* för denna kamp. Kautsky begår samma fel. Och detta gäller naturligtvis inte bara den tyska, utan bourgeoisin i hela världen. Kapitalisterna delar världen mellan sig inte på grund av någon särskild ondskas, utan därför att det stadium, som koncentrationen uppnått, tvingar dem att beträda denna väg för att få profit. Delningen utförs härvid ”efter kapital”, ”efter styrka” – någon annan delningsmetod kan inte finnas under varuproduktionens och kapitalismens system. Styrkan åter förändras i samband med den ekonomiska och politiska utvecklingen. För att förstå vad som sker måste man veta vilka frågor som löses genom maktförskjutningar – om dessa förskjutningar är av ”rent” ekonomisk eller av *utomekonomisk* (t ex militär) natur, det är en underordnad fråga, som på intet sätt kan förändra de grundläggande åsikterna om kapitalismens senaste epok. Att byta ut frågan om *innehållet* i kampen och överenskommelserna mellan kapitalistsammanslutningarna mot frågan om kampens och överenskommelsernas form (idag fredliga, i morgon ickefredliga och i övermorgon åter ickefredliga) innebär att sjunka ned till sofistens roll.

Den nuvarande kapitalismens epok visar oss, att vissa relationer mellan kapitalisternas sammanslutningar utbildas *på grundval* av världens ekonomiska uppdelning och att samtidigt och i samband därmed utbildas vissa relationer mellan de politiska sammanslutningarna, mellan staterna, på grundval av världens territoriella uppdelning, kampen om kolonierna, ”kampen om det ekonomiska territoriet”.

⁷⁹ Vogelstein, *Organisationsformen*, S. 100.

⁸⁰ Liefmann, *Kartelle und Trusts*, 2. A., S. 161.

VI. Världens uppdelning mellan stormakterna

I sin bok *De europeiska koloniernas territoriella utveckling* ger geografen A Supan⁸¹ följande korta sammanfattning av denna utveckling vid slutet av 1800-talet:

Procentuell fördelning av områdena tillhörande de europeiska kolonialmakterna (Förenata staterna inberäknade)

	1876	1900	Ökning
I Afrika	10,8	90,4	+ 79,6
” Polynesien	56,8	98,9	+ 42,1
” Asien	51,5	56,6	+ 5,1
” Australien	100,0	100,0	–
” Amerika	27,5	27,2	– 0,3

”Det karakteristiska för denna period”, sammanfattar Supan, ”är således Afrikas och Polynesiens uppdelning.” Eftersom det i Asien och Amerika inte finns obesatta områden, dvs områden som inte tillhör någon stat, så måste man vidga Supans slutsats och säga, att det karakteristiska draget för denna period är världens slutgiltiga delning, slutgiltig inte i den meningen, att en *nyuppdelning* är omöjlig – nyuppdelningar är tvärtom möjliga och oundvikliga – utan i den meningen, att de kapitalistiska ländernas kolonialpolitik avslutat erövringen av obesatta landområden på vår jord. Världen har för första gången visat sig redan vara uppdelad, så att det i framtiden blott kan bli fråga om nyuppdelningar, dvs övergång från en ”innehavare” till en annan, men inte om ett herrelöst lands övergång till en ”herre”.

Vi genomlever följaktligen en egenartad epok i den koloniala världspolitik, vilken är intimt förbunden med ”kapitalismens senaste utvecklingsstadium”, med finanskapitalet. Det är därför nödvändigt att framför allt utförligare dröja vid faktauppgifter för att så noggrant som möjligt klargöra såväl skillnaden mellan denna epok och de föregående som också läget under innevarande tid. Två konkreta frågor uppstår här i första hand: kan man iaktta en förstärkning av kolonialpolitiken, en skärpning av kampen om kolonierna just under finanskapitalets epok, och hur är världen för närvarande uppdelad just i detta hänseende.

Den amerikanske författaren Morris försöker i sin bok *Koloniseringens historia*⁸² att sammanfatta uppgifterna om de brittiska, franska och tyska koloniala besittningarnas omfattning under olika perioder av 1800-talet. Vi återger här i förkortad form de resultat han kommit till:

De koloniala besittningarnas omfattning

År	Storbritannien		Frankrike		Tyskland	
	Areal (i miljoner kvmiles)	Befolkn (i miljoner)	Areal (i miljoner kvmiles)	Befolkn (i miljoner)	Areal (i miljoner kvmiles)	Befolkn (i miljoner)
1815-30	?	126,4	0,02	0,5	–	–
1860	2,5	145,1	0,2	3,4	–	–
1880	7,7	267,9	0,7	7,5	–	–
1899	9,3	309,0	3,7	56,4	1,0	14,7

För Storbritanniens vidkommande infaller en period av väldiga koloniala erövringar under åren 1860-80, men de är också mycket betydande under de sista två årtiondena av 1800-talet. För Frankrikes och Tysklands vidkommande infaller denna period just under dessa 20 år. Vi

⁸¹ A. Supan, *Die territoriale Entwicklung der europäischen Kolonien*, 1906, S. 254.

⁸² Henry C. Morris, *The History of Colonization*, New York 1900. Vol. II, p. 88; Vol. I, p. 419; Vol. II, p. 304.

har redan sett, att den förmonopolistiska kapitalismen, kapitalismen med övervägande fri konkurrens, har sin högsta utvecklingsperiod på 1860- och 1870-talet. Nu ser vi att *just efter denna period* inträder ett oerhört ”uppsving” i de koloniala erövringarna och en höggradig skärpning av kampen om världens territoriella uppdelning. Det är alltså ett otvivelaktigt faktum, att kapitalismens övergång till den monopolistiska kapitalismens stadium, till finanskapitalet, är *förbunden* med en skärpning av kampen om världens delning.

I sitt verk om imperialismen framhåller Hobson perioden 1884-1900 som en epok av ökad ”expansion” (territoriell utvidgning) för de viktigaste europeiska staterna. Enligt hans beräkning förvärvade Storbritannien under denna tid 3,7 miljoner kvadratmiles med en befolkning på 57 miljoner, Frankrike 3,6 miljoner kvadratmiles med en befolkning på 36,5 miljoner, Tyskland 1 miljon kvadratmiles med 14,7 miljoner, Belgien 900 000 kvadratmiles med 30 miljoner och Portugal 800 000 kvadratmiles med 9 miljoner invånare. Alla kapitalistiska staters jakt efter kolonier vid slutet av 1800-talet, särskilt från 1880-talet, utgör ett allmänt känt faktum i diplomatins och utrikespolitikens historia.

Under den epok, då den fria konkurrensen nådde sin största blomstring i Storbritannien, mellan 1840 och 1860, var de ledande borgerliga politikerna där *motståndare* till kolonialpolitiken och ansåg att koloniernas frigörelse och fullständiga avskiljande från Storbritannien var något oundvikligt och nyttigt. M Beer påvisar i sin 1898 publicerade artikel om ”den moderna brittiska imperialismen”⁸³, att en brittisk statsman som Disraeli, vilken allmänt sett hade en imperialistisk inställning, år 1852 yttrade: ”Kolonierna är kvarnstenar om vår hals.” Men i slutet av 1800-talet var Cecil Rhodes och Joseph Chamberlain, vilka öppet förkunnade imperialismen och med den största cynism drev imperialistisk politik, dagens hjältar i Storbritannien!

Det saknar inte sitt intresse, att sammanhanget mellan den moderna imperialismens så att säga rent ekonomiska och socialpolitiska rötter redan då framstod klart för dessa den brittiska bourgeoisins ledande politiker. Chamberlain predikade imperialismen som den ”sanna, kloka och ekonomiska politiken” och hänvisade särskilt till den konkurrens på världsmarknaden, som Storbritannien nu möter från Tysklands, Amerikas och Belgiens sida. Rädningen ligger i monopolen, sade kapitalisterna och grundade karteller, syndikat och truster. Rädningen ligger i monopolen, instämde bourgeoisins politiska ledare och skyndade sig att erövra de ännu inte uppdelade områdena av världen. Journalisten Stead, en nära vän till Cecil Rhodes, har berättat att denne 1895 sade följande till honom om sina imperialistiska idéer: ”Jag var igår i Londons East End [en arbetarstadsdel] och besökte ett möte av arbetslösa. Då jag efter att ha hört de vilda talen, som utgjorde ett enda skrik efter bröd, gick hem och tänkte över vad jag sett, blev jag mer än förut övertygad om imperialismens betydelse ... Min stora idé är lösningen av den sociala frågan, dvs för att rädda Förenade konungarikets 40 miljoner invånare från ett mördande inbördeskrig måste vi kolonialpolitiker öppna nya landområden, vilka kan uppta befolkningsöverskottet, och skaffa nya avsättningsområden för de varor, som produceras i fabriker och gruvor. Imperiet är en magfråga, det har jag alltid sagt. Om ni inte önskar inbördeskrig, så måste ni bli imperialister.”⁸⁴

Så talade år 1895 Cecil Rhodes, miljonär och finanskung samt huvudansvarig för boerkriget. Hans försvar av imperialismen är visserligen grovt och cyniskt men skiljer sig i grunden inte från den ”teori”, som förfäktas av herrarna Maslov, Südekum, Potresov, David, grundaren av den ryska marxismen osv, osv. Cecil Rhodes var en något ärligare socialchauvinist.

⁸³ *Die Neue Zeit*, XVI, I, 1898, S. 302.

⁸⁴ *Die Neue Zeit*, XVI, I, 1898, S. 304.

För att ge en så exakt bild som möjligt av världens territoriella uppdelning och de förändringar, som i detta avseende ägt rum under de senaste decennierna, skall vi använda oss av de uppgifter, som Supan i sitt ovannämnda verk anför om alla världsmakternas koloniala besittningar. Supan utgår från åren 1876 och 1900. Vi utgår från 1876 - en tidpunkt, som är mycket väl vald, ty just vid denna tid kan man i stort sett anse den västeuropeiska kapitalismens utveckling i dess förmonopolistiska stadium såsom avslutad - och 1914, varvid vi ersätter Supans siffror med nyare uppgifter från Hübners Geografiska och statistiska tabeller. Supan ger enbart siffror för kolonierna; för att få en fullständig bild av världens delning anser vi det nyttigt att i korthet tillfoga uppgifter också om ickekoloniala och om halvkoloniala länder, till vilka vi räknar Persien, Kina och Turkiet: det förstnämnda landet har redan nästan helt blivit en koloni, det andra och tredje är på väg att bli det.

Vi får då följande resultat:

Stormakternas koloniala besittningar (i miljoner kvkm och miljoner inv)

	Kolonier				Moderländer		Totalt	
	1876		1914		1914		1914	
	kvkm	inv	kvkm	inv	kvkm	inv	kvkm	inv
Storbritannien	22,5	251,9	33,5	393,5	0,3	46,5	33,8	440,0
Ryssland	17,0	15,9	17,4	33,2	5,4	136,2	22,8	169,4
Frankrike	0,9	6,0	10,6	55,5	0,5	39,6	11,1	95,1
Tyskland	—	—	2,9	12,3	0,5	64,9	3,4	77,2
Förenta staterna	0,3	9,7	9,4	97,0	9,7	106,7		
Japan	—	—	0,3	19,2	0,4	53,0	0,7	72,2
<i>De sex stormakterna tillsammans</i>	40,4	273,8	65,0	523,4	16,5	437,2	81,5	960,6

Kolonier tillhörande andra stater (Belgien, Nederländerna osv)	9,9	45,3
Halvkolonier (Persien, Kina, Turkiet)	14,5	361,2
Övriga länder	28,0	289,9
<i>Hela jorden</i>	133,9	1 657,0

Vi ser här åskådligt hur ”avslutad” delningen av världen var på tröskeln mellan 1800-talet och 1900-talet. De koloniala besittningarna har efter 1876 utvidgats i oerhörd grad: de sex största makternas besittningar ökade från 40 till 65 miljoner kvadratkilometer, alltså med mer än 50 procent. Ökningen utgör 25 miljoner kvkm, dvs en och en halv gång mer än moderländernas areal (16,5 miljoner). Tre makter hade 1876 inga som helst kolonier och en fjärde, Frankrike, nästan inga. Till 1914 hade dessa fyra makter förvärvat kolonier med en areal av 14,1 miljoner kvadratkilometer, dvs ungefär halvannan gång så mycket som Europas areal, med en befolkning på nära hundra miljoner. Kolonialområdena utvidgas mycket olikmässigt. Jämför man t ex Frankrike, Tyskland och Japan, som inte skiljer sig från varandra särskilt mycket beträffande areal och invånarantal, så visar det sig, att det förstnämnda landet tillägnat sig nära tre gånger mera kolonier (efter areal räknat) än de båda andra tillsammans. Men med hänsyn tagen till sitt finanskapital var kanske Frankrike, i början av den åsyftade perioden, också flera gånger rikare än Tyskland och Japan tillsammans. På kolonialbesittningarnas storlek inverkar inte blott rent ekonomiska förhållanden utan också på dem baserade geografiska och andra förhållanden. Hur stark världens nivellering och utjämningen av de

ekonomiska förhållandena och levnadsförhållandena i de olika länderna än varit de senaste årtiondena under storindustrins, varuutbytets och finanskapitalets tryck, så består dock en betydande olikhet; bland de ovannämnda sex länderna finner vi å ena sidan unga kapitalistiska länder med ovanligt snabbt framåtskridande (Amerika, Tyskland, Japan) och å andra sidan länder med gammal kapitalistisk utveckling (Frankrike och Storbritannien), vilkas framåtskridande under senare tid försiggått betydligt långsammare än de föregående, och slutligen ett land (Ryssland), som i ekonomiskt hänseende är det mest efterblivna och där den moderna kapitalistiska imperialismen så att säga är omspunnen av ett synnerligen tätt nät av förkapitalistiska förhållanden.

Vid sidan av stormakternas koloniala besittningar har vi ställt de mindre staternas små kolonier, vilka så att säga utgör det närmaste objektet för en möjlig och sannolik ”nyuppdelning” av kolonierna. Dessa små stater behåller till största delen sina kolonier endast på grund av att det mellan stormakterna existerar intressekonflikter, slitningar osv, vilka hindrar dem att komma överens om bytets delning. Vad de ”halv-koloniala” staterna beträffar, så utgör de exempel på de övergångsformer, vilka möter oss på alla områden i naturen och samhället. Finanskapitalet är en så betydande, man kan säga avgörande, kraft i alla ekonomiska och internationella förhållanden, att det är i stånd att kuva, och i verkligheten kuvar, till och med sådana stater som åtnjuter fullständigt politiskt oberoende; vi skall strax se exempel härpå. Men ”bekvämast” och fördelaktigast för finanskapitalet är givetvis ett sådant kuvande, som för de underkuvade länderna och folken är förknippat med förlust av deras politiska oberoende. De halvkoloniala länderna är typiska ”mellanformer” i detta hänseende. Det är förståeligt, att kampen om dessa till hälften avhängiga länder särskilt måste tillspetsas under finanskapitalets epok, då den övriga världen redan var uppdelad.

Kolonialpolitik och imperialism existerade också före kapitalismens senaste stadium, ja till och med före kapitalismen. Rom, som var baserat på slaveri, bedrev kolonialpolitik och praktiserade imperialism. Men ”allmänna” resonemang och imperialismen, vilka glömmet eller skjuter i bakgrunden den grundläggande olikheten i de samhällsekonomiska formationerna, urartar oundvikligen till tomma fraser eller skrävel i stil med jämförelsen mellan ”det romerska imperiet och det brittiska imperiet”.⁸⁵ Till och med den kapitalistiska kolonialpolitik, som fördes under kapitalismens *tidigare* stadier, skiljer sig väsentligt från finanskapitalets kolonialpolitik.

Den nuvarande kapitalismens grundläggande kännetecken är det herravälde, som utövas av de största företagens monopolistiska sammanslutningar. Sådana monopol är stabilast, då *alla* råvarukällor samlas på en hand, och vi har sett med vilken iver de internationella kapitalsammanslutningarna inriktar sina ansträngningar på att avhända motståndaren varje möjlighet till konkurrens, på att köpa upp t ex järnmalmsfyndigheter eller oljekällor osv. Endast koloniala besittningar garanterar helt monopolets framgång gentemot alla tillfälligheter i kampen mot konkurrenten, inklusive det fall, då motståndaren vill skydda sig genom en lag om statsmonopol. Ju högre utvecklad kapitalismen är, ju känbarare bristen på råvaror, ju skarpare konkurrensen och jakten efter råvarukällor överallt i världen är, desto desperatere blir kampen för att förvärva kolonier.

”Man kan t o m våga det påståendet”, skriver Schilder, ”vilket kanske förefaller mången paradoxalt, att tillväxten av industribefolkningen i städerna i en inte alltför avlägsen framtid långt förr kommer att hindras av brist på för industrin tillgängligt råmaterial än av något slags brist på livsmedel.” Så gör sig t ex bristen på trä alltmera gällande, och det blir ständigt dyrare, sak samma med läder och råvaror för textilindustrin. ”De industriella förbunden

⁸⁵ C. P. Luras, *Greater Rome and Greater Britain*, Oxford 1912, eller Earl of Cromer, *Ancient and Modern Imperialism*, London 1910 (Greve Cromer, *Antik och modern imperialism*, London 1910 – *Red*).

bemödar sig att skapa jämvikt mellan lantbruket och industrin inom hela världshushållningen; som exempel kan man nämna den sedan 1904 existerande internationella associationen mellan sammanslutningarna av bomullsspinnerier i de viktigaste industristaterna samt den efter detta mönster år 1910 stiftade associationen av de europeiska sammanslutningarna av linnespinnerier.”⁸⁶

Naturligtvis försöker de borgerliga reformisterna, bland dem särskilt de nuvarande kautskyanerna, att förringa betydelsen av sådana fakta genom att hänvisa till att man ”skulle kunna” erhålla råvaror på den fria marknaden utan den ”dyra och farliga” kolonialpolitiken, att man i hög grad ”skulle kunna” öka tillgången på råvaror ”helt enkelt” genom att förbättra lantbrukets villkor överhuvudtaget. Men sådana hänvisningar förvandlas till apologi för imperialismen, till skönmålning av den, ty de är baserade på att man glömmer den moderna kapitalismens viktigaste kännetecken: monopolen. Den fria marknaden blir alltmer en företeelse som tillhör det förgångna, monopolistiska syndikat och truster kringskar den alltmer för varje dag, men att ”helt enkelt” förbättra lantbrukets villkor innebär att förbättra massornas läge, höja arbetslönerna och sänka profitterna. Men var – utom i de sockersöta reformisternas fantasi – existerar väl truster, som är i stånd att vinnlägga sig om massornas ställning i stället för erövra kolonier?

Det är inte bara de redan upptäckta råvarukällorna som är av betydelse för finanskapitalet, utan också potentiella sådana, ty tekniken utvecklas i våra dagar med otrolig snabbhet, och jordområden, som i dag är obrukbara, kan i morgon göras brukbara, ifall nya metoder uppfins (och för detta ändamål kan en storbank utrusta en särskild expedition av ingenjörer, agronomer osv) och större kapital nedläggs i dem. Detsamma gäller utforskningen av mineraltillgångar, nya metoder för att bearbeta och utnyttja den ena eller den andra råvaran osv, osv. Härav följer finanskapitalets oundvikliga strävan efter att utvidga sitt ekonomiska territorium och t o m sitt territorium överhuvudtaget. Liksom trusterna kapitaliserar sin egendom till dubbla eller tredubbla värdet, då de räknar med i framtiden, ”möjliga” (men inte aktuella) profiter och med ytterligare resultat av monopolet, så strävar också finanskapitalet överhuvudtaget efter att bemäktiga sig så mycket land som möjligt, likgiltigt vilket, var och hur, blott med hänsyn tagen till eventuella råvarukällor, av fruktan för att bli efter i den rasande kampen om de sista styckena av den ännu icke uppdelade världen eller vid nyuppdelningen av de redan uppdelade områdena.

De brittiska kapitalisterna bemödar sig på alla sätt att utveckla bomullsproduktionen i sin koloni Egypten, av 2,3 miljoner hektar kultiverad jord i Egypten odlades 1904 bomull på 0,6 miljoner hektar, dvs mer än en fjärdedel; ryssarna gör detsamma i sin koloni Turkestan, emedan de på detta sätt lättare kan slå sina utländska konkurrenter, lättare monopolisera råvarukällorna och skapa en mera ekonomisk och inbringande textiltrust med ”kombinerad” produktion, som skulle samla alla stadier av bomullens produktion och bearbetning på en hand.

På samma sätt driver kapitalexportens intressen till erövring av kolonier, ty på den koloniala marknaden är det lättare att använda monopolmetoder (och ibland är de de enda metoderna som kan användas där) för att slå ut konkurrenten, tillförsäkra sig leveranser, befästa de motsvarande ”förbindelserna” osv.

Den utomekonomiska överbyggnad, som växer fram på finanskapitalets grund, dess politik, dess ideologi stärker strävan efter koloniala erövringar. ”Finanskapitalet vill inte frihet utan herravälde”, säger Hilferding med rätta. Såsom en utveckling och komplettering av Cecil

⁸⁶ Schilder, a a, s 38-42

Rhodes' ovan anförda tankar⁸⁷ skriver en borgerlig fransk författare, att till den nuvarande kolonialpolitikens ekonomiska orsaker måste fogas också sociala orsaker: ”Till följd av livets växande komplikationer, som trycker inte blott arbetarmassorna utan också mellanskikten, samlar sig i alla sedan gammalt civiliserade länder ‘otålighet, irritation och hat, som blir ett hot mot samhällslugnet; den energi, som slungats ut ur en bestämd klassfåra, måste finna sysselsättning utomlands för att inte en explosion inom landet skall inträffa’.”⁸⁸

Då det är fråga om kolonialpolitiken under den kapitalistiska imperialismens epok, måste man lägga märke till att finanskapitalet och den däremot svarande internationella politiken, som utmynnar i kamp mellan stormakterna om den ekonomiska och politiska delningen av världen, skapar en hel rad övergångsformer av statligt beroende. Typiska för denna epok är inte endast de två huvudgrupperna av länder – de koloniägande länderna och kolonierna – utan också varierande former av beroende länder, formellt politisk självständiga men i verkligheten insnärjda i ett nät av finansiellt och diplomatiskt beroende. En av dessa former – halvkolonierna – har vi redan påvisat. Exempel på en annan form utgör t ex Argentina.

”Södra delen av Sydamerika, särskilt Argentina”, skriver Schulze-Gaevernitz i sitt verk om den brittiska imperialismen, ”befinner sig i ett sådant finansiellt beroende av London, att den nästan bör betecknas som en engelsk handelskoloni.”⁸⁹ De kapital, som Storbritannien investerat i Argentina, uppskattar Schilder på grundval av uppgifter från den österrikisk-ungerske konsuln i Buenos Aires för år 1909 till 8,75 miljarder franc. Det är inte svårt att föreställa sig vilka fasta förbindelser som till följd härav uppstår mellan Storbritanniens finanskapital –och dess trogna ”vän”, diplomatin – och den argentinska bourgeoisin samt de ledande kretsarna inom detta lands hela ekonomiska och politiska liv.

Portugal erbjuder oss ett exempel på en i viss mån avvikande form av finansiell och diplomatisk avhängighet med bevarad politisk självständighet. Portugal är en självständig, suverän stat, men faktiskt har Portugal under mer än 200 år, allt sedan det spanska tronföljdskriget (1701–1714), stått under Storbritanniens protektorat. Storbritannien har skyddat Portugal och dess koloniala besittningar för att stärka sin egen ställning i kampen mot sina motståndare, Spanien och Frankrike. I gengäld har Storbritannien erhållit handelsprivilegier, bättre villkor för varuexport och särskilt för kapitalexport till Portugal och dess kolonier, möjlighet att använda Portugals hamnar och öar, dess telegrafkablar osv, osv.⁹⁰ Sådana relationer mellan enskilda större och mindre stater har alltid funnits, men under den kapitalistiska imperialismens epok blir de till ett allmänt system, ingår som en del av samtliga de förhållanden som rör ”världens uppdelning”, förvandlas till led i det världsomfattande finanskapitalets operationer.

Innan vi avslutar frågan om världens uppdelning måste vi anmärka följande. Inte blott den amerikanska litteraturen efter det spansk-amerikanska kriget och den engelska efter boerkriget tog öppet och bestämt upp denna fråga till behandling just vid slutet av 1800-talet och början av 1900-talet; inte blott den tyska litteraturen, som med största ”svartsjuka” iakttagit den ”brittiska imperialismen”, har systematiskt värderat detta faktum. Också i den franska borgerliga litteraturen har frågan behandlats tämligen bestämt och utförligt, så vitt detta är

⁸⁷ Se sid 378f. – Red

⁸⁸ Wahl, *La France aux colonies* (Wahl, Frankrike i kolonierna – Red), citerat av Henri Russier, *Le partage de l’Oaanie*, Paris 1905, p. 165 (Henri Russier, *Oceaniens delning*, Paris 1905, s 165 – Red).

⁸⁹ Schulze-Gaevernitz, *Britischer Imperialismus und englischer Freihandel zu Beginn des 20-ten Jahrhunderts*, Leipzig 1906, S. 318 (Schulze-Gaevernitz, *Brittisk imperialism och engelsk frihandel i början av 1900-talet*, Leipzig 1906, s 318 – Red). Sartorius von Waltershausen säger detsamma i sin bok *Das volkwirtschaftliche System der Kapitalanlage im Auslande*, Berlin 1907, S. 46 (... Folkhushållningssystemet för kapitalinvestering i utlandet, Berlin 1907, s 46 – Red).

⁹⁰ Schilder, a a, b 1, s 160f

tänkbart från borgerlig ståndpunkt. Vi hänvisar till historikern Driault, som i sin bok Politiska och sociala problem i slutet av 1800-talet i kapitlet om ”stormakterna och världens delning” skrev följande: ”Under de senaste åren har alla fria landområden i världen, med undantag av Kina, besatts av Europas och Nordamerikas makter. Flera konflikter och inflytelseförskjutningar, förebud till våldsammare omvälvningar i en nära framtid, har redan ägt rum. Ty det gäller att skynda på: de nationer, som ännu inte tagit för sig, riskerar att aldrig kunna göra det och att inte kunna delta i den väldiga exploatering av jorden, som kommer att utgöra en av de väsentligaste faktorerna i nästa århundrade [dvs 1900-talet]. Det är därför hela Europa och Amerika under senaste tid gripits av den koloniala expansionens och ‘imperialismens’ feber, som är det mest karakteristiska draget i 1800-talets slutskede.” Och författaren tillfogar: ”Vid denna uppdelning av världen, i denna vanvettiga jakt efter jordens skatter och stormarknader, står den relativa betydelsen av de imperier, vilka grundats under detta, 1800-talet, i fullständig disproportion till den ställning som i Europa intas av de nationer, som grundat dem. De makter, som dominerar i Europa och avgör dess öden, dominerar inte på samma sätt i hela världen. Och eftersom den koloniala makten, hoppet om ännu oräknade rikedomar, uppenbart återverkar på de europeiska makternas relativa styrka, så kommer den koloniala frågan, ‘imperialismen’ om man så vill, som redan förändrat de politiska förhållandena i Europa, att allt mera förändra dem.”⁹¹

VII. Imperialismen som ett särskilt stadium av kapitalismen

Vi måste nu försöka dra vissa slutsatser av och sammanfatta det, som ovan sagts om imperialismen. Imperialismen växte fram som en utveckling och en direkt fortsättning av kapitalismens grundläggande egenskaper i allmänhet. Men kapitalismen blev kapitalistisk imperialism först på ett bestämt, mycket högt stadium av sin utveckling, när några av kapitalismens grundegenskaper började förvandlas till sin motsats, då de drag, som karakteriserar epoken av övergång från kapitalismen till en högre samhällsekonomisk struktur, utformades och uppenbarades över hela linjen. Det ekonomiskt grundläggande i denna process är, att den kapitalistiska fria konkurrensen avlöses av kapitalistiska monopol. Den fria konkurrensen är den grundläggande egenskapen hos kapitalismen och varuproduktionen överhuvudtaget; monopolet är den direkta motsatsen till den fria konkurrensen, men vi har bevittnat hur denna började förvandlas till monopol, då den skapade storproduktionen, undanträngde smådriften, ersatte storföretaget med jätteföretag, drev koncentrationen av produktionen och kapitalet så långt, att därur framväxte och framväxer monopolet: karteller, syndikat och truster, och – sammansmältande med dem – kapitalet hos något tiotal banker, vilka råder över miljarder. Men samtidigt som monopolen växer fram ur den fria konkurrensen, upphäver de den inte, utan de existerar över och vid sidan av densamma och framkallar härmed en rad synnerligen skarpa och tillspetsade motsättningar, slitningar och konflikter. Monopolet utgör övergången från kapitalismen till ett högre system.

Ifall det vore nödvändigt att ge en så kort definition som möjligt av imperialismen, så borde man säga, att imperialismen är kapitalismens monopolistiska stadium. En sådan definition skulle innehålla det mest väsentliga, ty å ena sidan är finanskapitalet några få monopolistiska storbankers bankkapital, sammansmält med de monopolistiska industrisammanslutningarnas kapital; å andra sidan är världens uppdelning övergången från en kolonialpolitik, som ohämmat utvecklats över de områden, vilka inte besatts av någon kapitalistisk makt, till en kolonialpolitik, som består i monopolistisk besittning av den fullständigt uppdelade jorden.

Men alltför korta definitioner är, om också bekväma, ty de sammanfattar det viktigaste, dock otillräckliga så snart man ur dem måste speciellt härleda ytterst väsentliga drag hos den

⁹¹ J. E. Driault, *Les Problèmes politiques et sociaux*, Paris 1907, p. 299.

företeelse, som det gäller att definiera. Man måste därför – utan att glömma, att alla definitioner överhuvudtaget har en villkorlig och relativ betydelse, då en definition aldrig kan omfatta de allsidiga förbindelserna hos en företeelse i full utveckling – ge en sådan definition av imperialismen, som innefattar dess följande fem viktigaste kännetecken: 1) Koncentration av produktion och kapital, vilken uppnått en så hög utvecklingsnivå, att den skapat monopolen, vilka spelar en avgörande roll i det ekonomiska livet; 2) Bankkapitalets sammansmältning med industrikapitalet och uppkomsten av en finansoligarki på grundval av detta ”finanskapital”; 3) Kapitalexporten får, till skillnad från varuexporten, särskilt stor betydelse; 4) Internationella monopolistiska sammanslutningar av kapitalister, vilka delar världen mellan sig, bildas; 5) Jordens territoriella uppdelning mellan de största kapitalistiska makterna är avslutad. Imperialismen är kapitalismen på det utvecklingsstadium, då monopolens och finanskapitalets herravälde utformats, då kapitalexporten blivit särskilt betydelsefull, då världens uppdelning mellan de internationella trusterna börjat, och uppdelningen av hela jordens territorium mellan de största kapitalistiska länderna fullbordats.

Vi skall senare få se hur imperialismen kan och måste definieras på ett annat sätt, om man inte blott beaktar de grundläggande rent ekonomiska begreppen (till vilka den ovan anförda definitionen inskränker sig), utan också den plats i historien, som detta stadium av kapitalismen intar i förhållande till kapitalismen överhuvudtaget eller relationen mellan imperialismen och de två huvudriktningarna inom arbetarrörelsen. Men nu bör det anmärkas, att imperialismen, enligt den angivna definitionen, otvivelaktigt utgör ett särskilt stadium i kapitalismens utveckling. För att ge läsaren en så väl grundad föreställning om imperialismen som möjligt har vi med avsikt sökt anförda så många uttalanden som möjligt av borgerliga ekonomer, vilka varit tvungna att erkänna särskilt obestridligt fastställda fakta om den nuvarande kapitalistiska ekonomin. I samma syfte har vi anförut utförliga statistiska uppgifter, som just visar i vilken grad bankkapitalet vuxit osv, uppgifter som just anger vari övergången från kvantitet till kvalitet, den utvecklade kapitalismens övergång till imperialism kommer till uttryck. Man behöver väl inte erinra om att alla gränser i naturen och i samhället är villkorliga och föränderliga, att det vore meningslöst att t ex tvista om till vilket år eller årtionde imperialismens ”slutgiltiga” befästade hänför sig.

Men tvista om definitionen av imperialismen måste man framför allt med Karl Kautsky, den ledande marxistiska teoretikern från den s k Andra internationalens epok, dvs de tjugofem åren mellan 1889 och 1914. Mot de grundläggande idéer, som uttryckts i vår ovan anförda definition av imperialismen, uppträdde Kautsky alldeles avgjort 1915, ja redan i november 1914 och förklarade, att imperialismen inte borde förstås såsom en ”fas” eller ett stadium av ekonomin utan såsom en politik, nämligen en bestämd politik, som finanskapitalet ”föredrar” att använda, att imperialismen inte får ”identifieras” med den ”moderna kapitalismen”, att ifall man med imperialism förstår ”den moderna kapitalismens alla företeelser” – karteller, protektionism, finansmännens herravälde, kolonialpolitik – så leder frågan om imperialismens nödvändighet för kapitalismen till den ”plattaste tautologi”, ty då är ”imperialismen naturligtvis ett livsvillkor för kapitalismen” osv. Kautskys tanke uttrycker vi mest exakt genom att citera hans definition av imperialismen, vilken riktar sig direkt mot kärnan i de av oss utvecklade idéerna (ty invändningarna från de tyska marxisternas läger, vilka under en följd av år propagerat liknande idéer, är för länge sedan kända av Kautsky såsom invändningar från en bestämd riktning inom marxismen).

Kautskys definition lyder:

”Imperialismen är en produkt av den högt utvecklade industrikapitalismen. Den består i varje industriell kapitalistisk nations strävan efter att underkua och med sig förena ett allt större agrarområde [kursiverat av Kautsky] utan hänsyn till av vilka nationer de bebos.”⁹²

Denna definition är helt oduglig, ty den framhäver ensidigt, dvs godtyckligt, blott den nationella frågan (även om denna fråga är synnerligen viktig såväl i och för sig som i förhållande till imperialismen), förbinder denna fråga godtyckligt och oriktigt endast med industrikapitalet i de länder, som annekterar andra nationer, och skjuter lika godtyckligt och oriktigt annexionen av agrarområden i förgrunden.

Imperialismen är strävan efter annexioner – det är innehållet i den *politiska* delen av Kautskys definition. Den är riktig men ytterst ofullständig, ty politiskt är imperialismen överhuvudtaget en strävan efter våld och reaktion. Det som sysselsätter oss här är emellertid sakens *ekonomiska* sida, vilken Kautsky *själv* infört i sin definition. Oriktigheterna i Kautskys definition är uppenbara. Karakteristiskt för imperialismen är ju inte industri- utan finanskapitalet. Det är ingen tillfällighet att i Frankrike just *finanskapitalets* särskilt snabba utveckling och industrikapitalets försvagning sedan 1880-talet framkallat en ytterst stark skärpning av den annexionistiska (koloniala) politiken. Karakteristiskt för imperialismen är just dess strävan efter att annektera *inte blott* agrarområden utan t o m de mest industrialiserade områden (Tysklands lystnad efter Belgien, Frankrikes efter Lothringen), eftersom för det första den avslutade delningen av världen tvingar staterna att vid en *nyuppdelning* sträcka händerna efter *alla slags* områden, och, för det andra, det väsentliga i imperialismen är att ett fåtal stormakter tävlar om hegemonin, dvs strävar efter att bemäktiga sig områden inte så mycket direkt för sig själva som för att försvaga motståndaren och undergräva *hans* hegemoni (Belgien är speciellt viktigt för Tyskland som stödjepunkt mot Storbritannien och för Storbritannien är Bagdad av betydelse som stödjepunkt mot Tyskland osv).

Kautsky åberopar i synnerhet – och upprepade gånger – engelsmännen och gör gällande, att de har fastställt den rent politiska betydelsen av ordet imperialism i hans – Kautskys – mening. Låt oss ta engelsmannen Hobson. I hans år 1902 utkomna verk *Imperialism* läser vi följande:

”Den nya imperialismen skiljer sig från den gamla för det första genom att den ersätter ett enda växande imperiums strävanden med tävlande imperiers teori och praktik, varvid dessa imperier alla leds av samma önsknings om politisk expansion och kommersiell vinst, och för det andra genom att finansintressena eller kapitalplaceringens intressen råder över handelsintressena.”⁹³

Vi ser, att Kautsky har absolut orätt i sak, när han åberopar sig på engelsmännen i allmänhet (han kunde möjligen åberopa sig på de vulgära engelska imperialisterna eller imperialismens direkta apologeter). Vi ser, att Kautsky, som gör anspråk på att fortfarande försvara marxismen, i själva verket tar ett steg bakåt i jämförelse med *socialliberalen* Hobson, som *riktigare* uppskattar de två ”historiskt konkreta” (Kautskys definition utgör rent av ett hån mot vad som är historiskt konkret!) kännetecknen på den moderna imperialismen: 1) konkurrensen mellan *flera* imperialismers och 2) finansmannens dominans över köpmannen. Men om frågan främst gäller, att ett industriland annekterar ett agrarland, så framhävs därmed köpmannens dominerande roll.

Kautskys definition är inte blott oriktig och omarxistisk. Den tjänar som grundval för ett helt system av åsikter, vilka över hela linjen bryter både med den marxistiska teorin och den marxistiska praktiken, och om detta skall vi tala senare. Det är omöjligt att på allvar ta den av

⁹² *Die Neue Zeit*, 1914, 2 (B. 32), S. 909, den 11 september 1914. Jfr 1915, 2, S. 107ff.

⁹³ Hobson, *Imperialism*, London 1902, p. 324.

Kautsky inledda tvisten om ord huruvida kapitalismens nuvarande stadium bör kallas imperialism eller finanskapitalets stadium. Man kan kalla det hur man vill, det spelar ingen roll. Sakens kärna är att Kautsky skiljer imperialismens politik från dess ekonomi, då han ordar om annexionerna som den politik, vilken finanskapitalet "föredrar" att använda, och emot denna ställer en annan borgerlig politik, som skulle vara möjlig att föra på finanskapitalets samma bas. Följden härav är, att monopolen på det ekonomiska området skulle vara förenliga med ett icke-monopolistiskt, icke-våldsamt, icke-annexionistiskt handlingssätt i politiken. Följden härav är, att världens territoriella uppdelning, vilken slutförts just under finanskapitalets epok och utgör grundvalen för det egenartade i de nuvarande formerna för tävlan mellan de största kapitalistiska staterna, är förenlig med en icke-imperialistisk politik. Resultatet blir ett undanskymmande, en avtrubbning av de mest fundamentala motsättningarna i kapitalismens senaste stadium i stället för ett avslöjande av deras djupgående karaktär, resultatet blir borgerlig reformism i stället för marxism.

Kautsky polemiserar mot Cunow, imperialismens och annexionernas tyske apologet, vars resonemang är klumpigt och cyniskt: imperialismen är den moderna kapitalismen, kapitalismens utveckling är oundviklig och progressiv, alltså är imperialismen progressiv, alltså måste man krypa för imperialismen och lovprisa den! Detta resonemang påminner om den karikatyr av de ryska marxisterna, som narodnikerna tecknade 1894-95: om marxisterna anser kapitalismen i Ryssland för oundviklig och progressiv, så bör de öppna krogar och syssla med att inplantera kapitalismen. Kautsky invänder mot Cunow: nej, imperialismen är inte den moderna kapitalismen, utan endast en av formerna för den moderna kapitalismens politik, och vi kan och måste bekämpa denna politik, bekämpa imperialismen, annexionerna osv.

Invändningen förefaller fullt rimlig men i verkligheten betyder den en finare, mera beslöjad (och därför farligare) propaganda för försoning med imperialismen, ty en "kamp" mot trusternas och bankernas politik, som inte berör grundvalen för trusternas och bankernas ekonomi, utmynnar i borgerlig reformism och pacifism, i fromma och oförargliga önskningsar. Att söka komma ifrån de bestående motsättningarna, glömma de viktigaste av dem i stället för att avslöja motsättningarnas hela djup – det är Kautskys teori, som inte har någonting gemensamt med marxismen. Och det är klart, att en sådan "teori" endast tjänar till att försvara idén om enhet med Cunow & Co!

"Ur rent ekonomisk synpunkt", skriver Kautsky, "är det inte uteslutet, att kapitalismen kommer att genomleva ännu en ny fas, kartellpolitikens överförande till utrikespolitiken, en ultraimperialismens fas"⁹⁴, dvs superimperialism, en sammanslutning av hela världens imperialism och inte kamp dem emellan, en fas, då kriget inställs medan kapitalismen fortbestår, en fas av "det internationellt förbundna finanskapitalets gemensamma utsugning av världen".⁹⁵

Till denna "teori om ultraimperialismen" skall vi senare återkomma för att utförligt påvisa hur den avgjort och oåterkalleligt bryter med marxismen. I överensstämmelse med den allmänna planen för denna studie måste vi här kasta en blick på de exakta ekonomiska uppgifter vilka hänför sig till denna fråga. Är en "ultraimperialism" möjlig ur "rent ekonomisk synpunkt" eller är detta ultrastruntprat?

Om man med en rent ekonomisk synpunkt menar en "ren" abstraktion, så mynnar allt som kan sägas ut i följande sats: utvecklingen går i riktning mot monopol, alltså mot ett enda världsmonopol, en enda världstrust. Detta är ett obestridligt men också fullständigt

⁹⁴ *Die Neue Zeit*, 1914, 2 (B. 32), S. 921, den 11 september 1914. Jfr 1915, 2, S. 107ff.

⁹⁵ *Die Neue Zeit*, 1915, 1, S. 144, den 30 april 1915.

innehållslöst konstaterande i stil med hänvisningen till att ”utvecklingen går” i riktning mot näringsmedlens framställning i laboratorier. I denna mening är ”teorin” om ultraimperialism lika orimlig som en ”teori om ultrajordbruk” skulle vara.

Men om man talar om de ”rent ekonomiska” förhållandena under finanskapitalets epok såsom en historiskt konkret epok, vilken infaller i början av 1900-talet, så är det bästa svaret på de döda abstraktionerna om ”ultraimperialismen” (vilka uteslutande tjänar ett ytterst reaktionärt mål: att avleda uppmärksamheten från de *förhandenvarande* motsättningarnas djup) att mot dem ställa den nutida världshushållningens konkreta ekonomiska verklighet. Kautskys tomma prat om ultraimperialism är bl a en uppmuntran av den djupt oriktiga tanken, som ger imperialismens apologeter vatten på deras kvarn, att finanskapitalets herravälde *försvagar* olikmässigheterna och motsättningarna inom världshushållningen, fast det i verkligheten *förstärker* dem.

R Calwer har i sin lilla skrift *Introduktion i världsekonomin*⁹⁶ gjort ett försök att sammanfatta de viktigaste rent ekonomiska uppgifter, som gör det möjligt att erhålla en konkret föreställning om de ömsesidiga förhållandena inom världshushållningen vid sekelskiftet. Han indelar världen i fem ”ekonomiska huvudområden”: 1) det mellaneuropeiska (hela Europa med undantag av Ryssland och Storbritannien), 2) det brittiska, 3) det ryska, 4) det östasiatiska och 5) det amerikanska. Kolonierna hänförs till de staters ”områden”, som de tillhör, och de få länder, som inte blivit uppdelade mellan områdena, t ex Persien, Afghanistan och Arabien i Asien, Marocko och Abessinien i Afrika osv ”lämnas åsido”.

Här följer i förkortad form de av Calwer anförda ekonomiska uppgifterna om dessa områden:

Världens viktigaste områden	Areal	Folk-mängd	Samfärdsel		Handel	Industri		
	(i milj kvkm)	(i miljoner)	Järnvägar (i 1000 km)	Handelsflotta (i milj ton)	In- och utförsel (i miljarder mark)	Utvinning av stenkol (milj ton)	Produktion av stenkol (milj. ton)	Antal spolar i bomulls-ind. (i milj)
1) Det mellaneuropeiska	27.6 (23.6)	388 (146)	204	8	41	251	15	26
2) Det brittiska	28.9 (28.6)	398 (355)	140	11	25	249	9	51
3) Det ryska	22	131	63	1	3	16	3	7
4) Det östasiatiska	12	389	8	1	2	8	0,02	2
5) Det amerikanska	30	148	379	6	14	245	14	19

Anmärkning: Siffrorna inom parentes anges koloniernas areal och folkmängd

Vi ser här tre områden med högt utvecklad kapitalism (stark utveckling av såväl samfärdsmedlen som handeln och industrin): det mellaneuropeiska, det brittiska och det amerikanska. Bland dem är tre stater som dominerar världen: Tyskland, Storbritannien och Förenta staterna.

⁹⁶ Richard Calwer, *Einführung in die Weltwirtschaft*, Berlin 1906

Den imperialistiska rivaliteten mellan dem och deras kamp har blivit ytterligt tillspetsade därför att Tyskland bara har ett obetydligt område och få kolonier; "Mellaneuropas" bildande ligger ännu i framtiden, och det föds under en desperat kamp. Än så länge är politisk splittring kännetecknande för hela Europa. Inom de brittiska och amerikanska områdena är däremot den politiska koncentrationen mycket stark, men här består en oerhörd disproportion mellan de ofantliga brittiska kolonierna och de obetydliga amerikanska. Och i kolonierna har kapitalismens utveckling blott börjat. Kampen om Sydamerika skärps alltmer.

I två områden, det ryska och det östasiatiska, är kapitalismen svagt utvecklad. Det förra området är ytterst glest befolkat, det senare ytterst tätt. I det förra området är den politiska koncentrationen stor, i det senare saknas den. Delningen av Kina har blott börjat, och kampen om detta land mellan Japan, Förenta staterna o a skärps alltmer.

Jämför denna verklighet – den oerhörda mångfalden av ekonomiska och politiska betingelser, det ytterst ojämna tempot i de olika ländernas utveckling osv, den rasande kampen mellan de imperialistiska staterna – med Kautskys dumma fabel om en "fredlig" ultraimperialism. Är inte detta en uppskrämd småborgares reaktionära försök att gömma undan den hotfulla verkligheten? Visar oss inte de internationella kartellerna, vari Kautsky ser embryon till "ultraimperialismen" (såsom tillverkningen av tabletter i ett laboratorium "kan" förklaras vara embryot till ultrajordbruket), ett exempel på uppdelningen och *nyuppdelningen* av världen, övergången från fredlig delning till ickefredlig och tvärtom? Företar inte amerikanskt och övrigt finanskapital, som tillsammans med Tyskland t ex i det internationella rälssyndikatet eller i den internationella sjöfartstrusten fredligt delade upp hela världen, nu inte en *nyuppdelning* av världen på grundval av nya styrkeförhållanden, vilka förändras på ett sätt som absolut inte är fredligt?

Finanskapitalet och trusterna försvagar inte utan skärper olikheterna i utvecklingstempot för olika delar av världshushållningen. Men så snart styrkeförhållandena ändrats – med vilket medel kan väl motsättningarna då lösas under kapitalismen om inte med våld? Synnerligen noggranna uppgifter om det olika tempot i kapitalismens och finanskapitalets tillväxt inom hela världshushållningen har vi i järnvägsstatistiken.⁹⁷ Under de senaste årtiondena av den imperialistiska utvecklingen har järnvägslinjernas längd förändrats på följande sätt:

Järnvägslinjer (i 1 000 km)					
	1890	1913	Ökning		
Europa	224	346	+122		
Förenta staterna	268	411	+143		
Alla kolonier	82	210	+128		
Självständiga och delvis självständiga stater i Asien och Amerika		125	347	+222	
	43	137	+94		
<i>Totalt</i>	617	1 104			

Snabbast utvecklades alltså järnvägarna i kolonierna och i de självständiga (och delvis självständiga) staterna i Asien och Amerika. Som bekant härskar och styr här de 4-5 största kapitalistiska staternas finanskapital helt och hållet. 200 000 kilometer nya järnvägslinjer i kolonierna och andra länder i Asien och Amerika – detta betyder nya kapitalplaceringar på

⁹⁷ *Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich*, 1915; Archiv för Eisenbahnwesen, 1892 (Statistisk årsbok för Tyska riket, 1915; Arkiv för järnvägsväsendet, 1892 – *Red*). Vad 1890 beträffar har smärre detaljer rörande järnvägarnas fördelning mellan de olika ländernas kolonier beräknats approximativt.

över 40 miljarder mark under särskilt gynnsamma förhållanden, med särskilda garantier för räntabiliteten, med inbringande beställningar för stålverken etc, etc.

Snabbast växer kapitalismen i kolonierna och i de transoceaniska länderna. Nya imperialistiska makter (Japan) uppstår bland dem. Kampen mellan världsimperialismerna tillspetsas.

Den tribut, som finanskapitalet tar ut från de särskilt inbringande koloniala och transoceaniska företagen, växer. Vid fördelningen av detta ”byte” tillfaller en utomordentligt stor del länder, som inte alltid intar första platsen i fråga om tempot för produktivkrafternas utveckling. Järnvägslinjernas längd i de största staterna och deras kolonier framgår av följande tabell:

	(i 1 000 km)		
	1890	1913	Ökning
Förenta staterna	268	413	+145
Brittiska imperiet	107	208	+101
Ryssland	32	78	+ 46
Tyskland	43	68	+ 25
Frankrike	41	63	+ 22
För de 5 makterna tillsammans	491	830	+339

Omkring 80 proc av hela järnväglängden är alltså koncentrerade i de fem största makternas ägo. Men koncentrationen av äganderätten till dessa järnvägar, finanskapitalets koncentration är ojämförligt mera betydande, ty brittiska och franska miljonärer äger t ex en oerhörd mängd aktier och obligationer i amerikanska, ryska o a järnvägar.

Tack vare sina kolonier har Storbritannien ökat ”sitt” järnvägsnät med 100 000 kilometer, dvs fyra gånger mer än Tyskland. Det är dock välkänt att produktivkrafternas utveckling, särskilt stenkols- och järnindustrins utveckling, under samma tid försiggick ojämförligt snabbare i Tyskland än i Storbritannien, för att nu inte tala om Frankrike och Ryssland. År 1892 producerade Tyskland 4,9 miljoner ton tackjärn, Storbritannien däremot 6,8 men 1912 var motsvarande siffror 17,6 respektive 9,0 – alltså en väldig övervikt i förhållande till Storbritannien!⁹⁸

Man frågar sig om det på kapitalismens grundval kan finnas något annat medel än krig för att upphäva disproportionen mellan produktivkrafternas utveckling och kapitalackumuleringen å ena sidan och fördelningen av kolonier och ”inflytelsesfärer” för finanskapitalet å andra sidan.

VIII. Kapitalismens parasitism och förruttnelse

Vi måste nu uppehålla oss vid ytterligare en mycket viktig sida av imperialismen, vilken till största delen inte beaktats tillräckligt i de flesta resonemangen om detta ämne. En av bristerna hos marxisten Hilferding är, att han här tagit ett steg tillbaka i jämförelse med icke-marxisten Hobson. Vi avser här den parasitism som kännetecknar imperialismen.

Som vi har sett, utgör monopolet imperialismens djupaste ekonomiska grundval. Detta monopol är kapitalistiskt, dvs det har växt upp ur kapitalismen och existerar under kapitalismens, varuproduktionens och konkurrensens allmänna villkor, i en ständig och olöslig motsättning till dessa allmänna villkor. Men likväl ger det, som varje annat monopol, upphov till en oundviklig tendens till stagnation och förruttnelse. Eftersom monopolpriser, låt vara för en tid, fastställs, försvinner till en viss grad drivfjädrarna till tekniska och följaktligen också till varje

⁹⁸ Se även Edgar Crammond, *The Economic Relations of the British and German Empires* i *Journal of the Royal Statistical Society*, July 1914, pp. 777ff (Edgar Crammond, De ekonomiska relationerna mellan det brittiska och det tyska imperiet i Kungliga statistiska sällskapets tidskrift, juli 1914, s 777ff – Red)

annat framsteg, till framåtskridande. Av samma orsak uppstår också den *ekonomiska* möjligheten att på ett konstlat sätt fördröja det tekniska framåtskridandet. Ett exempel: i Amerika uppfann en viss Owens en maskin för tillverkning av buteljer som åstadkom en revolution inom buteljertillverkningen. Den tyska kartellen av buteljfabrikanter köper Owens' patent och gömmer undan det, förhindrar dess användning. Naturligtvis kan monopolet under kapitalismen aldrig fullständigt och inte ens för mycket lång tid avlägsna konkurrensen från världsmarknaden (detta är för övrigt ett av skälen till att teorin om ultraimperialismen är orimlig). Naturligtvis verkar möjligheten att sänka produktionskostnaderna och öka profiten genom införandet av tekniska förbättringar till förmån för förändringar. Men den *tendens* till stagnation och förruttnelse, som är utmärkande för monopolet, fortsätter i sin tur att verka, och inom enskilda industrigrenar, i enskilda länder och under vissa perioder tar den överhanden.

Besittningsmonopolet över särskilt omfattande, särskilt rika eller gynnsamt belägna kolonier verkar i samma riktning.

Vidare. Imperialismen är en kolossal ackumulation av penningkapital i några få länder, vilket såsom vi sett når upp till 100-150 miljarder franc i värdepapper. Därav följer en utomordentlig tillväxt av rentierernas klass eller rättare sagt skikt – dvs personer som lever av ”kupongklippning”, personer som absolut inte deltar i något som helst företag, personer som har till yrke att gå sysslolösa. Kapitalexporten, en av imperialismens väsentligaste ekonomiska grundvalar, förstärker ytterligare detta rentierskikts fullständiga isolering från produktionen och sätter parasitismens stämpel på hela det land, som lever på att utsuga några transoceaniska länders och koloniers arbete.

”År 1893”, skriver Hobson, ”utgjorde det brittiska kapital, som var placerat i utlandet, omkring 15 proc av hela Förenade konungarikets rikedom.”⁹⁹ Låt oss påminna om att detta kapital till 1915 hade vuxit med ungefär 150 procent. ”Den aggressiva imperialismen”, läser vi vidare hos Hobson, ”som blir så dyr för skattebetalarna och har så litet värde för industrimannen och köpmannen ... är en källa till stora profiter för investeraren ... Storbritanniens hela årsinkomst från sin samlade utrikes- och kolonialhandel, import och export, uppgår enligt statistikern Giffen till 18 miljoner pund sterling [ca 170 miljoner rubel] för år 1899, om man räknar med 2,5 proc av den till 800 miljoner pund sterling uppgående årsomsättningen.” Hur stor denna summa än är, så kan den dock inte ge förklaringen till Storbritanniens aggressiva imperialism. Denna finner sin förklaring i den summa på 90-100 miljoner pund sterling, som utgör inkomsten från det ”investerade” kapitalet, rentierskiktets inkomst.

Rentierernas inkomst är alltså *fem gånger* större än inkomsten från hela utrikeshandeln i världens främsta ”handels”-stat! Detta är imperialismens och den imperialistiska parasitismens kärna.

Begreppet ”rentierstat” eller ockrarstat blir därför allmänt brukligt i den ekonomiska litteraturen om imperialismen. Världen har delats upp i ett litet antal ockrarstater och ett oerhört flertal låntagarstater. ”Bland kapitalplaceringarna i utlandet”, skriver Schulze-Gaevernitz, ”kommer i främsta rummet de, som tillfaller länder, vilka är politiskt avhängiga eller förbundna med långivarstaten: Storbritannien ger lån åt Egypten, Japan, Kina, Sydamerika. Dess örlogsflotta spelar här i nödfall skatteindrivarens roll. Storbritanniens politiska makt skyddar det mot revolt från låntagarna.”¹⁰⁰ Sartorius von Waltershausen tar i sin bok Folkhushållningssystemet för kapitalinvestering i utlandet Nederländerna som modell för en ”rentierstat” och påvisar, att också Storbritannien och Frankrike håller på att bli

⁹⁹ Hobson, a a, s 59 och 62

¹⁰⁰ Schulze-Gaevernitz, *Britischer Imperialismus*, S. 320 m fl.

rentierstater.¹⁰¹ Schilder menar, att fem industristater – Storbritannien, Frankrike, Tyskland, Belgien och Schweiz – är ”utpräglade borgenärsländer”. Nederländerna räknar han inte dit endast därför, att detta land är ”mindre industriellt utvecklat”.¹⁰² Förenta staterna är borgenär endast i förhållande till Amerika.

”Storbritannien håller”, skriver Schulze-Gaevernitz, ”så småningom på att förvandlas från industristat till borgernärstat. Trots den industriella produktionens och den industriella exportens absoluta ökning växer den relativa betydelsen av ränteinkomster och utdelningar, av emissions-, kommissions- och spekulationsvinster för hela folkhushållet. Detta faktum utgör enligt min mening den ekonomiska grundvalen för det imperialistiska uppsvinget. Borgenären är fastare lierad med gäldenären än säljaren med köparen.”¹⁰³ Vad Tyskland angår skrev utgivaren av tidskriften *Die Bank* i Berlin, A Lansburgh, 1911 i en artikel Den tyska rentierstaten följande: ”Man gycklar gärna i Tyskland med den strävan efter en rentiertillvaro, som är märkbar bland den franska befolkningen, men man glömmer samtidigt, att såvitt gäller bourgeoisin, så blir de tyska förhållandena allt mera lika de franska.”¹⁰⁴

Rentierstaten är den parasiterande, i förruttnelse stadda kapitalismens stat, och denna omständighet kan inte undgå att påverka såväl ifrågavarande länders alla sociala och politiska förhållanden i allmänhet som arbetarrörelsens två huvudriktningar i synnerhet. För att visa detta så åskådligt som möjligt ger vi ordet åt Hobson, det mest ”trovärdiga” vittnet, ty han kan omöjligt misstänkas hysa förkärlek för den ”marxistiska ortodoxin”, och å andra sidan är han engelsman och känner väl till läget i det land, som är rikast på kolonier, finanskapital och imperialistisk erfarenhet.

Med boerkriget i friskt minne skildrade Hobson sammanhanget mellan imperialismen och ”finansmännens” intressen, deras växande profiler av entreprenader, leveranser osv. Han skrev: ”Medan de, som leder denna utpräglad parasitära politik, är kapitalister, inverkar samma motiv också på särskilda arbetarskikt. I många städer är de viktigaste industrigrenarna beroende av regeringsbeställningar; imperialismen i metall- och skeppsbyggnadsindustrins centra är i inte obetydlig grad beroende av detta faktum.” Enligt Hobson är det två slags omständigheter, som försvagat de gamla imperiernas makt: 1) ”den ekonomiska parasitismen” och 2) arméernas rekrytering bland avhängiga folk. ”Den första är den ekonomiska parasitismens vana, att den härskande staten utnyttjar sina provinser, kolonier och avhängiga länder till att berika sin härskande klass och till att korrumpera sina lägre klasser för att dessa skall hålla sig lugna.” Förutsättningen för den ekonomiska möjligheten av en sådan korruption, i vilken form den än sker, är – tillfogar vi för vår del – en hög monopolprofit.

Om den andra omständigheten skriver Hobson: ”Ett av de sällsammaste symptomen på imperialismens blindhet är den sorglöshet varmed Storbritannien, Frankrike och andra imperialistiska nationer beträder denna farliga stråt. Storbritannien har gått längst i detta avseende. De flesta drabbningar, genom vilka vi erövat vårt indiska imperium, utkämpades av våra trupper, som bestod av infödda. I Indien, och under den senaste tiden också i Egypten, befinner sig stora, stående arméer under brittiskt kommando; nästan alla krig förbundna med våra afrikanska besittningar, med undantag av den södra delen, har de infödda fört för oss.”

Perspektivet om Kinas uppdelning föranleder Hobson till följande ekonomiska värdering: ”Största delen av Västeuropa skulle då anta samma utseende och karaktär som nu präglar områden i södra England, på Rivieran samt i de av turister hemsökta och av rikt folk bebodda trakterna i Italien och Schweiz – en liten klick rika aristokrater, som erhåller utdelningar och

¹⁰¹ Sartorius von Waltershausen, *Das volkswirtschaftliche System etc.*, Berlin 1907, Buch IV.

¹⁰² Schilder, a a, s 393

¹⁰³ Schulze-Gaevernitz, a a, s 122

¹⁰⁴ *Die Bank* 1911, S. 10f.

pensioner från Fjärran östern, med en något större grupp av anställda yrkesutövare och handlare och ett ännu större antal tjänstefolk samt arbetare inom transportväsendet och i slutstadierna av produktionen av färdigfabrikat; alla de viktigaste industrigrenarna skulle ha försvunnit och livsmedlens stora massa samt halvfabrikaten skulle strömma in som tribut från Asien och Afrika ... Vi har förutsett möjligheten av en än mera vittgående förening av väststater, en europeisk stormaktsfederation, vilken långt ifrån att främja världscivilisationens sak skulle frambesvärja den oerhörda faran av en västlig parasitism, en grupp avancerade industrinationer, vilkas övre klasser erhåller en väldig tribut från Asien och Afrika med vilken de underhåller stora dresserade massor av anställda, vilka inte längre sysselsätts med produktion av stapelvaror i jordbruket och industrin, utan med personlig tjänst eller med underordnat industriarbete under en ny finansaristokratis kontroll. De som är benägna att avfärda en sådan teori [det borde ha stått perspektiv] och hävdar att den inte förtjänar att prövas bör tänka sig in i de ekonomiska och sociala förhållandena i de trakter av det nuvarande södra England, som redan nu fått denna ställning, och betänka vilken oerhörd utvidgning av detta system som skulle bli möjlig, om Kina underkastades ekonomisk kontroll av liknande grupper av finansmän, av 'investerare' och deras politiska och handelsindustriella anställda, vilka skulle pressa ut profit ur den största potentiella reservoar, som världen någonsin känt, för att förbruka den i Europa. Situationen är alltför invecklad, världskrafternas spel alltför svårberäkneligt, för att göra denna eller någon annan entydig tolkning av framtiden mycket sannolik: men de inflytanden, som nu styr Västeuropas imperialism, rör sig i denna riktning, och om de inte motverkas eller avleds, verkar de för en sådan utgång.”¹⁰⁵

Hobson har fullkomligt rätt: om imperialismens krafter inte hade mött motstånd, skulle de leda just dithän. Betydelsen av ”Europas förenta stater” i det nuvarande, imperialistiska läget har här bedömts riktigt. Det borde blott tilläggas, att också inom arbetarrörelsen ”arbetar” opportunisterna, som för närvarande i flertalet länder vunnit en tillfällig seger, systematiskt och oavslutligt just i denna riktning. Imperialismen, som betyder uppdelning av världen och utsugning av inte blott Kina och som betyder höga monopolprofiter för ett fåtal av de rikaste länderna, skapar den ekonomiska möjligheten att korrumpera proletariats övre skikt, och därmed när, utformar och förstärker den opportunisten. Man får bara inte glömma de krafter, som motverkar imperialismen i allmänhet och opportunisten i synnerhet, och som socialliberalen Hobson naturligtvis inte kan se.

Den tyske opportunisten Gerhard Hildebrand, som på sin tid uteslöts ur partiet därför att han hade försvarat imperialismen, som nu mycket väl kunde vara en ledare för det socialdemokratiska partiet i Tyskland, kompletterar på ett utmärkt sätt Hobson genom att propagera ”Västeuropas förenta stater” (utan Ryssland) för ”gemensamma” aktioner mot – negrerna i Afrika, mot ”den stora islamitiska rörelsen”, för upprätthållandet av ”en stark armé och flotta”, mot ”en japansk-kinesisk koalition”¹⁰⁶ osv.

Schulze-Gaevernitz' beskrivning av ”den brittiska imperialismen” visar oss samma drag av parasitism. Storbritanniens nationalinkomst ungefär fördubblades mellan 1865 och 1898, men inkomsterna ”från utlandet” *niodubblades* under samma period. Om ”negrernas uppfostran till arbete” räknas som imperialismens ”förtjänst” (utan tvång går det inte ...), så består imperialismens ”fara” i att Europa ”vältrar över kroppsarbetet – att börja med jordbruket och gruvarbetet, sedan också det grövre industriarbetet – på den färgade mänsklighetens axlar och själv drar sig tillbaka till rentierens roll, varmed det kanske förbereder de färgade rasernas ekonomiska och sedan även deras politiska frigörelse”.

¹⁰⁵ Hobson, a a, s 103, 205, 144, 335, 386.

¹⁰⁶ Gerhard Hildebrand, *Die Erschütterung der Industriegherrschaft und des Industriesozialismus*, 1910, S. 229f (Gerhard Hildebrand, Skakandet av industriherraväldet och industrisocialismen, 1910, s 229ff – Red).

I England dras en allt större del av jorden ifrån jordbruket och används för de rikas sport och förlustelser. Om Skottland – den mest aristokratiska platsen för jakt och annan sport – säger man att ”det lever på sitt förflutna och mr Carnegie” (den amerikanske miljardären). Enbart för kapplöpningar och rävjakt spenderar England årligen 14 miljoner pund sterling (ca 130 miljoner rubel). Antalet rentier i England uppgår till ungefär 1 miljon. Procenttalet av den producerande befolkningen sjunker:

	Englands befolkning	Antalet arbetare i de viktigaste industrigrenarna (i miljoner)	I förhållande till befolkningen
1851	17,9	4,1	23 proc
1901	32,5	4,9	15 proc

Och den borgerlige utforskaren av ”den brittiska imperialismen i början av 1900-talet” är, på tal om den brittiska arbetarklassen, tvungen att systematiskt skilja mellan arbetarnas ”*övre skikt*” och ”*det egentliga proletära undre skiktet*”. Det övre skiktet levererar huvudmassan av medlemmarna i de kooperativa och fackliga organisationerna, idrottsföreningarna och de talrika religiösa sekterna. Till dess nivå är rösträtten anpassad, vilken i Storbritannien ”fortfarande är *tillräckligt begränsad för att utesluta det egentliga proletära undre skiktet*”!! För att försköna den brittiska arbetarklassens läge talar man vanligen endast om detta övre skikt, som utgör en *minoritet* av proletariatet: t ex ”arbetslöshetsfrågan är övervägande en fråga, som rör London och det proletära undre skiktet, som *politikerna fäster föga vikt vid ...*”¹⁰⁷ Det borde hetat: som de borgerliga politikerna och de ”socialistiska” opportunisterna fäster föga vikt vid.

Ett av imperialismens särdrag i samband med ovan skildrade komplex av företeelser är den minskade utvandringen från de imperialistiska länderna och den ökade invandringen till dessa länder från mer efterblivna länder med lägre arbetslön. Utvandringen från Storbritannien har – som Hobson påpekar – sjunkit sedan 1884. Den utgjorde detta år 242 000 och 169 000 år 1900. Utvandringen från Tyskland nådde sin höjdpunkt under årtiondet 1881-90 – 1 453 000 – och sjönk under de två följande årtiondena till respektive 544 000 och 341 000. I stället växte antalet arbetare, som invandrade till Tyskland från Österrike, Italien, Ryssland osv. Enligt folkräkningen 1907 fanns det i Tyskland 1 342 294 utlänningar, varav 440 800 industriarbetare och 257 329 jordbruksarbetare.¹⁰⁸ I Frankrike är arbetarna inom gruvindustrin ”till stor del” utlänningar: polacker, italienare, spanjorer.¹⁰⁹ I Förenta staterna intar invandrarna från Öst- och Sydeuropa de sämst avlönade platserna, medan de amerikanska arbetarna uppvisar högsta procenttalet uppsyningsmän och bäst betalda arbetare.¹¹⁰ Imperialismen tenderar att också bland arbetarna utsöndra privilegierade kategorier och skilja dem från proletariatets breda massa.

Man bör notera, att imperialismens tendens i Storbritannien att splittra arbetarna och förstärka opportunisten bland dem, att framkalla en tillfällig förruttnelse av arbetarrörelsen, framträdde mycket tidigare än i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. Ty två viktiga kännetecken hos imperialismen – väldiga koloniala besittningar och monopolställning på världsmarknaden – framträdde i Storbritannien i mitten av 1800-talet. Marx och Engels följde under flera decennier systematiskt detta sammanhang mellan opportunisten inom arbetarrörelsen och den brittiska kapitalismens imperialistiska särdrag. Engels skrev t ex den 7 oktober 1858 till Marx: ”Det engelska proletariatet förborgerligas faktiskt mer och mer, så att det ser ut som om denna den borgerligaste av alla nationer sist och slutligen skulle vilja komma därhän, att den *vid sidan* av bourgeoisin har en borgerlig aristokrati och ett borgerligt proletariat. Men hos en nation, som utsuger hela världen, är ju detta i viss grad rättmätigt.

¹⁰⁷ Schulze-Gaevernitz, *Britischer Imperialismus*, S. 301.

¹⁰⁸ *Statistik des Deutschen Reichs*, Bd. 211 (Tyska rikets statistik, b 211 – Red)

¹⁰⁹ Henger, *Die Kapitalsanlage der Franzosen*, Stuttgart 1913 (Henger, Fransmännens kapitalplacering, Stuttgart 1913 – Red).

¹¹⁰ Hourwich, *Immigration and Labour*, New York 1913 (Hourwich, Invandring och arbete, New York 1913 – Red).

”Nästan ett kvartsekel senare skrev han i ett brev av den 11 augusti 1881 om dessa ”sämsta engelska fackföreningar, som låter sig ledas av personer vilka är köpta eller åtminstone betalda av bourgeoisin”. Och i ett brev till Kautsky av den 12 september 1882 skrev Engels: ”Ni frågar mig vad de engelska arbetarna tänker om kolonialpolitiken? Alldeles detsamma, som de tänker om politik överhuvudtaget. Här finns ju inget arbetarparti, det finns blott konservativa och liberal-radikaler, och arbetarna njuter tillsammans med dem i allsköns ro fördelarna av Englands monopol på världsmarknaden och dess kolonialmonopol.”¹¹¹ (Engels framlägger samma tes i förordet till andra upplagan av *Arbetarklassens läge i England*, 1892).

Här är orsaker och verkningar klart påvisade. Orsakerna: 1) ifrågavarande lands utsugning av hela världen; 2) dess monopolställning på världsmarknaden; 3) dess kolonialmonopol. Verkningar: 1) en del av det engelska proletarietet förborgerligas; 2) en del av detta proletariat låter sig ledas av folk, köpta eller åtminstone betalda av bourgeoisin. Imperialismen slutförde i början av 1900-talet världens uppdelning mellan några få stater, av vilka var och en nu utsuger (i den mening, att de erhåller superprofit) en nästan lika stor del av ”hela världen” som England år 1858; var och en intar en monopolställning på världsmarknaden på grund av trusterna och kartellerna, finanskapitalet och sin ställning som borgenär gentemot gäldenären; var och en innehar till en viss grad ett kolonialt monopol (vi har sett, att av de 75 miljoner kvkm, vilka utgör alla kolonier tillsammans, 65 miljoner kvkm, dvs 86 proc är koncentrerade i händerna på 6 makter; 61 miljoner kvkm, dvs 81 proc befinner sig i händerna på tre makter).

Det nuvarande läget utmärks av ekonomiska och politiska förhållanden, som inte kunnat undgå att göra opportunisten ännu mer oförenlig med arbetarrörelsens allmänna och grundläggande intressen: imperialismen har från ett embryo växt ut till ett härskande system, de kapitalistiska monopolerna har intagit främsta platsen i folkhushållet och i politiken, världens uppdelning har fullbordats; och å andra sidan ser vi i stället för Storbritanniens odelade monopol ett litet antal imperialistiska makters kamp för att delta i monopolet, en kamp som är karakteristisk för hela början av 1900-talet. Nu kan inte opportunisten under en lång följd av årtionden förbli fullständig segrare i något lands arbetarrörelse, såsom den segrade i Storbritannien under senare hälften av 1800-talet, men i en rad länder är den definitivt mogen, övermogen och stadd i förruttnelse samt har som socialchauvinism helt smält samman med den borgerliga politiken.¹¹²

IX. Kritik av imperialismen

Kritiken av imperialismen uppfattar vi i ordets vida mening som de olika samhällsklassernas förhållande till imperialismens politik i samband med deras allmänna ideologi.

Å ena sidan de väldiga dimensionerna hos finanskapitalet, som är koncentrerat på några få händer och som skapar ett utomordentligt vittförgrenat och tätt nät av förhållanden och förbindelser, varigenom det undertrycker inte blott en massa medelstora och små kapitalister och företagare utan även de allra minsta kapitalister och företagare; å andra sidan den skärpta kampen mot de andra nationalstatliga finansgrupperna om världens uppdelning och om herraväldet över andra länder – allt detta orsakar att de besittande klasserna helt och hållet går över på imperialismens sida. En ”allmän” hänförelse för imperialismens perspektiv, ett

¹¹¹ *Briefwechsel von Marx und Engels*, Bd. II, S. 290; IV, 433 (Marx' och Engels' brevväxling, b II, s 290; IV, 433 – Red) – K. Kautsky, *Sozialismus und Kolonialpolitik*, Berlin 1907, S. 79 (K Kautsky, *Socialism och kolonialpolitik*, Berlin 1907, s 79 – Red). Denna broschyr skrevs under den oändligt avlägsna tid då Kautsky ännu var marxist.

¹¹² Den ryska socialchauvinismen, både i sin öppna form (herrar Potresov, Tjchenkeli, Maslov o a) och i sin förstuckna form (herrar Tjcheidze, Skobelev, Axelrod, Martov o a), har också växt fram ur den ryska varianten av opportunisten, nämligen ur likvidatorrikningen.

fanatiskt försvar för imperialismen och ett förskönande av densamma på alla sätt – det är tidens tecken. Den imperialistiska ideologin tränger även in i arbetarklassen. Ingen kinesisk mur skiljer den från andra klasser. Ledarna för det nuvarande s k socialdemokratiska partiet i Tyskland har med rätta erhållit benämningen ”socialimperialister”, dvs socialister i ord, imperialister i handling, men redan 1902 noterade Hobson förekomsten av ”fabianimperialister” i Storbritannien, vilka tillhörde det opportunistiska Fabianska sällskapet.

Borgerliga lärda och publicister uppträder vanligen som försvarare av imperialismen i en något förtäckt form, då de döljer imperialismens fullständiga herravälde och dess djupa rötter och försöker dra fram enskildheter och underordnade detaljer i förgrunden, bemödar sig att avleda uppmärksamheten från det väsentliga genom löjliga ”reform”-förslag som polis-kontroll över trusterna och bankerna osv. Inte fullt så ofta uppträder de cyniska, öppna imperialisterna, som har mod att erkänna det orimliga i tanken att reformera imperialismens grundenskaper.

Låt oss anföra ett exempel. I *Weltwirtschaftliches Archiv* söker de tyska imperialisterna följa de nationella frihetsrörelserna i kolonierna, särskilt naturligtvis dem som inte är tyska. De noterar för jäsning och protester i Indien, rörelse i Natal (Sydafrika), i Nederländska Indien osv. I en notis med anledning av en engelsk redogörelse för en konferens med undertryckta nationer och raser, som hölls i London den 28 – 30 juni 1910, och i vilken representanter för olika, under främmande herravälde stående folk i Asien, Afrika och Europa deltog, ger en av dem följande omdöme om de på konferensen hållna talen: ”Imperialismen, heter det, måste bekämpas, de härskande staterna måste erkänna de underkuvade folkens rätt till självstyrelse, och internationell domstol skall övervaka, att de avtal, som slutits mellan stormakterna och de svagare folken, upprätthålls. Utöver dessa fromma önskingar kommer man inte. Vi märker inte ett spår av insikt om att imperialismen är olösligt förbunden med kapitalismen i dess nuvarande form, och att en direkt kamp mot imperialismen därför [!] är hopplös, ifall man inte inskränker sig till att uppträda mot vissa, särskilt motbjudande excesser.”¹¹³ Emedan en reformistisk förbättring av imperialismens grundvalar är ett bedrägeri, en ”from önskan”, emedan de borgerliga representanterna för de undertryckta nationerna inte går ”utöver” detta framåt, så går de borgerliga representanterna för de förtryckande nationerna ”utöver” detta bakåt, till kryperi för imperialismen, vilket döljs under anspråk på ”vetenskaplighet”. Också en ”logik”!

Frågorna om huruvida en reformistisk ändring av imperialismens grundvalar är möjlig, om man skall gå framåt för att ytterligare skärpa och fördjupa de motsättningar, som imperialismen ger upphov till, eller tillbaka för att avtrubba dem – detta är grundfrågorna för kritiken av imperialismen. Eftersom reaktion över hela linjen och ökat nationellt förtryck, i samband med finansoligarkins förtryck och den fria konkurrensens avskaffande, utgör imperialismens politiska särdrag, så uppträder i början av 1900-talet i nästan alla imperialistiska länder en småborgerligt demokratisk opposition mot imperialismen. Och Kautskys och den vitt utbredda internationella kautskyanska strömningens brytning med marxismen består just i att Kautsky inte blott har underlåtit och inte förstått att motsätta sig denna småborgerliga, reformistiska, ekonomiskt i grund och botten reaktionära opposition, utan tvärtom i praktiken smält samman med den.

I Förenta staterna framkallade det imperialistiska kriget mot Spanien 1898 en opposition av ”antiimperialister”, den borgerliga demokratins sista mohikaner, vilka kallade detta krig ”brottsligt”, ansåg annexionen av främmande territorier för ett brott mot författningen, förklarade att behandlingen av de inföddas ledare på Filippinerna, Aguinaldo, utgjorde ett ”chauvinistiskt bedrägeri” (man hade lovat honom, att hans land skulle bli fritt, men landsatte

¹¹³ *Weltwirtschaftliches Archiv*, Bd. II, S. 193 (Världshushållningsarkiv, b II, s 193 Red).

sedan amerikanska trupper och annekterade Filippinerna) och citerade Lincolns ord: ”När den vite mannen regerar sig själv, så är detta självstyrelse, men när han regerar sig själv och samtidigt också andra, så är det inte längre självstyrelse, det är despotism.”¹¹⁴ Men så länge hela denna kritik fruktade att erkänna imperialismens olösliga samband med trusterna och följaktligen med kapitalismens grundvalar, så länge den fruktade att ansluta sig till de krafter, som alstras av storkapitalismen och dess utveckling, så länge förblev denna kritik en ”from önskan”.

Av samma art är Hobsons grundläggande ståndpunkt i hans kritik av imperialismen. Hobson föregrep Kautsky, då han vände sig emot ”imperialismens oundviklighet” och återopade nödvändigheten att ”höja befolkningens konsumtionsförmåga” (under kapitalismen!). En småborgerlig ståndpunkt i kritiken av imperialismen, bankernas och finansoligarkins allmakt osv representerar också de av oss upprepade gånger citerade författarna Agand, A Lansburgh, L Eschwege, och bland franska författare Victor Berard, författare till den ytliga boken England och imperialismen, som utkom 1900. Alla ställer de, utan att göra anspråk på att vara marxister, den fria konkurrensen och demokratin mot imperialismen, fördömer påhittat med Bagdadbanan, som leder till konflikter och krig, uttalar ”fromma önskningar” om fred osv. Detta gäller också de internationella emissionernas statistiker, A Neymarck, som 1912, då han räknade upp de hundratals miljarder franc som de ”internationella” värdena representerade, utbrast: ”Hur kan man förutsätta att freden skulle kunna äventyras? ... att man inför dylika oerhörda tal skulle riskera att framkalla ett krig?”¹¹⁵

Hos borgerliga ekonomer är en sådan naivitet inte förvånande, för dem är det rentav *fördelaktigt* att spela så naiva och på ”allvar” tala om fred under imperialismen. Men vad återstår av Kautskys marxism, när denne 1914, 1915 och 1916 ställer sig på samma borgerligt reformistiska ståndpunkt och påstår att ”alla” (imperialister, föregivna socialister och socialpacifister) är ”överens” i fråga om freden? I stället för en analys och ett avslöjande av imperialismens djupgående motsättningar har vi här ingenting annat än en reformistisk ”from önskan” att undandra sig dessa motsättningar och avfärda dem med ord.

Här är ett litet prov på Kautskys ekonomiska kritik av imperialismen. Han utgår från uppgifter om Storbritanniens export och import från Egypten för 1872 och 1912. Det visar sig att denna export och import växt långsammare än Storbritanniens samlade in- och utförsel. Och Kautsky drar följande slutsats: ”Vi har ingen grund att anta, att den [Storbritanniens handel med Egypten] skulle ha växt mindre utan militär ockupation av Egypten och under blotta tyngden av de ekonomiska faktorerna ... Kapitalets utvidgningssträvanden ... främjas bäst genom en fredlig demokrati och inte genom imperialismens våldsmetoder.”¹¹⁶

Detta Kautskys resonemang, som i hundratals variationer upprepas av hans ryske vapendragare (och ryske beskyddare av socialchauvinisterna) herr Spectator, utgör grundvalen för den kautskyanska kritiken av imperialismen, och vi måste därför uppehålla oss ytterligare vid det. Vi börjar med att citera Hilferding, vars slutsatser Kautsky många gånger, också i april 1915, förklarar vara ”allmänt erkända av alla socialistiska teoretiker”.

”Det är inte proletariats sak”, skriver Hilferding, ”att mot den mera progressiva kapitalistiska politiken ställa den övervunna politiken från frihandels era och fientligheten mot staten. Proletariats svar på finanskapitalets ekonomiska politik, på imperialismen, kan inte vara frihandel, utan blott socialism. Målet för den proletära politiken kan numera inte

¹¹⁴ J. Patouillet, *L'imperialisme américain*, Dijon 1904, p. 272 (J Patouillet, Den amerikanska imperialismen, Dijon 1904, s 272 – Red).

¹¹⁵ *Bulletin de l'Institut international de Statistique*, T. XIX, liar. II, p. 225.

¹¹⁶ Kautsky, *Nationalstaat, imperialistischer Staat und Staatenbund*, Nürnberg 1915, S. 72, 70 (Kautsky, Nationalstat, imperialistisk stat och statsförbund, Nürnberg 1915, s 72 och 70 – Red).

vara ett sådant ideal som att återställa den fria konkurrensen – detta ideal har nu blivit reaktionärt – utan endast att helt upphäva konkurrensen genom att avskaffa kapitalismen.”¹¹⁷

Kautsky har brutit med marxismen, då han för finanskapitalets epok försvarar ett ”reaktionärt ideal”, ”fredlig demokrati”, ”blotta tyngden av de ekonomiska faktorerna” – ty *objektivt* för oss detta ideal tillbaka från den monopolistiska till den icke-monopolistiska kapitalismen, det är ett reformistiskt bedrägeri.

Handeln med Egypten (eller med en annan koloni eller halvkoloni) ”skulle ha växt” starkare *utan* militär ockupation, utan imperialism, utan finanskapital. Vad betyder detta? Betyder det, att kapitalismen skulle ha utvecklats snabbare, om den fria konkurrensen varken blivit inskränkt genom monopolen överhuvudtaget, genom ”förbindelser”, finanskapitalets förtryck (dvs också genom monopol) eller genom enskilda länders monopolistiska innehav av kolonier?

Någon annan mening kan Kautskys resonemang inte ha, och denna ”mening” är en meningslöshet. Låt oss anta, att så vore, att kapitalismen och handeln *skulle* utvecklas snabbare under fri konkurrens utan några som helst monopol. Men ju snabbare handeln och kapitalismen utvecklas, desto starkare blir koncentrationen av produktionen och kapitalet, vilken *alstrar* monopolen. Och monopolen har *redan* uppstått – just *ur* den fria konkurrensen! Och även om monopolen nu börjat hämma utvecklingen, så är detta i alla fall inget argument för den fria konkurrensen, som är omöjlig sedan den alstrat monopolen.

Hur man än vrider och vänder på Kautskys resonemang, så innehåller det inget annat än reaktionär anda och borgerlig reformism.

Om man skulle rätta till detta resonemang och såsom Spectator säga, att de brittiska koloniernas handel med Storbritannien nu utvecklas långsammare än deras handel med andra länder, så räddar inte heller detta Kautsky. Ty Storbritannien övervinns *också* av monopolen, *också* av imperialismen, ehuru av ett annat lands (Amerikas, Tysklands). Det är ett känt faktum, att kartellerna lett till skyddstullar av en ny och originell typ: man skyddar (som Engels påpekat redan i band III av *Kapitalet*) just de produkter, som kan exporteras. Känt är också att kartellerna och finanskapitalet har ett karakteristiskt system av ”export till vrakpriser”, ”dumping”, som engelsmännen säger: inom landet säljer kartellen sina varor till monopolistiskt höga priser, men i utlandet säljer den dem långt billigare i syfte att knäcka konkurrenten och maximalt utvidga den egna produktionen osv. Om Tyskland utvecklar sin handel med de brittiska kolonierna snabbare än Storbritannien, så bevisar detta blott, att den tyska imperialismen är ungdomligare, starkare, bättre organiserad än den brittiska, är den överlägsen, men det bevisar ingalunda den fria handlens ”överlägsenhet”, ty här kämpar inte frihandel mot protektionism och kolonial avhängighet, utan här kämpar den ena imperialismen mot den andra, det ena monopolen mot det andra, det ena finanskapitalet mot det andra. Den tyska imperialismens överlägsenhet över den brittiska är starkare än kolonigränsernas eller skyddstullarnas mur: att därav konstruera ”argument” *för* frihandel och ”fredlig demokrati”, det är en platthet, det är att glömma imperialismens väsentliga drag och egenskaper, det är att ersätta marxismen med kälkborgerlig reformism.

Det är intressant, att även den borgerlige ekonomen A Lansburgh, som kritiserar imperialismen lika kälkborgerligt som Kautsky, likväl bearbetar handelsstatistikens uppgifter på ett mera vetenskapligt sätt. Han jämför inte ett tillfälligt valt land och endast en koloni med de andra länderna, utan han jämför exporten från ett imperialistiskt land (1) till länder, som är finansiellt avhängiga av detta land, som lånar pengar av det, och (2) till länder, som är finansiellt oavhängiga. Med följande resultat:

¹¹⁷ Hilferding, *Finanskapitalet*, s 567

*Tysklands export (i miljoner mark) till länder, som är
finansiellt beroende av Tyskland:*

	1889	1908	Ökning i proc
Rumänien	48,2	70,8	+ 47
Portugal	19,0	32,8	+ 73
Argentina	60,7	147,0	+143
Brasilien	48,7	84,5	+ 73
Chile	28,3	52,4	+ 85
Turkiet	29,9	64,0	+114
<i>Totalt</i>	234,8	451,5	+ 92

till länder, som är finansiellt oberoende av Tyskland:

Storbritannien	651 ,8	997,4	+ 53
Frankrike	210,2	437,9	+108
Belgien	137,2	322,8	+135
Schweiz	177,4	401,1	+127
Australien	21,2	64,5	+205
Nederländska Indien	8,8	40,7	+363
Totalt	1 206,6	2 264,4	+ 87

Lansburgh har inte räknat ihop *summorna* och har därför märkvärdigt nog inte märkt, att *ifall* dessa siffror bevisar någonting, så talar de endast *emot* honom, ty exporten till finansiellt avhängiga länder växte *likväl snabbare*, fast inte så mycket snabbare, än till finansiellt oavhängiga länder (vi kursiverar ”ifall”, ty Lansburghs statistik är långt ifrån fullständig).

I sin undersökning av sammanhanget mellan exporten och lånen skriver Lansburgh:

”Året 1890/91 beviljades ett rumänskt lån av tyska banker som redan under de föregående åren lämnat förskott på det. Lånet användes i huvudsak till att anskaffa järnvägsmateriel, som man erhöll från Tyskland. År 1891 uppgick den tyska exporten till Rumänien till 55 miljoner mark. Följande år sjönk den till 39,4 miljoner mark, för att med vissa avbrott gå ned till 25,4 miljoner mark (år 1900). Först de allra senaste åren har samma nivå som 1891 nåtts på nytt – på grund av ett par nya lån.

Den tyska exporten till Portugal steg till följd av lånen året 1888/89 till 21,1 miljoner mark (1890), sjönk under de två följande åren till 16,2 och 7,4 miljoner och nådde sin gamla nivå först 1903.

Än mer slående gestaltar sig förhållandena mellan Tyskland och Argentina. Till följd av lånen 1888 och 1890 steg den tyska exporten till Argentina 1889 till 60,7 miljoner mark. Två år senare utgjorde exporten endast 18,6 miljoner, alltså mindre än en tredjedel. Först år 1901 överskreds för första gången 1889 års höjdpunkt, vilket hängde samman med övertagandet av nya stats- och stadslån, med utgifter för byggande av elektricitetsverk och andra kreditbeviljningar.

Exporten till Chile steg till följd av 1889 års lån till 45,2 miljoner mark (1892) och hade ett år senare sjunkit till 22,5 miljoner mark. Sedan tyska banker hade beviljat ett nytt lån 1906, steg exporten till 84,7 miljoner (1907), för att 1908 åter sjunka till 52,4 miljoner.”¹¹⁸

Lansburgh drar av dessa fakta den lustiga kalkborgarmoralen, att den export som är förbunden med lån är osäker och ojämn, att det är illa att exportera kapital till utlandet i stället för att ”naturligt” och ”harmoniskt” utveckla hemlandets industri, att det blir ”dyrt” för Krupp att betala ut miljoner i drickspengar i samband med de utländska lånen osv. Men fakta talar sitt tydliga språk: exportökningen står just i samband med de svindlarmanövrer, som bedrivs av finanskapitalet, som inte bekymrar sig om den borgerliga moralen utan flår oxen två gånger: först genom profit på lånet och sedan genom profit på samma lån, då det används till inköp av Krupps produkter eller järnvägsmateriel från stålsyndikatet osv.

Vi upprepar: det är oss fjärran att betrakta Lansburghs statistik som fullkomlig, men vi måste ovillkorligen anföra den, ty den är mera vetenskaplig än Kautskys och Spectators, emedan Lansburgh anger hur man skall inta en riktig ställning till frågan. För att kunna bedöma finanskapitalets betydelse för exporten osv måste man förstå att utreda exportens alldeles speciella sammanhang dels med finansmännens svindlerier, dels med avsättningen av kartellprodukter osv. Men att helt enkelt jämföra kolonier i allmänhet med icke-kolonier, den ena imperialismen med den andra imperialismen, en halvkoloni eller koloni (Egypten) med alla övriga länder – det innebär att kringgå och undanskymma just sakens *kärna*.

Just därför har Kautskys teoretiska kritik av imperialismen ingenting gemensamt med marxismen, just därför duger den blott som utgångspunkt för propagandan för fred och enhet med opportunisterna och socialchauvinisterna, då denna kritik kringgår och undanskymmer just imperialismens djupaste och mest fundamentala motsättningar: motsättningen mellan monopolerna och den vid sidan av dem existerande fria konkurrensen, mellan finanskapitalets väldiga ”operationer” (och väldiga profiter) och den ”hederliga” handeln på den fria marknaden, mellan å ena sidan karteller och truster och å andra sidan den ickekartelliserade industrin osv.

En alltigenom lika reaktionär karaktär har den beryktade teorin om ”ultraimperialismen”, som Kautsky uppfunnit. Jämför hans resonemang kring detta tema 1915 med Hobsons uttalande 1902.

Kautsky: ”... skulle inte den nuvarande imperialistiska politiken kunna undanträngas av en ny, ultraimperialistisk politik, som ersatte kampen mellan de nationella finanskapitalerna med det internationellt förbundna finanskapitalets gemensamma utsugning av världen? En sådan ny fas av kapitalismen är i varje fall tänkbar. Ännu saknas dock tillräckliga förutsättningar för att avgöra om den även kan förverkligas.”¹¹⁹

Hobson: ”Kristendomen, som vunnit fast fot i ett fåtal stora federala imperier, som vart och ett behärskar en rad ociviliserade kolonier och avhängiga länder, förefaller många som ett högst naturligt resultat av nutidens utvecklingstendenser, en utveckling, som närmast ger hopp om en varaktig fred på interimperialismens fasta grundval.”

Ultraimperialism eller superimperialism kallade Kautsky det, som Hobson tretton år tidigare hade kallat interimperialism eller mellanimperialism. Utom sammanställningen av ett nytt höglårt ord, genom att byta ut en latinsk förstavelse mot en annan, består framsteget i Kautskys ”vetenskapliga” tänkande endast i hans anspråk på att som marxism utge det, som Hobson i själva verket framför som engelska svartrockars hyckleri. Efter boerkriget var det fullt naturligt för detta högvärdiga stånd att i främsta rummet inrikta sina bemödanden på att

¹¹⁸ *Die Bank*, 1909, 2, S. 819ff.

¹¹⁹ *Die Neue Zeit*, 30 april 1915, S. 144.

trösta de brittiska småborgarna och arbetarna, vilka förlorat många anhöriga i striderna i Sydafrika och fått betala med höjda skatter för att de brittiska finansmännen skulle tillförsäkras högre profiler. Och vilken tröst hade väl kunnat vara bättre än den, att imperialismen inte är så dålig, att den är nära inter- (eller ultra-) imperialismen, som är i stånd att säkra en varaktig fred? Vilka välsinnade avsikter de engelska svartrockarna och den sockersöte Kautsky än må hysa, så är den objektiva, dvs den verkliga, sociala meningen i hans ”teori” endast och allenast att erbjuda massorna en högst reaktionär tröstegrund genom att inge dem förhoppningar om möjligheten av en varaktig fred under kapitalismen, genom att avleda deras uppmärksamhet från nutidens skarpa motsättningar och akuta problem och rikta den mot de bedrägliga perspektiven om något slags föregiven ny, framtida ”ultraimperialism”. Kautskys ”marxistiska” teori innehåller absolut ingenting annat än ett bedrägeri mot massorna.

I själva verket räcker det med att klart jämföra allmänt kända, obestridliga fakta för att övertyga sig om hur falska de perspektiv är, som Kautsky söker bibringa de tyska arbetarna (och arbetarna i alla länder). Låt oss ta Indien, Indokina och Kina. Det är känt, att dessa tre koloniala och halvkoloniala länder med en befolkning på 600-700 miljoner människor utsugs av finanskapitalet i några få imperialistiska makter: Storbritannien, Frankrike, Japan, Förenta staterna m fl. Låt oss anta, att dessa imperialistiska länder sluter förbund, det ena mot det andra, i syfte att skydda eller vidga sina besittningar, intressen och ”inflytelsesfärer” i de nämnda asiatiska staterna. Detta vore ”interimperialistiska” eller ”ultraimperialistiska” förbund. Låt oss anta, att samtliga imperialistiska makter ingick ett förbund i avsikt att ”fredligt” dela de nämnda asiatiska länderna – detta vore ett ”internationellt förenat finanskapital”. Under 1900-talet har vi faktiska exempel på ett sådant förbund, t ex stormakternas förhållande till Kina. Man frågar sig om det vore ”tänkbart” att anta, att sådana förbund – under förutsättning av kapitalismens fortsatta bestånd (och just detta villkor förutsätter Kautsky) – kunde bli långvariga? Att de skulle utesluta slitningar, konflikter och kamp i alla möjliga och tänkbara former?

Det räcker med att klart ställa frågan för att svaret måste bli nekande. Ty under kapitalismen är det inte tänkbart med någon annan grund för fördelningen av intresse- och inflytelsesfärer, kolonier osv än styrkan hos dem som deltar i delningen, nämligen deras allmänekonomiska, finansiella, militära osv styrka. Men styrkan förändras olika hos dem som deltar i denna delning, ty en *likvärdig* utveckling av enskilda företag, trustar, industrigrenar och länder kan inte förekomma under kapitalismen. För ett halvt århundrade sedan var Tyskland en ynklig obetydlighet, om man jämför dess kapitalistiska styrka med det dåvarande Storbritanniens; likadant förhöll det sig med Japan i förhållande till Ryssland. Är det ”tänkbart” att styrkeförhållandet mellan de imperialistiska makterna förblir *oförändrat* under tio, tjugo år? Det är absolut otänkbart.

I den kapitalistiska verkligheten, dvs inte i engelska svartrockars eller den tyske ”marxisten” Kautskys banala, kälkborgerliga fantasi, är därför ”interimperialistiska” eller ”ultraimperialistiska” förbund – oavsett i vilken form de sluts, vare sig det är i form av en imperialistisk koalition mot en annan imperialistisk koalition eller i form av ett allmänt förbund omfattande alla imperialistiska makter – *ofrånkomligen* endast ”andhämtningspauser” mellan krig. Fredsförbunden förbereder kriget och uppstår i sin tur som en följd av krig, fredsförbunden och kriget betingar varandra, ger upphov till de växlande formerna i den fredliga och den icke-fredliga kampen på en och samma grundval, nämligen världshushållningens och världspolitikens imperialistiska förbindelser och relationer. Men för att lugna arbetarna och försona dem med de till bourgeoisins sida övergångna socialchauvinisterna *lösrycker* den vise Kautsky en länk från en annan i den enhetliga kedjan, lösrycker det nuvarande fredliga (och ultraimperialistiska, ja rentav ultra-ultraimperialistiska) förbundet av *alla* makter för att ”återställa lugnet” i Kina (tänk på boxarupprorets undertryckande) från morgondagens icke-

fredliga konflikt, som i övermorgon åter förbereder ett allmänt ”freds”-förbund för t ex Turkiets delning o s v, o s v. I stället för ett levande sammanhang mellan perioderna av imperialistisk fred och perioderna av imperialistiska krig bjuder Kautsky arbetarna en död abstraktion för att försona dem med deras döda ledare.

Amerikanen Hill särskiljer i förordet till sin *Diplomatins historia* i Europas internationella utveckling följande perioder i diplomatins senaste historia: 1) revolutionens era; 2) den konstitutionella rörelsen; 3) ”handelsimperialismens” era i våra dagar.¹²⁰ En annan författare indelar den brittiska ”världspolitikens” historia sedan 1870 i fyra perioder: 1) den första asiatiska perioden (kamp mot Rysslands framträngande i Centralasien i riktning mot Indien); 2) den afrikanska perioden (omkring 1885-1902) – kampen mot Frankrike om Afrikas delning (Faschoda-konflikten 1898 – ett krig med Frankrike hängde på ett hår); 3) den andra asiatiska perioden (fördrag med Japan mot Ryssland) och 4) den ”europeiska” perioden – huvudsakligen riktad mot Tyskland.¹²¹ ”De politiska förpostfäktningarna utkämpas på finansiell grund”, skrev ”bankmannen” Riesser redan 1905 och visade hur det franska finanskapitalet genom operationer i Italien förberedde det politiska förbundet mellan dessa båda länder, hur kampen mellan Tyskland och Storbritannien om Persien, alla de europeiska kapitalens kamp om lånen till Kina osv utvecklade sig. Så ter sig i den levande verkligheten de ”ultraimperialistiska” fredliga förbunden i deras oupplösliga sammanhang med de ordinära imperialistiska konflikterna.

Kautskys överskylande av imperialismens djupaste motsättningar, vilket oundvikligen förvandlas till en försköning av imperialismen, lämnar också spår efter sig i denne författares kritik av imperialismens politiska egenskaper. Imperialismen är finanskapitalets och monopolens epok och finanskapitalet och monopolen strävar överallt efter herravälde och inte efter frihet. Reaktion över hela linjen under alla politiska system och en ytterlig skärpning av motsättningarna även på detta område – det är resultatet av dessa tendenser. Särskilt skärps dessutom det nationella förtrycket och strävan efter annexioner, dvs efter kränkningar av den nationella oavhängigheten (ty annexion är ju ingenting annat än kränkning av nationernas självbestämmande). Med rätta framhåller Hilferding sammanhanget mellan imperialismen och skärpningen av det nationella förtrycket. ”Men i de nyligen öppnade länderna”, skriver han, ”stegrar den importerade kapitalismen motsättningarna och framkallar ett ständigt växande motstånd hos de till nationellt medvetande uppvaknande folken mot inkräktarna, ett motstånd som lätt kan stegras till farliga åtgärder mot det främmande kapitalet. De gamla sociala förhållandena blir fullständigt revolutionerade, den agrara, tusenåriga isoleringen hos dessa ’nationer utan historia’ sprängs och de dras in i den kapitalistiska strömvirveln. Kapitalismen själv ger de underkuvade successivt medlen och vägarna för deras befrielse. Det mål, som en gång var det högsta för de europeiska nationerna, skapandet av den nationella enhetsstaten som medel till ekonomisk och kulturell frihet, blir också deras. Denna oavhängighetsrörelse hotar det europeiska kapitalet just i dess värdefullaste och mest lovande exploateringsområden, och det kan upprätthålla sitt herravälde endast genom att oavbrutet öka sina maktmedel.”¹²²

Det måste tilläggas, att det inte blott är i de nyligen öppnade, utan också i de gamla länderna som imperialismen leder till annexioner, till att det nationella förtrycket intensifieras och följaktligen också till att motståndet skärps. Då Kautsky vänder sig mot att imperialismen ökar den politiska reaktionen, skymmer han undan den fråga, som blivit särskilt brännande, nämligen att enhet med opportunisterna är omöjlig under imperialismens epok. Han riktar sig

¹²⁰ David Jayne Hill, *A History of Diplomacy in the International Development of Europe*, vol. I, p. X.

¹²¹ Schilder, a a, s 178

¹²² Hilferding, *Finanskapitalet*, s 487

mot annexionerna, men ger sina invändningar en form som är så menlös och så lätt acceptabel som möjligt för opportunisterna. Han vänder sig direkt till den tyska publiken men skyler likväl över just det allra viktigaste och mest aktuella, t ex att Tyskland har annekterat Elsass-Lothringen. Låt oss anföra ett exempel som gör det möjligt att bedöma denna Kautskys ”tankeavvikelse”. Låt oss anta att en japan fördömer amerikanernas annexion av Filippinerna. Frågan är, om det finns många som tror, att han gör detta på grund av avsky mot annexioner överhuvudtaget och inte av önskan att själv annektera Filippinerna? Och måste man inte erkänna, att japanens ”kamp” mot annexionerna är uppriktig och politiskt ärlig endast i det fall, att han vänder sig mot Japans annexion av Korea, att han kräver frihet för Korea att avskilja sig från Japan?

Såväl Kautskys teoretiska analys av imperialismen som hans ekonomiska och politiska kritik av imperialismen är *helt och hållet* genomsyrade av en anda, som är absolut oförenlig med marxismen och som syftar till att dölja och utjämna de mest grundläggande motsättningarna, en strävan att till varje pris bevara den sönderfallande enheten med opportunisten i den europeiska arbetarrörelsen.

X. Imperialismens plats i historien

Vi har sett, att imperialismen till sitt ekonomiska väsen är monopolistisk kapitalism. Redan härmed är imperialismens plats i historien bestämd, ty monopolet, som växer upp på den fria konkurrensens grund, och just ur denna fria konkurrens, är övergången från det kapitalistiska systemet till ett högre samhällligt och ekonomiskt system. I synnerhet bör monopolets fyra huvudformer eller den monopolistiska kapitalismens fyra viktigaste yttringar framhävas, emedan de är karakteristiska för den epok vi behandlar.

1. Monopolet har uppstått ur produktionens koncentration på ett mycket högt stadium av dess utveckling. Det är kapitalisternas monopolistiska förbund, karteller, syndikat och truster. Vi har sett vilken kolossal roll de spelar i det nutida ekonomiska livet. Vid 1900-talets början fick de fullständigt överhanden i de framskridna länderna, och ehuru de första stegen på kartellbildningens väg först togs av länder med höga skyddstullar (Tyskland och Amerika), så visade Storbritannien med sitt frihandelssystem endast något senare samma grundläggande faktum: monopolens uppkomst ur produktionens koncentration.

2. Monopolen har lett till stegrat beslagtagande av de viktigaste råvarukällorna, särskilt inom det kapitalistiska samhällets grundläggande – och starkast kartelliserade – industri: stenkols- och järnindustrin. Det monopolistiska besittandet av de viktigaste råvarukällorna har i oerhörd grad ökat storkapitalets makt och skärpt antagonismen mellan den kartelliserade och den icke kartelliserade industrin.

3. Monopolet har vuxit fram ur bankerna. Dessa har förvandlats från blygsamma förmedlande företag till finanskapitalets monopolister. Tre till fem av de största bankerna inom vilken som helst av de mest avancerade kapitalistiska nationerna har genomfört en ”personalunion” mellan industri- och bankkapitalet, i sina händer koncentrerat förfoganderätten över miljarder och åter miljarder, som utgör större delen av hela landets kapital och penninginkomster. Finansoligarkin, som spänner ett tätt nät av beroendeförhållanden över det moderna borgerliga samhällets alla ekonomiska och politiska institutioner utan undantag – det är detta monopols mest markanta yttring.

4. Monopolet har uppstått ur kolonialpolitiken. Till de talrika ”gamla” motiven för kolonialpolitiken har finanskapitalet fogat kampen om råvarukällor, om kapitalexport, om ”inflytelsesfärer” dvs områden för inbringande affärer, koncessioner, monopolprofiter osv – och slutligen kampen om ekonomiskt territorium överhuvudtaget. När t ex de europeiska

makernas koloniala besittningar upptog endast en tiondel av Afrikas yta, som fallet var 1876, kunde kolonialpolitiken utvecklas på ickemonopolistisk väg, i form av en så att säga ”fri annexion” av områdena. Men när redan nio tiondelar av Afrika var annekterade (till år 1900), när hela världen var uppdelad, då inträdde oundvikligen det monopolistiska kolonialbesittandets era och följaktligen också en synnerligen skärpt kamp om världens delning och omfördelning.

Det är allmänt känt hur starkt den monopolistiska kapitalismen har skärpt kapitalismens alla motsättningar. Det räcker med att hänvisa till de höga levnadskostnaderna och till det av kartellerna utövade förtrycket. Denna skärpning av motsättningarna utgör den mäktigaste drivkraften under den historiska övergångsperiod, som inleddes med det världsomspännande finanskapitalets slutgiltiga seger.

Monopol, oligarki, strävan efter herravälde i stället för strävan efter frihet, ett fåtal av de rikaste eller mäktigaste nationernas utsugning av allt fler små eller svaga nationer – allt detta har gett upphov till de kännetecken på imperialismen, vilka föranleder oss att karakterisera den som en parasitär eller ruttnande kapitalism. Allt mer utpräglat framträder skapandet av ”rentierstaten”, ockrarstaten – vars bourgeoisie i allt högre grad lever av kapitalexport och ”kupongklippning” – som en av imperialismens tendenser. Det vore ett misstag att tro, att denna tendens till förruttnelse skulle utesluta en snabb tillväxt av kapitalismen. Nej, enskilda industrigrenar, enskilda skikt av bourgeoisin, enskilda länder ådagalägger under imperialismens epok med större eller mindre styrka än den ena, än den andra av dessa tendenser. I stort sett utvecklas kapitalismen ojämförligt mycket snabbare än förut, men denna utveckling blir inte endast i allmänhet allt mer olikmässig, utan olikmässigheten yttrar sig bl a även i de mest kapitalstarka ländernas förruttnelse (Storbritannien).

Om den ekonomiska utvecklingens hastighet i Tyskland säger Riesser, författare till undersökningen om de tyska storbankerna: ”Den inte precis långsamma utvecklingen under den föregående epoken (1848-70) förhåller sig till den snabbhet, varmed Tysklands hela hushållning och därmed det tyska bank. väsendet utvecklats under denna period (1870-1905), ungefär på samma sätt som postdilignensernas hastighet i gamla tider förhåller sig till en modern automobils hastighet ... Att susa fram i den är emellertid många gånger farligt såväl för den sorglöse fotgängaren som för dem som sitter i bilen.” Detta finanskapital, som växt ovanligt snabbt, har för sin del just på grund av sin snabba tillväxt ingenting emot att övergå till ett ”lugnare” besittningstagande av kolonier, vilka det återstår att annektera – inte blott med fredliga medel – från de rikare nationerna. I Förenta staterna har den ekonomiska utvecklingen under de senaste decennierna gått ännu snabbare än i Tyskland, och just *på grund* härav har den moderna amerikanska kapitalismens parasitära drag framträtt särskilt klart. Å andra sidan visar en jämförelse mellan t ex den republikanska amerikanska bourgeoisin och den monarkistiska japanska eller tyska bourgeoisin, att också den största politiska olikhet i högsta grad minskar under imperialismens epok – inte därför att den överhuvudtaget är obetydlig, utan därför att det i samtliga dessa fall är fråga om en bourgeoisie med bestämda parasitära drag.

Därigenom att kapitalisterna inom en av många industrigrenar eller i ett av många länder osv erhåller höga monopolprofiter, får de ekonomisk möjlighet att korrumpna vissa skikt av arbetare, tidvis t o m en rätt betydande minoritet, och dra dem över på bourgeoisins sida inom ifrågavarande industrigren eller ifrågavarande nation mot alla de övriga. Och den intensifierade antagonismen mellan de imperialistiska nationerna på grund av världens uppdelning förstärker denna strävan. Så skapas det sammanhang mellan imperialism och opportunism, som tidigast och krassast framträdde i Storbritannien på grund av att vissa imperialistiska drag i utvecklingen här kunde iaktas betydligt tidigare än i andra länder. En del författare, t ex L Martov, avfärdar gärna det faktum, att det existerar ett sammanhang mellan imperialism och

opportunistisk inom arbetarrörelsen – ett faktum, som för närvarande är synnerligen iögonfallande – med ”officiellt optimistiska” resonemang (i Kautskys och Huysmans anda) av följande art: kapitalismens motståndare skulle kämpa för en hopplös sak, ifall just den framskridna kapitalismen ledde till förstärkt opportunistisk eller ifall just de bäst avlönade arbetarna visade benägenhet för opportunistisk osv. Man bör inte missta sig på betydelsen av denna ”optimism”: det är en optimism beträffande opportunisten, en optimism som tjänar till att skyla över opportunisten. I själva verket är opportunistens synnerligen snabba och synnerligen motbjudande utveckling alls ingen garanti för dess varaktiga seger, liksom den hastiga utvecklingen av en svårartad böld på en sund organism blott kan påskynda böldens bristning och organismens befrielse från densamma. Farligast i detta hänseende är de människor, som inte vill förstå, att kampen mot imperialismen, om den ej är oupplösligt förbunden med kampen mot opportunisten, blott är en tom och lögnaktig fras.

Av allt det som ovan sagts om imperialismens ekonomiska väsen framgår, att den måste karakteriseras som övergångskapitalism, eller rättare, som döende kapitalism. Det är i detta hänseende utomordentligt lärorikt, att de slagord, med vilka de borgerliga ekonomerna beskriver den senaste kapitalismen, är ”sammanflätning”, ”frånvaro av isolering” osv; bankerna är ”företag, som i enlighet med sina uppgifter och sin utveckling inte har en rent privatekonomisk karaktär och som i ständigt högre grad växer ut ur den rent privatekonomiska regleringens sfär”. Och samme Riesser, från vilken de ovan citerade orden härstammar, förklarar med högst allvarlig min, att marxisternas ”förutsägelse” beträffande ”församhälleligandet” ”icke har förverkligats”!

Vad uttrycker då detta lilla ord ”sammanflätning”? Det uttrycker endast det mest påfallande draget i den process, som försiggår inför våra ögon. Det visar, att iakttagaren inte ser skogen för bara träd. Det kopierar slaviskt det yttre, tillfälliga, kaotiska. Det avslöjar, att iakttagaren är en person, som överväldigats av råmaterialet och absolut inte kan komma underfund med dess mening och betydelse. Aktieinnehav och privatägarnas förbindelser ”sammanflätas av en tillfällighet”. Men det som ligger under denna sammanflätning – det som bildar dess grundval, det är de i förändring stadda samhällliga produktionsförhållandena. När ett storföretag växer till ett jätteföretag, som planmässigt, på grundval av noggrant beräknade massuppgifter organiserar leverans av det ursprungliga råmaterialet i ett omfång som motsvarar behovet hos två tredjedelar eller tre fjärdedelar av en befolkning på tiotals miljoner; när det systematiskt organiserar transporten av denna råvara till de lämpligaste, produktionsorterna, som ofta ligger hundratals eller tusentals kilometer från varandra; när alla råvarubearbetningens på varandra följande stadier ända till framställningen av de mest olikartade färdiga produkter leds från ett enda centrum; när fördelningen av dessa produkter mellan tiotals och hundratals miljoner konsumenter sker efter en enda plan (den amerikanska ”oljetrustens” avsättning av olja både i Amerika och Tyskland) – då är det klart, att vi står inför ett församhälleligt av produktionen och inte alls någon enkel ”sammanflätning”, att privatekonomins och privategendomens förhållanden bildar ett hölje, som inte längre motsvarar innehållet och som oundvikligen måste övergå i förruttnelse, om man på ett konstlat sätt fördröjer dess avlägsnande, och som kan förbli i förruttnelsetillstånd relativt länge (ifall läkningen av den opportunistiska bölden i värsta fall skulle dra ut på tiden) men som dock oundvikligen kommer att avlägsnas.

Schulze-Gaevernitz, en hänförd beundrare av den tyska imperialismen, skriver:

”Den högsta ledningen av den tyska bankvärlden har anförtrotts åt ett dussin män, och deras verksamhet är redan nu av större betydelse för hela folkets väl än de flesta statsministrars [här är det fördelaktigare att glömma ”sammanflätningen” mellan bankmän, ministrar, industriherrar och rentier] ... Låt oss tänka oss de påvisade utvecklingstendenserna utdragna till deras yttersta konsekvens: nationens penningkapital är förenat i bankerna, de senare

kartellmässigt förenade, nationens investeringskapital har förvandlats till värdepapper. Då förverkligas Saint-Simons geniala ord: 'Den nuvarande anarkin i produktionen, som härleder sig ur det faktum, att de ekonomiska förhållandena utvecklar sig utan enhetlig reglering, måste vika för en organisation av produktionen. Det blir inte längre isolerade företagare, som oberoende av varandra, utan kännedom om människornas ekonomiska behov, inverkar på produktionens gestaltning, utan detta tillkommer en social institution. En central förvaltningsmyndighet, som från sin högre ståndpunkt förmår överblicka den sociala ekonomins vidsträckta område, kommer att reglera denna till helhetens bästa och överlämna produktionsmedlen i lämpliga händer, och särskilt skall den sörja för en ständig harmoni mellan produktion och konsumtion. Det finns institutioner, som bland sina uppgifter tagit upp en viss organisation av det ekonomiska arbetet: bankerna.' Vi är ännu långt ifrån dessa ords förverkligande, men vi befinner oss på väg till deras förverkligande – marxism på ett annat sätt, och endast till formen annorlunda än Marx tänkte sig den."¹²³

Det måste man kalla en storartad ”vederläggning” av Marx, som tar ett steg tillbaka från Marx’ exakta vetenskapliga analys till Saint-Simons aning – en genial aning visserligen, men dock blott en aning.

Skrevet i januari–juni 1916.

V I Lenin, *Samlade skrifter*, 5:e ry uppl, b 27, s 299-426

Publicerat ffg i mitten av 1917 i Petrograd som en särskild broschyr av förlaget Zjizn i *Znanije* (Liv och vetande); förordet till de franska och tyska utgåvorna publicerades 1921 i tidskriften *Kommunistitjeskij internatsional* (Kommunistiska internationalen) nr 18

¹²³ *Grundriss der Sozialökonomik*, S. 146.